

(4)
DESIDERII
ERASMI

Roterodami

EXPLICATIO

IN

Symbolum Apostolorum,
& Decalogum.

LUGDUNI BATAVORUM,
Ex Officina IOANNIS MAIRE,
ANNO MDLXXLI.

E. A. A. M.

Exposition

EXPLICATION

Symbolon Apologon
de Deologues.

Exposition Universelle
de Paris 1889

3

DESIDERII
ERASMI
Roterodami

EXPLICATIO

In Symbolum Apostolorum, &
Decalogum.

INTERLOQUUNTUR
KATECHUMENUS
&
CATECHISTA.

KATECHUMENUS.

 Amdudum mihi gestit
animus asseribi in con-
sortium Ecclesiæ Ca-
tholicæ, quæ est do-
mus Dei, extra quam
nulli speranda salus æ-
terna. Itaque precor ut tua pietas ad
hanc rem infantia meæ sit auxilio.
CATECHISTA. Si rite tinctus es
sacro lavacro, eadem opera coopta-
tus

4 EXPL. IN SYMBOLUM

tus es in Ecclesiæ catholicæ familiam.

KA. Verum ea res in scio me, per sponsores gesta est, at posteaquam divina benignitas concessit ad hoc ætatis pervenire, quæ ut ad impietatem

corrumpi potest, ita ad pietatem opinor est docilis, æquum arbitror, ut

& sponzorū meorū fidem liberem, & ipse meæ salutis consulam ac meum per me ipsum quoque nego-

cium agam. Proinde te rogo, ut ita mecum agas, quasi plane rudem instituas, formesque.

CA. Dominus ipse fili charissime, qui istam tibi mentem inspiravit, idem pro sua bonitate ad id, quod desideras, provehet.

KA. Non igitur opus est Catechista?

CA. Si non esset opus, frustra Christus dixisset Apostolis, ite, docete omnes gentes. Sed ut sexcentos adhibeas Catechistas, dominus tamen est, qui vere docet hanc philosophiam.

Sic enim visum est Deo, ut sua munera homini per hominem velit impertiri.

KA. Quare ita visum est?

CA. Primum, ut excludatur supercilium & arrogantia, quam hor-

ret

ret

APOST. ET DECALOG. 5
ret spiritus ille mitium ac mansuetarum amator mentium: dein, ut mutuis officiis inter Christianos concilietur, propagetur alaturque charitas. Nihil tamen est hic quod sibi vindicet vel catechista, si suo fungitur officio, vel catechumenus, si profecerit. Tota laus debetur illi, qui intrus & docentis organum temperat, & discantis mentem transformat. Pariter itaque domini misericordiam imploremus, ut illius afflatu & tu prudenter interroges, & ego quæ salutaria sunt respondeam. K A. Fiat. C A. Nunc igitur percontare. K A. Mire, ut dicebam, afficit ac sollicitat animum meum ineffabilis illa pulchritudo domus Dei. Sed qua rogo in illam patet aditus? C A. Qui vult ingredi domum petit ianuam. K A. Ostende ianuam. C A. Eam ostendit cœlestis ille doctor Paulus. Accedentem, inquit, ad Deum oportet credere. Et Rom. 5. Per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam. Rursus ad Hebræos. Sine fide impossibile est placere Deo. Fidei

6 EXPL. IN SYMBOLUM

ostium est, humile quidem illud, sed ingresso ostendit inenarrabilem maiestatem divinæ potentiae, sapientiae, ac bonitatis. Submitte igitur caput, ut introire merearis. KA. Quid est istuc quod dicis? CA, Depone sensum carnis, & humanæ rationis argutias, ut simpliciter certoque credas quicquid nobis ad salutem tradidit divina auctoritas, etiamsi humano sensui videatur falsum, frivolum, absurdum, aut impossibile. Fallit humana ratiocinatio, fallunt ipsi corporis sensus, solus Deus tam non potest falli aut fallere, quam non potest non esse Deus. KA. Quid est fides? CA. Ut tibi rudi definiam crassius, Duæ sunt præcipue vires animæ, intellectus & voluntas. Illo iudicamus quid sit eligendum, hac expetimus quod monstravit ratio. Utramque partem vitiavit crimen eorum, qui generis humani fuere principes. Huius mali contagium in universam posteritatem dimanavit. hinc fit, ut & ratione tanquam oculo vitiato putemus esse quæ non sunt, aut non esse talia

APOST. ET DECALOG. 7

alia qualia sunt: & voluntate corrupta, quod ægrotis solet evenire, expetamus pro salubribus mortifera. Adversus hoc geminum malum divina benignitas providit nobis geminum remedium: fidem quæ purificat cor, hoc est, mentem ac rationem, ceu fontem animi: & charitatem quæ corrigit depravatam voluntatem. Fides quasi præluces in tenebris depellit omnem errorem, in his duntaxat, quæ pertinent ad salutem: charitas submover pravas cupiditates, ut ad ea tantum feramur, quæ præscripsit Deus. Fides dictat, charitas exequitur, veluti fidei ministra. Sed fidei oculus potissimum in Deum intenditur, charitas quasi duos habet oculos: dextrum intendit in Deum, sinistrum defleat in proximum, dum illum ut summum bonum amat supra omnia, hunc ut cognatum diligit propter Deum. Fides igitur, de qua nunc agimus, est donum divinitus infusum menti hominis, qua citra ullam hæsitantiam credit esse verissima, quæcunque Deus

8 EXPL. IN SYMBOLUM

nobis per utriusque testamenti libros tradidit ac promisit. Ea se porrigit ad tria tempora, præteritum, præiens, & futurum: videlicet mundū à Deo conditum esse, & quicquid superioribus seculis gestum narrant divinæ literæ: dein ab eodem & hodie mundum ecclesiamque gubernari: postremo eventurum, quicquid vel piis pollicentur, vel minantur impiis. Hæc omnia per fidei donū longe certius credimus, quam quæ vel ratio- cinando colligimus, vel omnibus de- prehensa sensibus tenemus. K A. Sed quum sacra volumina per homines ad nos pervenerint, unde illa stabilis, & inconcussa persuasio? Nemo tam impius est ut existimet in Deum ca- dere vanitatis suspicionem. Sed du- bitari posset an omnes illi libri affla- tu numinis conscripti sint. C A. E compluribus quidem rebus nascitur hæc certitudo, sed ex una præcipue. Primum è consensu naturali. Nam quæ in illis traduntur, magna ex par- te consentanea sunt nativo rationis iudicio, cuius scintilla quædam resi- det.

APOST. ET DECALOG. 2
det etiamnum in prolapsis. Deinde
ex prodigiis admirandis, per quæ &
vetus testamentum & novum prodi-
tum est. Nam nec alias unquam gesta
sunt talia, nec quisquam ausus est, aut
potuit similia confingere. Accedit
huc mirificus quidam omnium inter
ipsa consensus. K A. Quorum? C A.
Figurarum & oraculorum, quæ pro-
prie sunt veteris testamenti, tam fi-
des & evidentia in præstandis iis, quæ
vetus testamentum vel typis adum-
brarat, vel prophetarum ore promi-
serat. In examinandis testimoniis
scis plurimum habere momenti te-
stium consensum. Confer Christum
tam variis ænigmatis deliniatum in
lege Mosaica, à tot prophætis, idque
temporibus diversis promissum, cum
eo, quem Evangelica nobis tanquam
in theatro sub oculos ponit historia,
videbis omnia consensire ad amuf-
sim. Accedit huc prophetarum inter
ipsos admirabilis consensus, quum
inter philosophos mundi tam varia
sit opinionum pugna. Adde iam his,
constantem omnium sæculorum ac
nationum

10 EXPL. IN SYMBOLUM
nationum consensum, & conspira-
tionem in hanc philosophiam indi-
vulsam. Quis enim unquam quic-
quam tam excellenti ingenio con-
scripsit, quod universus orbis sic am-
plecteretur, quod tanta constantia
retineret, ut ab eo tot virorum, pue-
rorum, fœminarum, virginum mil-
lia nec variis mortibus, nec morte
formidabilioribus tormentis potue-
rint avelli, quorum animos fidei lux
purificarat? Idque hoc etiam mira-
bilis est, quod hæc philosophia re-
pente, veluti sol quidam, per univer-
sum orbem illuxit ac vicit, nec vi-
rium, nec opum, nec eruditionis,
nec humanæ calliditatis auxilio, nec
ullis denique præsiidiis huius mundi:
quodque hæcenus adversus regiam
potentiam, adversus mundanam sa-
pientiam, adversus hæreticos mille
modis ad impietatem instructos, bre-
viter adversus omnes diaboli machi-
nas inconcussa stetit, iuxta Christi
promissum: Et portæ inferni non præ-
valebunt adversus eam. K A. Sentio
& meis oculis, licet cæcutientibus
non-

APOST. ET DECALOG. II

nonnihil affulgere lucis. Sed quod est illud unum præcipuum? CA. Id quidem iam tua sponte attigisti. KA. Quidnam? imprudens? CA. Sentis enim, ut ais, nonnihil lucis infulsiſſe oculis cordis tui. Is nimirum est Christi ſpiritus, qui iam cœpit energiam ſuam exercere in corde tuo, & quod cœpit, uti ſpero, perficiet. Hic enim eſt arrabo divini ſpiritus, arcano afflatu ſic confirmans humanam mentem, ut nec inferorum potestas, nec angeli, nec ulla creatura valeat eam dimovere à fide & ſpe, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Hunc affectum nulla hominum perſuaſio gignit in animis noſtris, quod certiffimum eſt argumentum, hæc omnia divinitus agi. Nulla enim res tranquillat animum hominis præter hanc philoſophiam. KA. Felices quibus hoc contigit donum. CA. Oremus cum fiducia, continget & nobis. KA. Verum cum utriuſque teſtamenti volumina nominas, mare magnum, ne dicam immenſum nominas. Quid mihi rudi etiamnum & in Chriſto

12 EXPL. IN SYMBOLUM

plusquam infanti proponis? CA. Habent, uti scis, humanæ disciplinæ rudimenta sua. Habet & hæc philosophia cœlestis elementa sua. KA. Unde petam ista? CA. E Symbolo quod partim ob auctoritatem, partim ad discretionem aliorum, apostolorum dicitur, veteres interdum appellant regulam fidei. Is est sermo paucis verbis complectens summam eorum, quæ omnibus necessario credenda sunt ad salutem æternam. Hoc Symbolum olim qui adulti baptizabantur, publicitus ore quisque suo recitabant Catechumeni, priusquam aqua saluari tingerentur. KA. Quare appellatur regula fidei? CA. Quoniam ad hunc inflexibilem veri gnominem diriguntur & corriguntur omnes hominum opiniones, ac mille modis à recto divaricantes Ethnicorum, Iudæorum, & hæreticorum errores. Simplex enim & immobilis est divina veritas quæ ait: Cœlum & terra transibunt, verba mea non transibunt. KA. Sed quid sibi vult symboli vocabulum? CA. Symbolum

Græ-

APOST. ET DECALOG. 13

Græcis dicitur à *συμβάλλω*, quod nobis est conféro. Ea voce multifariam usi sunt Græci. Nam symbolum interdum appellant signum quod imprimitur epistolis ac vasis, ne resignentur à quibus non oportet. Interdum symbolum dabant ex condicto celebraturi convivium, ne cui integrum esset se subducere. Iam & inter sponsum & sponsam ex consensu, mutuo datur symbolum, ne liceat à pacto recedere. Denique militibus sub iisdem signis merentibus dabatur symbolum interdum vocale, quod certis verbis tradebatur, interdum sine voce quod illi vocant *ἀφ' ὧν*. Ideo fiebat, ut sub eodem imperatore militantes inter sese agnoscerent, & si quis hostium tentaret facere fucum, cum hac nota deprehenderent. K A. Ista quidem dilucide, sed exspecto congruentiam appellationum. C A. Vides in baptismo crucis figura consignari frontem renascentis. Et beatus Paulus Corinthios Euangelium professos epistolam suam vocat, non quidem atramento scriptam in membranis,

branis, sed in cordibus spiritu. Spiritus autem dicitur digitus Dei. Mentem sic obsignatam Deo semel, nefas est resignare Satanæ. Et idem Paulus Corinthiis ita loquitur; Habemus thesaurum hunc in vasis fictilibus. Mens igitur hominis per baptismum fit vas sancti spiritus, quod obsignatur sigillo fidei, imo Christus obsignavit sanguine suo. In Evangelio vero dominus regnum cœlorum, hoc est, Evangelii gratiam splendido convivio comparat, ad quod vocantur omnes omnium hominum nationes. Quisquis autem in baptismo professus est Christum, symbolum in hoc magnificum convivium dedit, ut iam resilire non liceat. Ad hæc crebro legimus Christum sponsi nomine designari, quemadmodum ecclesiam nomine sponsæ, velut in Cantico mystico, & Ioannis 3. Quin & singulorum animæ in professione fidei nubunt sponso Christo. Declarat hoc Paulus scribens Galatis: Despondenim vos uni viro, virginem castam exhibete Christo. Idcirco utrinque
 datur

APOST. ET DECALOG. 15
datur symbolum , nefas sit unquam
moliri divortium. Christus impartit
arrhā spiritus sui. Homo corde cre-
dens ad iustitiam , & ore profitens
ad salutem , vicissim dat symbolum
Christo. Huius coniugii magnum ,
ut ait Apostolus , mysteriū est, quod
indissolubili vinculo coit inter Chri-
stum & ecclesiam. K A. Equidem re-
bar antehac virgines monasticum in-
stitutum profitentes tantum Christo
nubere, C A. Renubant quidem illæ
potius quam nubunt, & in sponsarum
ordine primas tenent , hoc sponso
propiores quo similiores , sed in ba-
ptismo etiam nautarum & aurigarū,
& sutorum animæ fiunt Christi spon-
sæ. Et idem Symbolum datur omni-
bus , æque mendico contemptissi-
mo , ac regum potentissimo, Ea pro-
fecto res piam quandam superbiam
addere debet iuxta mundū abiectis,
quod in his quæ sola veram conferūt
felicitatem , quia vere magnos , vere
divites , vere potentes , vere nobiles
reddunt , cum quibuscumque opulentis
monarchis paria faciunt. K A. Inau-
ditam

ditam narras domini benignitatem. CA. Phy. Quem reiiciat agnus ille mitissimus, qui latronem in cruce profitentem protinus invitavit ad nuptiale convivium, & ex sceleroso atque in ipsum blasphemus fecit regni consortem? KA. Profecto hæcenus mire quadrant omnia. CA. Postremo qui sacro lavacro renascuntur, profitentur Evangelicam militiam, dantque nomen imperatori immortalis Iesu Christo, huiusque sacramentis militaribus obstringuntur, ac donativum spiritus accipiunt, ut iam extremæ perfidiæ atque etiam ingrætitudinis sit ab hoc principe ad tyrannum Satanam deficere. Deficiunt autem non solum qui Christum abnegant, & ad Turcam aut Iudæos transfugiunt, verumetiam qui toto pectore mundo mundanisque commodis dediti sunt. Labitur enim & iustus, vel septies in die, sed mox erigitur vigore fidei, quæ velut ignis semper ad cœlestia nititur. KA. Utinam ille spiritus dignetur inscribere cordi meo, & quod scripsit, inviolabili symbo-

APOST. ET DECALOG. 17
symbolo obsignare. C A. Utinam di-
gnetur tuo meoque cordi thesaurum
illum inæstimabilem committere, &
quod recondidit, suo tueri signacu-
lo. K A. Sed illi membranam puram,
& vas mundum præbeamus oportet.
C A. Imo & istuc ipse præstabit no-
bis, quanquam non sine nobis. K A.
Quam felix illud convivium, quod
& hic habet iuge gaudium mentis si-
bi bene consciæ, & ad cœleste convi-
vium transmittit. C A. Imo quam
felix coniugium, quod nos unum
reddit cum Deo, cui adhærere sum-
ma atque unica felicitas est. K A.
Sed militia laboris vocabulum est.
C A. Nemo coronatur nisi qui legiti-
me certaverit. Sed quod hic mole-
stum est, momentaneum est, coro-
na sempiterna est & immarcescibilis.
Tum hoc ipsum, quod hic est laboris,
tot solatiis condulcat ille spiritus, ut
cætera non patienter modo, verum
etiam alacriter perferantur. Vita hæc
velimus nolimus militia est, aut Deo
militandum est, aut Satanæ. Qui
Satanæ militat, qui princeps dicitur

tur huius mundi, duriora tolerant, quam qui militant Christo. Nec minus gaudent Christi milites, quam illi qui terra marique venantur dulcia, sed aliter, imo soli vere gaudent. Iam vero stipendia, immane, quam sunt diversa. Sempiternum in cœlis triumphum agere cum duce Christo, & æternis ignibus tradi cum Satana tyranno. K A. Mirum est itaque vulgus hominum ad hunc modum vitam agere. C A. In causa est, quia multi symbolum ore pronunciant, pauci corde credunt, aut si credunt frigide credunt. K A. Iam dudum audire lubet cœlestis philosophiæ rudimenta. C A. Rudimenta sunt, sed quod hic infimum est, superat omnia fastigia mundanæ sapientiæ. Quoniam autem melius citiusque percipimus ea quæ discimus avide, qui tradunt humanas disciplinas, solent eas discipulis variis nominibus commendare, potissimum autem, auctoris, materiæ, formæ, & finis. K A. Non satis assequor quod dicis. C A. Veluti medicina auctorem habet Hippo-

APOST. ET DECALOG. 19

Hippocratem, & si poëtis credimus, Apollinem. Versatur circa res quæ iuvant offenduntque corporis valetudinem. Hæc est materia, constat cognitione rerum naturalium & experimentis. Puta hanc esse formam. Finis est, corporis bona valetudo, quatenus hic datum est recte valere. K A. Nulla quæstus mentio. C A. Is fortasse scopus est quorundam artificum, sed tamen artis scopus est, prospera valetudo. Itidem Stoica philosophia auctorem habet Zenonem, tractat quid turpe, quid honestum, colligit dialecticis rationibus, promittit animi tranquillitatem, sed in hac vita tantum, eamque falsam. Nihil enim vere tranquillat animum hominis præter gratiâ Christi, quam illi ne per somnium quidem novērunt. At huius philosophiæ, cuius tu candidatum nunc agis, auctor Deus, materia, pia vita, forma, afflatus æterni numinis, finis vita cœlestis. Imo ut melius dicam, hæc omnia Deus ipse est. Ac Zeno quidem in multis & fallit & fallitur, & quoniam

quoniam in scopo hallucinatur, necesse est, ut in mediis quoque cæcutiat. Cæterum hic ubi Deus est omnia in omnibus, nullus esse potest error, nulla nubes, nulla ambiguitas. Ipse est initium, ipse progressus, ipse consummatio. Quod si reperiuntur, qui humanas disciplinas summis laboribus, magnisque impendiis, multo tempore discere student, quanto pectoris ardore par est hanc philosophiam perdiscere, quæ à Deo vero profecta, per vitam immaculatam, miro compendio deducit ad illam beatam immortalitatem? K A. Profecto vere preciosum narras margaritum, quod omnibus divenditis merito debeat comparari. C A. Etiam vitæ iactura bene emitur, imo mille mortibus vili emeretur. Porro non arbitror esse necesse hic ea commemorare, quæ te benevolum reddant, attentum ac docilem. Magnus est ad profectum stimulus, amor doctoris. Quid autem amabilius Deo, imo quid omnino præter illum amabile? Quis autē somnolentus audiat certo polli-

APOST. ET DECALOG. 21
pollicentem aeterna gaudia? Facile
vero docilis est, qui & amat Deum
super omnia, & uni credit in omni-
bus nihil hæsitans. KA. Magis ac
magis inardescit animus. CA. Sed
sit hæc, si videtur, prima Catechesis,
quam ubi tecum animo volutans
quodammodo ruminaveris, implo-
rata divini spiritus ope, ad me redi-
ro, reliqua percepturus. KA. Fier.

oibua
CATECHESIS II.

KA. **F**Actum quod iussisti, & ac-
crevit reliqua audiendi si-
ris. CA. Gratia benignissimo spiri-
tui Christi, superest ut in primis tibi
recitetur symbolum: quod eo facilius
tenebis, si intellexeris, & rei sum-
mam ordinemque cognoveris. KA.
Expecto. CA. Asculia. KA. Hic sum.
CA. Credo in Deum Patrem omni-
potentem, creatorem cœli & terræ,
Et in Iesum Christum Filium eius u-
nicum, Dominum nostrum. Qui
conceptus est de Spiritu sancto. na-
tus ex Maria virgine, passus sub Pon-
tio

22 EXPL. IN SYMBOLUM

tio Pilato, crucifixus, mortuus & sepultus est, Descendit ad inferos, Tertia die resurrexit à mortuis, Ascendit ad cœlos, Sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis, inde venturus iudicare vivos & mortuos. Credo in Spiritum Sanctum, Sanctam Ecclesiam Catholicam, Sanctorum communionem, peccatorum remissionem, Carnis resurrectionem, & vitam æternam, Amen. κ α. Audio plane verbum abbreviatum. c α. Et vides granum sinapis. Iam tenes opinor esse unum Deum, quæ tamen appellatio complectitur tres personas, patrem qui solus à nullo est; filium à patre sine tempore genitum; spiritum sanctum ab utroque procedentem. κ α. Teneo. c α. Ne quid hic temporarium aut corporeum imaginetur sensus humanus, æterna, ineffabilia, incomprehensibilia sunt omnia: ad quæ caligat humana ratio, sola fide percipiuntur. Tres sunt proprietatibus distincti, sed trium eadem est substantia sive natura; aut quod verbum quidam arbitran-

tur

tur aptius, essentia, eadem omnipotentia; eadem maiestas, eadem sapientia, eadem bonitas. Hic ternio ordinem quidem habet, sed inæqualitatem prorsus nescit. Nullus enim est alio vel tempore posterior, vel dignitate inferior. Trium una deitas, & tres unus Deus. Hinc summa oritur symboli distinctio. Principem locum obtinet pater, secundum filius, tertium spiritus sanctus, qui charitas est, & utriusque nexus quidam ineffabilis. Pater condit universa, filius restituit prolapsa, spiritus sanctus utrique cooperatur. **KA.** Accipio. **CA.** Sed in filio, quoniam solus assumpsit humanam naturam nulla ex parte diminuta, aut mutata divina, quum sit una persona, triplicem tamen habet substantiam divinam, quum eandem habet cum patre & spiritu sancto, animam humanam & corpus humanum: qui quemadmodum ex patre Deo natus est verus Deus, ita ex homine matre natus est verus homo. Huic adhæret ecclesia, veluti corpus hominis adhæret capiti.

capiti. Quemadmodum autem divinus ille spiritus cōglutinat patrem cum filio, ita & ecclesiam Christo adglutinat arcano & indissolubili vinculo. Corpus igitur Christi mysticum quartam symboli partem occupat. Sunt aliæ divisiones, sed hæc ingredienti nonnihil lucis aperiet. Nunc igitur tu vicissim recita symbolum, κα. Faciam: Credo in Deum Patrem omnipotentem, conditorem cœli & terræ. α. Habes primam personam. κα. Et in Iesum Christum Filium eius unicum, Dominum nostrum. α. Iam ingressus es alteram Symboli partem, quæ tradit Christi divinam naturam, de qua diximus. κα. Qui conceptus est de spiritu sancto, &c. α. Audis veram & perfectam hominis in Christo naturam, mox auditurus humani generis redemptionem. κα. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus & sepultus est. α. Audis præter tot certissima argumenta verum hominem declarantia, admirabilem Christi pugnam cum Satana tyranno. κα. Descendit

scendit ad inferos. CA. Audis quid egerit illa sacrosancta anima Christi, id temporis quo corpus exanime requiescebat in monumento. KA. Tertia die resurrexit. CA. Audis capitis victoriam, membrorum spem. KA. Ascendit ad cœlos, CA. Audis victoris triumphum. KA. Sedit ad dexteram Dei patris omnipotentis. CA. Audis sempiternam & insuperabilem Christi monarchiam, cui data est omnis potestas in cœlis pariter atque in terris. KA. Inde venturus est iudicare vivos & mortuos. CA. Audis secundum adventum. Prius enim venit in humilitate carnis, servator omnium, post veniet in gloria patris, iudicaturus & pios & impios, cuique pro meritis suum daturus præmium. KA. Credo in spiritum sanctum. CA. Habes tertiam symboli partem. KA. Sanctam ecclesiam, &c. CA. Habes quartam symboli partem, quæ depingit mysticum Christi corpus ecclesiam. Iam si totum Christum accipias, non sunt nisi tres personæ, Et congruenter Ecclesia sancta sancto

spiritui annectitur. Illius enim munere sanctum est, quicquid in rebus conditis vere sanctum est, unde & à Paulo dictus est spiritus sanctificationis. Ille est sponsi spiritus qui nunquam recedit à sinu sponsæ: & quoniam ecclesia Græcis dicitur congregatio, per illum cohæret, quicquid feliciter coniunctum est. Hic est orbis ille inenarrabilis, tres personas inter sese, & cum his pios angelos ac pios homines in unum conglutinans. Nam ecclesiæ nomē potest & beatos spiritus complecti, licet his redimendis dominus non venerit, qui perstiterunt in felici statu, in quo fuerant conditi. Humanum genus quoniam in primis parentibus fuit prolapsum egebat redemptore. Perge. **ΚΑ.** Sanctorum communionem. **CA.** Hanc particulam sic quidam accipiunt, ut per appositionem exponat priorem, Sanctam Ecclesiam. Societatis enim vocabulum est ecclesia, & inter omnia Christi membra iugis & indivulsa coniunctio est. Quidam malunt his verbis significari septem ecclesiæ

clesię sacramenta. Quidam omnium
 bonorum operum communionem.
 κ A. Peccatorum remissionem. c A.
 Hic audis, quę sit huius civitatis po-
 litia in hoc seculo, in quo ut non est
 consummata felicitas, ita nec est per-
 fecta puritas, nec plena saturitas. I-
 taque sæpe fit, ut graviter prolapsis
 remedio sit opus, infirmis robore.
 Utrumque quum aliis modis, tum ve-
 ro præcipue per ecclesię sacramenta
 suggerit gratia Dei. Itaque quum au-
 dis, Peccatorum remissionem: audis
 paratam geminam medicinam, u-
 nam è sacro lavacro, alteram per pœ-
 nitentię Sacramentum. κ A. Carnis
 resurrectionem. c A. Hic aperitur
 militię finis, ecclesię consuminatio,
 & totius hominis vel æterna felici-
 tas, vel æterna calamitas. κ A. Et vi-
 tam æternam. c A. Audis incompa-
 rabile stipendium quod imperator
 noster paravit suis militibus, si sui
 ducis exemplo, sub illius vexillis fi-
 deliter militantes, gnaviter sese gef-
 serint usque ad mortem. Habes hu-
 ius salutiferę fabulę, Protasin, Epi-
 tasin,

rasin, & Catastrophen, habes actus
 omnes ac scenas cœlestis illius Cho-
 ragi ineffabili dispensatione digestas.
 KA. Sunt qui subtilius distinguant?
 CA. Sunt aliquot recentiores, qui pro
 duodecim articulis faciunt tredecim,
 sunt qui quatuordecim, non iuxta
 sermonis ordinem, sed illud sequuti,
 quod omnes articuli pertinent, aut ad
 divinam naturam omnium persona-
 rum, aut ad humanam Christi, aut ad
 corpus Christi mysticum. ad horum
 quodque accommodant certas parti-
 culas, itaque conficiuntur quatuor-
 decim. Verum hæc ad id, quod agi-
 mus, haud multum habet momenti.
 Ad istum enim modum fas esset & a-
 lias comminisci distinctiones, ut va-
 riæ sunt ingeniorum formæ, variæ-
 que rerum earundem consideratio-
 nes. Illud est omnium caput, quod
 hic dicit mundum à Deo potenter
 conditum, & ab eodem Deo per fi-
 lium sapienter & misericorditer re-
 demptum, initium ac decursum ec-
 clesiæ arcanis afflatibus eam guber-
 nante spiritu sancto, consummatio-
 nem

nem ecclesiæ, quum filius regnum integrum ac pacatum tradit patri. κα. Quidam singulis Apostolis accommodant singulos articulos. c. A. Si verum narrant isti, falluntur qui malunt esse quatuordecim articulos. Sed istuc tamen utiliter excogitatum est, quo videlicet illiterati eadem opera tanquam per imagines ordine dispositas simul & Apostolorum nomina, & articulos singulos insigant memoriæ. Vehementer enim conveniret, ut omnia Christianorum conclavia tabulis huiusmodi decorarentur. κα. Deum immortalem, quam copiosam philosophiam tantillum Symbolum complectitur. c. A. Atqui probabile est apud priscos fuisse aliquanto brevius, siquidem illi videntur finisse Symbolum hac clausula, Inde venturus est iudicare vivos & mortuos. Id colligere licet ex Athanasii Symbolo, qui quum explanet hoc symbolum nihil horum attingit: nec ultra progreditur Symbolum quod pro Niceno refertur in Canonibus, nisi quod addit, & in Spiritum San-

etum: alioqui multis verbis discrepans, tum ab hoc, tum ab eo quod canitur in missa, quod videtur esse Synodi Constantinopolitanæ. Colligitur item è Tertulliano, veluti è libro adversus Praxeam. Rursus libro de virginibus velandis in principio. Item libro de præscriptionibus hæreticorum. κα. Redundat igitur quod adiectum est? c a. Bona verba. Sed ob contentiosos & crassos illa sunt adiecta, quo sermo foret expressior verius quam plenior. Nam quum audis: Qui conceptus est de spiritu sancto, audis tertiæ personæ professionem. Rursus cum audis Christum esse passum, simul intelligis ecclesiā, pro qua passus est. Neque enim pro angelis, qui non egebant, aut pro demonibus, qui prolapsi sunt irreparabiliter, passus est dominus, multo minus pro brutis animantibus. Simul audis fontem universæ remissionis. Nec enim baptismus aut pœnitentiæ sacramentū aliunde efficax est, quam ex sacrosancta morte domini. Item quum audis: Resurrexit, ascendit in
cælum:

cœlum: vides ostensam carnis resurrectionem, quam certa spe expectamus omnes. Neque enim caput in cœlo regnans patietur sua membra esse trunca ac dimidiata. Totus ille resurrexit, toti resurgemus & nos. Postremo quum audis, Inde venturus iudicare vivos & mortuos; Vox iudicandi designat diversa præmia piorum & impiorum, quod post explanatius dictum est, Et vitam æternam. KA. Quur hoc Symbolum dicitur Apostolorum? CA. Ut titulo distinguatur ab aliis Symbolis, Niceño, Constantinopolitano, Athanasii, & aliorum complurium. Et probabile est hoc omnium fuisse primū. Quemadmodum autem apud priseos illos barbaros, simplices, fraudium ignaros bonæque fidei viros aut nullæ erant syngraphæ in contractibus etiam maximis, aut quam brevissimæ, satis erat in charta notare, tot agrorum iugera libere dono legoverali ecclesiæ: ita quamdiu vigeat in animis hominum fidei sinceritas, aut non erat opus hoc chirographo, aut

satis erat quam paucissimis comprehensum verbis. Philosophorum impia curiositas, hæreticorum perversitas, verborum ac Symbolorum induxit multitudinem. Quemadmodum versutia hominum effecit, ut in contractibus tot tã verbosis sit opus instrumentis. In nulla autem ecclesiarum diutius viguit pietatis ardor, fideique synceritas: in nullam minus hærescon ac tardius irrepsit quam in ecclesiam Romanam. Utinam non inundassent huius mundi lenocinia. Quin hoc ipsum Symbolum, quod explicuit beatus Cyprianus, hoc nostro aliquanto est brevius. KA. Recita quæso si molestum non est. CA. Ausculta. Credo in Deo patre omnipotente; Et in Iesu Christo filio eius unico, Domino nostro. Qui natus est de Spiritu Sancto ex Maria virgine: Crucifixus sub Pontio Pilato, & sepultus est: Tertia die resurrexit, ascendit in cœlos, sedet ad dexteram patris, inde venturus iudicare vivos & mortuos. Et in Spiritu Sancto, sanctam ecclesiam, remissionem

sionem peccatorum, huius carnis resurrectionem. **KA.** Video multa pretermissa, non nihil etiam additum. **CA.** Nec hoc dissimulat beatus Cyprianus, in primo statim articulo commonstrat additum apud orientis ecclesias potissimum, Credo in Deo patre omnipotente, invisibili & impassibili. Rursus additamentum, descendit ad inferna, negat haberi in Symbolo Romano. Similiter huius carnis resurrectionem, fatetur pronomen additum in ecclesia Carthaginensi. Desunt nonnulla, imo non desunt, sed ex aliis intelliguntur. Cyprianus non videtur addere, creatorem cœli & terræ, sed hoc colligit ex Græca voce. *παντοκράτωρ* enim non tam sonat omnipotentem, quam omnia tenentem & omnibus imperantem: quæ vox exprimit mundum à Deo conditum, sed admonet ab eodem gubernari; Non gubernaret autem ab alio conditum. Quoniam vero & gentes ex Poetarum institutione credunt mundum à Deo conditum, idque tot verbis inculcat

liber Geneseos, hanc particulam iudicabant evidentiorē, quam ut fuerit exprimenda. Omissa sunt & hæc verba, Qui conceptus est, quod in Evangelio natum est, dictum sit, pro conceptum est. Sic enim loquitur Angelus Iosepho: Quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est. Hęc itaque vox communis ad conceptum & æditum fœtum, visa est patribus accommodatior ad significandum divini spiritus munere factum esse, quod nec in conceptione fuerit humana concupiscentia, nec in partu virgineæ dignitatis & integritatis violatio: Adhęc conceptionis vox sonat informe quiddam & imperfectum. Paulatim enim in matrice concrevit semen, deinde animatur. Hęc de Domini conceptione prædicare veremur. Rursum in sequenti articulo, non dicit passus est, quæadmodum nos, sed crucifixus est, quo non tantum mortem eius, sed & mortis genus exprimeret: nec addit mortuus, sed tantum sepultus est. Ideo enim homines aguntur in crucem, ut
illic

APOST. ET DECALOG. 35
 illic moriantur, nec sepeliuntur nisi
 certo mortui: & quum addit resurre-
 xit, hoc est, revixit, satis aperte pro-
 fitetur fuisse mortuum. Nec hic à
 Cypriano discrepat Augustinus ita
 repetens, Credimus itaque in eum,
 qui sub Póntio crucifixus est & se-
 pultus. Nec dixit resurrexit à mor-
 tuis, sed tantum resurrexit tertia die.
 Nullus enim reviviscit nisi à morte.
 Seder ad dexteram Patris, non ad-
 dit, Dei, nec omnipotentis; quæ
 duo verba videtur adiecta è Symbo-
 lo Athanasii. Quid enim erat opus,
 quum paulo ante patrem Iesu appel-
 larit, Deum omnipotentem? Nec le-
 git, Credo in Spiritum sanctum, ne
 videatur novum aggredi Symbolum:
 sed respiciens ad superiora, maluit
 subaudire verbum, quod subaudie-
 batur in filio, Credo in Deum Pa-
 trem, & in Filium eius unicum, &
 in Spiritum sanctum. Siquidem ea-
 dem est fides, qua credimus tres per-
 sonas unius essentiæ. Mox in sanctam
 ecclesiam, omittit præpositionem,
 multis verbis causam reddens, quare

non sit addenda: nec addit, catholicam, quemadmodum nec Augustinus addit in Symbolo: sed adiicit interpretans, utique inquit, catholicam. Quid autem necesse fuit adiacere, catholicam, quum nulla sit ecclesia sancta nisi catholica, quam epitheton sanctam, discernit ab omnibus hæreticorum, Iudæorum ac gentium ecclesiis. Quum autem dicit, Et in Spiritu sancto, moxque subiicit, sanctam ecclesiam, omissa etiam præpositione, palam est Cyprianum non legisse, in sanctam ecclesiam. Denique omissa est clausula, & vitam æternam. Ea satis intelligebatur, ex verbo resurrectionis, quo cōprehenduntur piorum & impiorum diversa præmia: tum ex eo quod præcessit, iudicare vivos & mortuos, quemadmodum antea dictum est. Porro Cyprianum non aliter legisse quam recitavi, non tantum ex illius interpretatione, verum & ex epilogo, quem in fine subiicit perspicuum est. Ostēdens enim soli Patri, Filio & Spiritui addi præpositionem, cæteris nequaquam,

APOST. ET DECALOG, 37
quam, ita recitat. Sequitur namque
post hunc sermonem, sanctam eccle-
siam, remissionem peccatorum, huius
carnis resurrectionem: non dixit, in
sanctam ecclesiam, nec in remissio-
nem peccatorum, nec in carnis re-
surrectionem. Insuper expositurus,
carnis resurrectionem, ita præfatur.
Sed ultimus iste sermo, qui resur-
rectionem pronunciat, summam to-
tius perfectionis succincta brevitate
concludit. An non aperte clausulam
hanc appellat ultimam? Duas porro
voces vitam æternam, aliquis adie-
cisse videtur, vel ex Athanasii Sym-
bolo, vel ex eo quod canitur in mis-
sa. Nec aliter legit Augustinus in li-
bello de Symbolo, nisi quod pro, de
spiritu sancto, legit, per spiritum san-
ctum, & an adiecerit vitam æternam,
non satis liquet, probabile est eum
cum Cypriano consentire: certe de-
scendit ad inferna, non attingit, nec
addit pronomen, huius carnis. Cy-
prianus autem quum in cæteris indi-
carit si quid discrepat, in cæteris quo-
que cõmonstrasset, si secus habuisset
Roma-

38. EXPL. IN SYMBOLUM.

Romanum Symbolum, quam ipse recitat. KA. Quum tanta sit in paucis verbis varietas, qua fronte quidam homines asseverant hoc Symbolum ab Apostolis communi assensu proditum, & quidem scripto? Quis enim ausit in unius cuiuslibet Apostoli scripto vel unum apicem addere aut adimere? CA. Rex quidam Lacedæmonius roganti quam obrem Ephori non assurgerent regi, ob hoc ipsum, inquit, quod Ephori sunt. Similiter nunc tibi respondere possem, ob hoc ipsum sic asseverant, quod homines sunt. Si quid apud recentiores legunt, retinent mordicus: si quid adfertur ex veteribus, quos non legunt, ut sunt religiose meticulosi, suspicantur sub omni lapide dormire scorpionem. KA. Non est igitur hoc Symbolum Apostolorum? CA. Maxime. Quicquid enim hic traditur, Apostoli à Christo didicerunt, & quod ab eo didicerant, nobis bona fide traderunt. Pauca verba non mutant incommutabilem veritatem. Sed his prætermisiss, si videtur recurre ab
imis

imis ad summa, ac de singulis percontare, quæ suggeret spiritus. **κ α.** Quur patri datus sit primus locus me docuisti, quod fons sit totius Deitatis, omniumque rerum conditarū. Sed quur patrem solū appellat Deum, filium tantummodo dominum, spiritum nihil aliud quam sanctum, quum sit omnium eadem Deitas? **α.** Hæc est mysticæ scripturæ consuetudo, ut aliquoties de personis loquens, patrem Dei nomine signet; Velut ipse dominus in Euangelio: Si creditis in Deum, & in me credite. Et beatus Paulus: Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi. Deus proprio filio non pepercit. Sed ex innumeris scripturæ locis liquido patet, unam & eandem trium esse divinitatem. Quum dominus in Euangelio dicit; Baptizantes eos in nomine patris & filii & spiritus sancti, nulli personæ Dei nomen tribuitur, ut intelligamus tres unum esse Deum. Solus enim Deus per fidem ac baptismum remittit peccata. Interdum & filium Dei nomine designat:

gnat: veluti quum dicimus Deum pro salute generis humani factū hominem, natum de virgine, mortuum & revixisse. Neque enim pater aut spiritus sanctus assumpsit carnē aut mortuus est. κα. Potestne sensibili quopiam argumento demonstrari, quomodo tres personæ distinctæ dicantur, & sint unus Deus? ca. Nihil est in rebus creatis, quod proprie dici possit simile divinæ naturæ, nec ullæ sunt hominum voces, quibus proprie loquamur de ea. Nec ullæ sunt humanæ mentis imagines, quæ ad amissim, ut aiunt, divinæ congruant essentiæ. Et iniuria fit illi adorandæ maiestati, si temere cum humanis rebus conferatur. Dabo tamen simile, sed multum dissimile. Contemplare solem, & ab hoc manantes radios, tum ex utroque perfectum calorem. Ut sol est fons luminis & caloris, ita pater fons est filii, qui est lumen de lumine. Et ut à sole simul & radiis manat calor, ita à patre & filio procedit spiritus sanctus. Nunc mihi imaginare solē, qui nunquam

quam esse cœperit, nec esse desiturus sit, nonne ab hoc sempiterno sempiterni nascerentur radii, & utrinque proficisceretur calor æque sempiternus? K A. Profsus. CA. Quibusdam placet hæc collatio: mens, ratio & voluntas, eadem est anima: mens fons est, ab hoc manans ratio iudicat, ab utraque proficiscens voluntas amat. Ita pater fons est, filius λόγος, hoc est ratio, charitas spiritus sanctus. Tertia maxime probatur eruditio, De mente, & verbo in mente concepto: Quod si qua mens esset increata, nimirum & huius verbum esset increatum. Verum ut spiritum sanctum hac similitudine complectamur, ponamus mentem, & ab hac nascentis verbum, & ita feriens aliquam aures, ut nihilo secius in corde maneat, deinde spiritum, sine quo mens non profert verbum. Mens pater est, verbum in mente conceptum filius, prolatio spiritus sanctus. Habet nonnullam similitudinem & fons cum patre, amnis è fonte nascens cum filio, fertilitas agrorum, quam fons
per

per amnem donat, cum spiritu sancto. Sed in his exemplis innumera discrepant. Radius non est idem quod sol, ut iam sit substantia: calor autem accidens est, non substantia, tantum abest, ut sit eadem cum sole & radiis. Et nostrum verbum accidens est, acres transitoria: & spiritus quo proferimus verbum, accidens est, nempè motus aëris: quemadmodum & fertilitas nulla est substantia, nec idem est cum fonte & amne. Quare hæc idola missa faciamus. Quod non assequitur humana ratio, teneat fides: quod tradunt sacræ literæ, quod in carne docuit Christus, quod tot miraculis confirmatum est, quod per ecclesiam docet Christi spiritus, id multo certius habendum, quam quod mille demonstrationibus probatum sit, aut quod sexcentis sensibus percipias, si totidem haberes sensus. κ Α. Nefas igitur est de rebus divinis inquirere? c Α. Fas, præsertim his qui sensus habent exercitatos, sed cum tremore, sed sobrie, sed stabiliter iacto fidei funda-

APOST. ET DECALOG. 43
fundamento. Postremo quatenus
concessum est in hac vita mortali, in
qua Deum per fidem videmus, sed
tanquam in speculo & ænigmate. A-
lioqui divinam naturam sicuti est,
nec Seraphicæ mentes comprehen-
dunt, ut & illic aliquis fidei sit locus,
quæ credit quod superat omnem in-
tellectum creatum. Optimo igitur
iure huius philosophiæ prima vox est,
Credo. KA. Duæ syllabæ? CA. Sunt,
Sed has quisquis ex vero corde pro-
nunciat, beatus est. Non enim vere
credit in Deum, nisi qui pro com-
pertissimis habet omnia, quæ sacris
prodita sunt voluminibus, sine du-
bitatione sperans quæ promittunt il-
la, timens quæ minantur, quique in
hac vita se totum, suos, suaq; omnia
tradit divinæ voluntati, propriam
abdicans in omnibus: etiam si mille
mortes intententur, si universa dæ-
monum potestas moliatur perni-
ciem, tutissimus est, qui se fixit in
hac petra. Si desit hæc fides, nec ba-
ptismus, nec ulla ecclesiæ sacramen-
ta profunt, nec ulla bona opera con-
ferunt

ferunt salutem æternam. Nam Paulus peccatum etiam esse pronunciat, quicquid absque fide est. Hæc nos Deo patri copulat, hæc nos Christo capiti sociat, hæc per Christi spiritum nos cooptat in numerum filiorum Dei, hæc nos inserit in æternū consortium angelorū, ac sanctorum omnium, hæc in huius vitæ tenebris prælucet, ostendens quid vere fugiendum, quid experendum, hæc nos armat impavidosque & invictos reddit adversus omnes mundi Sathanæque machinas, hæc efficaciter cōsolatur in rebus tristibus spe bonorū cœlestium, semper habens in ore, si Deus pro nobis quis contra nos? Et, Non sunt condignæ afflictiones huius seculi ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. Hæc vere tranquillat animum, huic beatus Paulus fert acceptum quicquid unquam fortiter, pie, temperate gestum est à viris sanctimonia claris, per hanc Deo chari vivimus, per hanc alacriter bonaque cum fiducia morimur, per hanc ad beatam illam immortalitatem

tem evehimur. Rursus ex huius defectu nascitur superstitio, sortilegiū, idololatria, & huius germana avaritia, ambitio, blasphemia, tristitia, desperatio, superbia, metus mortis, vindictæ cupiditas, deniq; quicquid malorum toto grassatur in orbe. KA. Equidem frequenter audio multos sibi precantes prosperā valetudinem, longevitatem, ac divitias, qui tantum bonum à Deo petant paucos audio. CA. Pauci videlicet norunt, quid aut quomodo sit orandum. Pro hoc dono conveniebat iugiter pulsare divinas aures, ut fidem largiatur, & indies donum suum in nobis augeat. KA. Attamen vulgus eos, qui minus sapiunt, credulos appellat, & Hebræus quidam sapiens, leves corde nominat, qui facile credunt. CA. Primum nec levitatis nec credulitatis est credere iis quæ tot argumentis declaratum est, non ab hominibus, sed à Deo proficisci. Paulus negat se Angelum auditurum, si quid adferret, diversum ab Evangelio Christi. Quin potius arrogantis stulticiæ est, dubitare

tate deiis, quæ nobis tanta cum auctoritate tradita sunt, eoque Paulus scribit, insipiens cor philosophorum fuisse obscuratum, quod abesset lux fidei. Si quis idiota tali philosopho, qualis fuit Aristoteles, aut Pythagoras, aut si quis fuit doctior utroque, de materia prima, de rerum principiis, de infinito, aut de cœlestium orbium magnitudine, motu vique differenti obstreperet, ambigens de omnibus, quæ non posset assequi, nonne audiret arrogans & insanus? At quanto maior est insania, ideo non credere divinæ philosophiæ, quod multa non assequatur intellectus humanus? Porro inter Deum & hominem quantumvis eruditum discrimen est infinitis partibus maius, quam inter hominem sapientissimum & subulcum stolidissimum. ΚΑ. Ita proflus habet res. CΑ. Apud philosophos impudens habetur, si quis reiiciat auctoritatem clari probatique scriptoris. Nam Pythagoricis ad persuasionem satis erat, ἀντὶς ἰφα, Et Christianus tergiversatur quum audit,

Deus

Deus hoc dixit, Deus hoc fecit? De regis diplomate nemo dubitat, si modo sigillum agnoverit. Quanta igitur temeritas est de divinis ambigere, quæ tot modis, ut ostendimus, obsignata sunt? K. A. Dum ista differis sentio & in me fidei semen augescere. Sed quur placet hæc sermonis forma, Credo in Deum, quam Latini emendate loquentes vix agnoscunt? CA. Deum crediderunt & philosophi plerique, Deo credunt & demones. Sciunt enim illum mentiri non posse. Sed soli pii credunt in Deum, sive in Deo. nihil enim refert, qui totam fiduciam totamque spem fixerunt in Deo. Unde Cyprianus vir doctus iuxta ac pius, non putat ita legendum, Credo in sanctam ecclesiam, sed credo sanctam ecclesiam. Ac fateor quidem sensum illius esse pium. Summa enim & sacra, ut dici solet, fiduciæ speique anchora non est figenda nisi in Deo, sed revera sermonis figura fluxit ab idiomate linguæ Hebraicæ, quæ frequenter addit præpositionem in, ubi sermo

sermo Latinus eam repudiat. Apostoli vero quanquam Græci scripserunt, tamen interdum referunt proprietatem nativæ linguæ. Quod genus illud Lucæ 14. Si potest in decem millibus occurrere. Quod si nullo pacto fas est addere præpositionē, quoties de rebus humanis loquimur, quomodo excusabimur quod scripsit idem Euangelista Lucas cap. 12. Qui in me confessus fuerit coram hominibus, & filius hominis confitebitur in illo coram angelis Dei? Videtur tamen præpositio nonnihil vigoris addere sermoni. Confido in te, nescio an Latine dicatur, fiduciam habeo in te, Latine dicitur: &, in te spes mea sita est, recte dicitur, quum spero in te non ausint dicere qui religiosius observant Romanæ dictionis elegantiam. Proinde de sermonis colore disputationem missam faciamus, & rem ipsam toto amplectamur pectore, spem universam nec in angelis, nec in sanctis hominibus, sed in uno Deo reponentes. KA. Quir non dicit, Credo in unū Deum? CA. Quia
nunc

nunc sic loquens, efficacius exclusit Deorum multitudinē. Nullus enim ita loquitur, vidi unum solem, exortus est unus sol, vidi unam lunam, quod imaginatio hæc ne venit quidem cuiquam in mentem esse aut esse posse plures soles, aut lunas. At qui dicit, vidi unum solem exorientem, scrupulum iniicit audientibus, quasi sentiat plures esse soles aut lunas, atque ad istum loquens modum, ridiculus haberetur. Et tamen natura simpliciter non repudiat, quo minus possint plures esse soles, sed prorsus impossibile est plures esse Deos. Nam quod simpliciter summum est, non potest esse nisi unum. **KA.** Quirigitur in Symbolo Niceno, ut quidam putant, utru, Constantinopolitano, quod in sacrificio mystico cani audio, dicitur, Credo in unum Deum? **CA.** Hoc post adiectum est non tam adversus Ethnicos, qui plures colebant Deos, quam adversus hæreticos: quorum alii somniabant duo principia, alterum boni, alterum mali: alii dividebant unum Deum in duos, al-

terumquem iustum appellabāt, con-
 tendebant esse auctorem veteris te-
 stamenti, alterum novi; quem bo-
 num profitebantur, iustum negabant,
 quum omnium rerum conditarū au-
 ctor sit unus Deus utique bonarum.
 Malorum enim Deus non est auctor.
 Nam vidit quæ fecerant & erant val-
 de bona, idem iustus & bonus, idem
 veteris legis auctor, idem novi testa-
 menti princeps, & omnium seculo-
 rum moderator immutabilis. Cæte-
 rum quum nego Deum auctore ma-
 lorum, de peccatis sentio, non de
 afflictionibus. Afflictio quam Deus
 immitit, bona est, vel quia iusta, dū
 pro cōmissis infligitur, vel quia me-
 dicina est ad resipiscendum, vel quia
 seges est ac materia maioris gloriæ.
 Quod ipsum tamen malorum genus
 nusquam esset inter homines, si nun-
 quam extitisset peccatum. Peccatum
 autem à diabolo profectum est, & ab
 hominis concupiscentia depravata.
 K A. Quur addidit patrem? C A. Ut
 hunc distinguat à cæteris personis.
 Mox enim subiicitur, & in Iesum
 Chri-

Christum filium eius unigenitū. Pater solus dicitur, quia solus genuit Filium. Quanquam Dei nomine sic accepto, ut totam declaret triadem ac pariter omnes complectatur personas, Deus recte dicitur Pater, quod origo sit omnium rerum conditarū. Quod si Patrem intelligas generali sensu, à quo quid ducit originem, prima persona Pater est simpliciter omnium. Non genuit Spiritum Sanctum, sed nec hominem aut angelum genuit de sua substantia. Quod autem peculiariratione dicitur Pater trinitium ipsum, eadem ratione dicitur Deus eorum. Psal. 32. Beata gens cuius est Dominus Deus eius. Itidem Psal. 143. Sed Deum Filium genuisse de sua substantia, primæ personæ proprium est. Genuit mundum, sed nun solus, Gignit pios verbo vitæ, sed per Filium & Spiritum Sanctum. Unicum Verbum solus Pater genuit. KA. Quemadmodum homo gignit hominem? CA. Hoc convenit, quod de sua substantia genuit, quod Filium genuit, quod Deum de

C 2

Deo

Deo genuit. Sed, ut modo dictum est, in omni collatione, quæ à rebus conditis transfertur ad Deum, plurima discrepant. Nec enim Pater substantiæ suæ Patrem transfudit in Filium, sed eandem substantiam totam Filio communicavit: nec gignens & genitus constituunt duos Deos, quæadmodum Pater homo & filius homo faciunt duos homines: nec gignens tempore prior est genito, sed eadem est utriusque æternitas. Omitto recensere cætera, quæ numero carent. K A. Homo quum hominem adoptat in Filium, non vere gignit: quum ex uxore sustulit Filium vere genuisse dicitur, quia secundum naturam. Quod si Pater tot modis dissimiliter gignit Filium, quomodo dicitur vere gignere? c A. Imo hoc verius gignit quod dissimiliter, hoc est perfectius gignit. Humana enim generatio ad illam ineffabilem collata umbra modo quædam est generatio- nis. Si apud nos vera dicitur generatio, quia secundum humanam naturā est, multo iustius vera dicitur illa quæ

quæ est secundum naturâ divinam. Nisi forte negabis verè Deū cōdidisse mundum, quia multo aliter eum condidit, quam homo condit urbem aut domum. Nec ideo Deus non dicitur vere lux, vita, sapientia, virtus, mens, quod hæ voces aliter de illo prædicentur quam de rebus conditis: sed ideo imperfectius de creaturis prædicantur, quod secus prædicantur quam de Deo. **κ Α.** Estne fas Deum appellare substantiam? **С Α.** Si per substantiam significes personam subsistentem, non est impium unam profiteri essentiam in tribus substantiis: quanquam ab his vocibus, quibus olim pii quidam sunt usi, vel ob novitatem præstat abstinere. Si substantiam accipis, cui inhærent accidentia, impium est hoc nomen Deo tribuere, qui simplicissimus est, nec ex materia & forma cōpositus, nec accidentibus admixtus, sed quicquid in illo est, una simplexque substantia est. Quod si quid huiusmodi vocabulorum attribuitur in sacris literis Deo, velut, irasci, placari,

C 3

cari, pœnitere, oblivisci, recordari,
 scito scripturam ad nostros sensus at-
 temperare linguam suam, quemad-
 modum mater balbutit cum infantu-
 lo. Porro si substantiam appellas rem
 solide per se subsistentem, nihil est in
 quod rectius quadret substantiæ vo-
 cabulum quam in Deum: per illum
 enim est, quicquid vere est: perfe-
 ctissime autem sit oportet, quod o-
 mnibus dat ut sint. KA. Hæc quidē
 abs te pie dilucideque mihi videntur
 disserta. Cæterum quum multa elo-
 gia competant in Deum, sapientiæ,
 bonitatis, æternitatis, incommuta-
 bilitatis, veritatis, iustitiæ, miseri-
 cordiæ, aliaque innumera, quur hic
 tantum exprimitur omnipotens? CA.
 Tu quidem sapienter interrogas.
 Quisquis enim vere profitetur Deū,
 eadem opera profitetur omnia quæ
 divinæ naturæ congruunt. Sed quo-
 niam hic rudibus credenda proponū-
 tur magis quam discutienda, & non
 solum in orbe condito, verumetiam
 in redempto & consummando pluri-
 ma sunt quæ sensui humano viden-
 tur

tur impossibilia, ad excludendas omnes istiusmodi ratiocinationes additur hic omnipotentis cognomen. Aristoteli insolubilibus argumentis probanti mundum hunc fuisse ab æterno, quod ex nihilo nihil possit gigni, Respondetur, omnipotens est, qui mundum quum non esset condidit. Negant à privatione recursum ad habitum, eoque nec Christum natum ex virgine, nec à mortuis surrexisse: respondetur, omnipotens est Deus, qui hæc operatur. Iudæi negant hominem ex homine nasci citra virilem operam, respondetur, Deū esse qui hoc fieri voluit, Deum esse qui natus est, Deum esse qui præparavit virginis uterum. Ad confirmandam igitur fidem imbecillium, præcipue facit omnipotentis cognomen. Cum enim infinita sit & incomprehensibilis Dei potentia, stultum est disquirere, quomodo hoc aut illud fecerit; sed cum fideli Psalmographo dicendum est: Omnia quæcunque voluit dominus fecit in cœlo & in terra, in mari & in omnibus abyssis.

K A. Creatorem cœli & terræ. Quur uni patri tribuitur mundi creatio?

C A. Est quidem omnibus personis mundi creatio communis. Siquidem pater universam creaturam condidit per Filium, cooperante Spiritu Sancto, sic tamen ut hic nec instrumentum imageris nec ministrum. Sed conveniebat, ut exordium Evangelicæ professionis rēsonaret cum initio veteris testamenti, quo vel hinc intelligamus utriusque legis unum esse principem & auctorem. Sic orditur Genesis: In principio creavit Deus cœlum & terrā. Iudæis autem, de vulgo loquor, ignotus erat Filius & Spiritus Sanctus, solum Patrem agnoscebant, non quod genuisset Filium Deum, sed quod conditor esset & gubernator humani generis, & universæ creaturæ fons. Pater enim originis verbum est, & constat perfectissimam originis rationem esse in patre, quod hic solus, ut ait Cyprianus, sine auctore sit, qui solus auctor omnium est citra exceptionem. K A. Quur quod hic dicit conditorem, a-

lius

lius vocat creatorem, alius factorē?

CA. Græcis unica vox est ποιητὴς, communis ad auctorem, creatorem, & quomodocunque factorē, rametsi factoris vocabulum repudiat lingua Latina. Quidam distinguendi gratia docuerunt eum creare qui de nihilo producit aliquid, quod est solius Dei: eum facere, qui ex materia fabricatur aliquid, quemadmodum natura ex grano gignit arborem, & artifex ex argento facit pateram. venit igitur in disquisitionē an Deus creasset cœlum & terram, quum prius videatur fuisse chaos, hoc est materia informis. Non igitur ex nihilo creavit: quanquam recte dicitur ex nihilo creasse, qui hoc ipsum creavit, unde facta sunt omnia. Hanc argutationem ut excluderent, quidam maluerunt conditoris uti vocabulo. KA. Quis maluit appellare conditorem cœli & terræ, quam conditorem universæ creaturæ? CA. Quia, ut modo dixi, maluit Geneseos verba referre. Cœlum universa complectitur, circum terram volvuntur elementa cæ-

tera, hæ duæ mundi partes nostris sensibus maxime sunt expositæ. Et ad sensus humanos, ut iam admonui, frequenter scriptura sermonem suum attemperat. * Qui condidit cælum & terram, utiq; condidit omnia quæ his continentur. KA. At Nicenum sive Constantinopolitanum Symbolum addit, visibilium omnium & invisibilium. CA. Idem dixit, sed explanatius, ne quis putaret angelos, aut animas hominum à Deo non esse conditas. Quod hic recte dictum est, exerte pronunciat Apostolus Colos. 3. Quoniam per ipsum condita sunt universa in cælis, & in terra, visibilia & invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, omnia per ipsum & in ipso creata sunt. Quicquid nunquam esse cœpit Deus est, sed angeli sunt ministri Dei, quem ut conditorem ac dominum indefinenter cum tremore glorificant & adorant. Quicquid autem esse cœpit ab uno Deo duxit originem, qui solus nec principium novit, nec finem, nec loco tenetur,

nec

APOST. ET DECALOG. 59
nec tempore movetur. KA. Quid
iam superest, nisi ut ad secundum ar-
ticulum transeamus? CA. Satiус ar-
bitror nonnihil etiam circa hunc ar-
ticulum immorari. KA. Sequor. CA.
Primus igitur ad salutem gradus est,
credere Deum esse. Secundus crede-
re Deo, hoc est fidem habere verbis
illius. Tertius, omnem sollicitudi-
nem plena fiducia in illum coniicere.
Qui non credit esse Deum, profite-
tur nihil usquam esse, quum ab illo
sint quæ sunt. Qui credit Deo, pro-
fitemur illum esse veracem in omni-
bus. Qui totam fiduciam in eo col-
locat, profitemur ab illo gubernari u-
niversa, nec quicquam illo esse vel
melius vel sapientius. Quisquis de
posterioribus ambigit, nec primum
illud vere credit. Non enim vere cre-
dit esse Deum, qui alium fingit quam
est. Imo turpius errant: qui quum
profiteantur esse Deum, tamen ne-
gant illum omnipotentem aut omni-
scium, aut negant ab eo conditum
mundum. Et si conditus est, negant
ab eo gubernari. Quemadmodum

tu, ni fallor, levius indignareris illi, qui putaret te non esse natum, quam qui crederet, tibi non esse sensus, aut mentem humanam, aliaque sine quibus homo cognomen hominis amittit. KA. Profecto sic est. CA. Qui regem nominat, multas egregias res unica voce complectitur. Qui Deum nominat, infinitam omnium bonorum summam complectitur. Plurimi sonant ore, Credo in Deum, sed qui Christiano pectore dicit, Credo in Deum, primum execratur paganos quosdam Cyclopicos, qui non credunt ullum esse Deum, Nec minus istos qui numerant nobis multos ac multiplices Deos, quum eadem opera fateantur nullum esse Deum. Si enim plures sunt, est quo alius ab alio differat: id si bonum est, non est Deus qui caret aliquo bono: Si malum, in Deum nihil cadit mali. Similiter & eos qui nihil omnino esse credunt præter ea quæ corporis sensibus percipiunt. A quibus non procul absunt Anthropomorphitæ, qui quum in scripturis legerant oculos, faciem,

APOST. ET DECALOG. 61

os, manus, cor, brachium, uterum & pectus Dei, putarunt Deum esse corporeum, humana forma, humanisque membris compositum, quum nihil longius absit ab omni materia sensibili quam Deus, & Iohannes scribat, Deus spiritus est. Dein Epicureos, qui sic concedunt esse Deum aut Deo esse, ut negent illis curæ esse res mortalium. Hi Deum vel impotentem faciunt, vel stultum, qui non valeat regere quod condidit, vel malevolum qui nolit, vel socordem & ebrium, qui negligat. Hæc in hominem monarcham dicta blasphemix plena sunt, quanto magis si dicantur in Deum. Atqui dominus in Evangelio clamat, ne passerulum quidem cadere in terram absque voluntate Patris, ac discipulorum etiam capillos omnes esse numeratos Deo, ut nec pilus pereat, nisi illo volente. Et magistro accinit discipulus Petrus, Omnem solitudinem conicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. Detestatur & Iudæorum blasphemiam, Deum unum profitentium,

tium, sed Filium ac Spiritum Sanctum abnegantium, quum Dei substantia sive essentia sic una sit, ut eadem, atque ut Dialecticorum more loquar, eodem numero sit in Filio à Patre genito, & in Spiritu Sancto ab utroque procedente. Pater clamat è nubibus; Hic est Filius meus dilectus, & Iudæus dicit, non habet Filium. Idem clamat per os Iohelis: Effundā de spiritu meo super omnem carnem, Et Iudæus reclamationem, Deus non habet Spiritum Sanctum, sed solitarius est? Huic dementiæ affinis fuit *ἀνόντες* Noetus & impius Sabellius, à quibus nata est hæresis Patristianorum, quæ Dei substantiam non in tres personas, sed in tres voces distinxit. Pater, inquiunt, mundum condidit, idem filii nomine carnem assumpsit, & passus est. Idem commutato nomine iam Spiritus Sanctus venit in discipulos. Sciens ac lubens hic prætereo Basilidis ac Marcionis plusquam blasphema somnia. Ad Iudæorum impietatem accedunt Originistæ, qui Filium Dei faciunt creaturam,

turam & Spiritum Sanctum creaturæ ministrum. Accedit Arius, qui fate-
tur Filium, sed voluntatis & simi-
litudinis non naturæ, quanquam
hanc similitudinem vult imperfe-
ctam esse, qualis est umbræ ad cor-
pus, quod existimet inter creato-
rem & creaturam non cadere nisi te-
nuem & obscuram similitudinem.
Huius impietatem vincit Eunomius,
qui docuit Filium per omnia Patri
dissimilem, quod nulla sit affinitas
inter conditorem & rem conditam,
velut inter infinitum & finitum. Ab
hoc sic dissentit Macedonius, ut ta-
men ecclesiasticæ doctrinæ non as-
sentiatur. Fatetur Filium per omnia
Patri similem, sed ait Spiritum San-
ctum nihil habere commune cum
Patre & Filio. De Manicheis iam at-
tigimus, qui dum fabricantur duo
principia sibi contraria, à quorum al-
tero condita sunt visibilia, ut mala à
malo, ab altero invisibilia, ut à bono
bona, nimirum ex uno Deo faciunt
duos, bonum & malum, sicut & gno-
stici. Synerus dum tria principia fa-
cit,

cit, totidem facit Deos. Rursus qui Filium aut Spiritum Sanctum à Deo separant, quum illi natura cohæreant, mutilum Deum nobis obtrudere conantur. Item sunt qui pro Deo supponunt naturam, quæ si æterna est & omnipotens, profecto Deus est, si non est talis, Dei ministra est, & à Deo condita. Idem de secundis causis sentiendum arbitror. Quanquam mea sententia religiosius est, totum hoc vel quod agit natura, vel quod secundariæ causæ, unius Dei energix tribuere, quæ si cesset, nec sol sit futurus lucidus, nec cælum volubile, nec ignis calidus, sed repente corrumpent omnia. Execratur & Seleucum, qui mundum fatetur à Deo conditum, sed materiam ait fuisse ab æterno, rem informem & imperfectam Deo æquans. Execratur & Menandrum, qui Platonem imitatus docuit mundum non à Deo, sed ab angelis conditum, angelos appellans quos Plato vocat dæmones Deorum selectorum filios: Atq, his quoque turpius delirantem Saturnium, qui somniavit mundum à septem

à septem angelis conditū, & omnium
turpissime delirantem Basilidem, qui
docuit mundum conditum à trecent-
tesimo sexagesimo quinto cœlo. Sed
iam piget errorum, quorum nullus
est finis. In summa quicumque de
Deo secus sentit, quam revera est,
aut non talem credit, qualem nobis
depinxit divinarum scripturarum au-
ctoritas, non credit in Deum, sed in
idolo ponit spem suam. Vides quan-
tam philosophiam nos docuit tam
brevis articulus, quantisque tenebris
ac monstris errorum nos liberavit.

CA. Profecto video magnam rem es-
se, ex animo dicere, Credo in Deū.

CA. Istuc etiam magis dicas si reputa-
ris, quanta sit hominum turba, in
quos hæret illud beati Pauli, Profitē-
tur se nosse Deum, sed factis abne-
gant. Quicquid homo præfert Deo,
id sibi facit Deum. KA. Quo pacto?

CA. Deus dicit, non mœchaberis,
concupiscentia dicit mœchare. Hic
qui neglecto Deo auscultat concupi-
scentiæ, nonne quadantenus Deum
repudiat, & in eius locum substituit
concu-

66 EXPL. IN SYMBOLUM
concupiscentiam? KA. Videtur. CA.
Deus dicit noli peierare, avaritia di-
cit peiera, nonne hic avarus pro Deo
vero colit Mammonam? Scriptura
docet nos ubique Deum præsentem
esse, nec quicquam esse absconditum
ab oculis eius. An hi credunt hoc,
qui quotidie committunt sub oculis
Dei, quod homine teste non aude-
rent committere? KA. Non videtur.
CA. Qui ob mortem liberorum, aut
ob creptas merces confugiunt ad la-
queum, num hi credunt omnes res
humanas geri sapienter, ac misericor-
diter à Deo gubernari? KA. Mirum
si vere credunt. CA. Qui toto pecto-
re per omnem vitā mundo serviunt,
lætantes quum male fecerint, & ex-
ultantes rebus pessimis, an isti cre-
dunt Deum nihil malorum inultum
relinquere, sed qui hic noluerunt sua
scelera per pœnitentiam expiare, mit-
ti in ignem æternum? KA. Meo qui-
dem animo, aut non credunt aut fri-
gide credunt. CA. Rursus qui confi-
derata criminum suorum magnitu-
dine, desperant veniam, an hi credūt
Deum

Deum esse infinitæ misericordiæ? KA.
 Non est verisimile. CA. Plurimum
 igitur habet momenti ad pie beateq;
 vivendum, vivida fide verum nosse
 Deum. Qui ex animo credit illum
 esse summe bonum summeque pul-
 chrum, qui poterit aliquid amare su-
 pra illum? Qui credit omnipoten-
 tem, non conabitur illi resistere, qui
 vinci non potest. Qui credit summe
 sapientem, nunquam illi obmurm-
 rabit in rebus adversis. Etenim ut im-
 probus omniū iudicio videatur qui,
 quum sit idiota, medicum reprehen-
 dat, quod variis corporibus diversa
 præscribat: ita prorsus excors sit, qui
 Deum perinde iudicat, quasi nesciat,
 quid cuique sit optimum. Medicus
 alium ungit ac lavat, alium urit ac se-
 cat, alii venam incidit, alii pròluit al-
 vum, alii sistit, alii præscribit ine-
 diam, alii cibum, alium iubet dor-
 mire, alium vetat, & dicimus, medi-
 cus est, novit quid expediat ægroto:
 & quum Deus huic largitur opes, alii
 adimit, alii dat liberos, alii negat,
 huic dat prosperam valetudinem, illi
 corpus

corpus obnoxium morbis, dicimus
quid Deus ad hunc modum tractat
homines, ac non potius dicimus,
Deus est, novit quid cuique expediat.
Qui credit summe iustum, nunquam
sibi promittet malefactorum impuni-
tatem. Qui credit omniscium, non
facile committet illo spectante, quod
apud bonum virum erubesceret face-
re. Qui credit summe veracem, hor-
rebit impiis intentata supplicia & ad
æternam beatitudinem promissam
piis aspirabit. Qui credit hunc mū-
dum hominis causā conditum, quo-
cunque se verterit, excitabitur ad a-
dorandam tantam numinis indulgē-
tiam, & à Deo concessis uti verebi-
tur secus quam ad illius gloriam. Sed
sit hic huius colloquii finis: postea-
quam oraveris, & hæc tecum velut
animal mundum ruminaveris, ad
me redito.

CATECHESIS III.

KA. **S**Entio granum sinapis in animo meo per te satum magis ac magis exerere vim suam. CA. Utinam me plantante ac rigante dominus det incrementum usque ad legitimam maturitatem. KA. Sed inter cogitandum hic scrupulus pupugit animum meum, quam ob causam, quum in disciplinis initia sumi soleant à facillimis, nostrisque sensibus familiariter notis, hæc philosophia protinus à Deo cœperit exordium, quo nihil magis arduum, aut ab humanis sensibus remotius? CA. Quoniam hæc philosophia fidei est, non disquisitionis. Disquisitio per longas ambages, ac sinuosos Mæandros ducit hominis mentem, ac sæpenumero seducit. Fides compendio subvehit ad summum, ac velut in sublimi specula collocat animum nostrum, unde certius ac plenius diiudicet hæc inferiora, ad Deum omnia referens, in quo est initium, incrementum, ac perfe-

perfectio omnium. Cognitio quæ nascitur è sensibus, interdum incerta est, quod non raro fallant sensus, veluti quum sol nobis videtur bipedalis, quum sit maior tota terra, quum fulmen prius videmus quam audimus tonitruum, & tamen visus & auditus inter sensus externos præcipui sunt. Nec semper certa est cognitio, quæ colligitur ex causis, siue principiis demonstratoriis, quum videamus sapientiæ professores aliquoties & de principiis ambigere. Porro quoniam fides à Deo veniens superat & sensuum & principiorum omnium certitudinem, nulla est certior cognitio quam per fidem, ac nulla etiam cõpendiosior faciliorque. Accipe argumentum: quot hodie sunt textores ac retrices, qui melius philosophantur de rebus divinis, quam philosophorũ præcipui Plato & Aristoteles? Quorum prior ille quam multa deliravit de Diis selectis ac dæmoniis Deorum filiis, de mundo à dæmonibus condito, de animabus è cœlo delapsis? Hic posterior quoniam ab imis
ad sum.

ad summa conatur emergere, per
quot disciplinarum ambages ducit
ingenium, quamdiu remoratur nos
in dialecticis, in poëticis, Rhetori-
cis, Physicis, meteorologicis, prius-
quam veniat ad ultramundana? Nec
tamē ad Dei cognitionem, cuius gra-
tia tot gradus iacti fuerant, pervenit:
ad quam nunc per fidem, & cito &
facile provehuntur adolescentes, nul-
lis humanis instructi disciplinis. Præ-
cipua philosophia, quæ veram beati-
tudinem conciliat homini, est nosse
Deum, & à Deo missum Iesum Chri-
stum. Ad hanc quoniam maxime se-
cundum naturam est, omnis quidem
sexus, omnisque ætas docilis est, sed
ea præcipue quæ nondum est pra-
vis infecta cupiditatibus. In tantum
vero secundum naturam est religio,
ut huius sensus aliquis elephantis aliis-
que brutis animantibus inesse creda-
tur. KA. At qui simpliciter credit,
quæ de Deo prodita sunt non poterit
cum philosophis & hereticis congre-
di. CA. Neque enim hæc philoso-
phia discitur ad palestram, sed ad
piam

piam vitam. Quid autem arrogantius istis, qui rationibus humanis de divina natura disputant, quum nullus sit illorum, qui culicis aut araneo-
linaturam valeat ad plenum assequi, quum hæc quotidie videant? Qui scrutator est maiestatis, opprimitur à gloria, non aliter quam qui solem intentis immotisque oculis diutius intuentur, cæcutientes discedunt, ut iam interdum impingant & in palum obvium. Fidei vero simplex columbinus est oculus, hac reverenter contemplans Deum, qua nobis voluit innotescere, non curiose scrutans ea, quæ nobis voluit interim esse tecta, donec pervenerimus ad illud cœleste theatrum, in quo propius clariusque sese contemplandum præbebit purgatoribus oculis. In hac vita satis est, quod tenes Deum esse, & unum esse natura, triplicem personarum distinctione. Tenes Filium à Patre nasci, Spiritum sanctum ab utroque procedere. Tenes Deum esse non corpus, sed mentem infinitæ virtutis, simplicissimam, æternam, ut
quæ

quæ fuerit ante omnia tempora, nec tempore mutatur. Ab hac omnipotente mente tenes mundum universum esse conditum & conditum hominis causa. Deus enim nec mundo eget, nec homine, nec prorsus ulla creatura, in sese & ex sese perfectissimus est. Verum quoniam summe bonus est, noluit solus esse beatus, sed felicitatem suam in angelos atque homines & in universam creaturam diffundit, quatenus quæque res divinæ munificentiae capax est. Homini variis modis loquens voluit innotescere. Primitus quodammodo loquutus est humano generi, dum per Filium, qui est verbum Patris, de nihilo creat hanc admirandam mundi fabricam, ut ex opere coniceremus opificem. Tale enim opus nec homo, nec angelus posset absolvere. Hic erat primus gradus ad cognitionem Dei. Successit lex, quæ mentis humanæ caliginem nonnihil adiuvit, sed ea præterquam quod uni genti data est, per typos & ænigmata nobis Deum delinavit, præparans animos hominum

D

ad lu.

74 EXPL. IN SYM B O L U M
ad lucem Euangelicam , quæ per Fi-
lium nobis illuxit. Naturali lumine
ad fastum abusi sunt philosophi , lex
plerisque Iudæis fuit maioris impie-
tatis occasio. Mundus erat refertus
Idololatria , Iudæi tuebant inani
persuasione iustitiæ, peccatum impu-
ne regnabat in orbe , dum hominum
maxima pars imitatur primos huma-
ni generis parentes : hic promptis se-
se Dei misericordia , quæ superat o-
mnia opera illius. Dignatus est no-
bis propius per eundem Filium ac fa-
miliarius innotescere , ut vel sic in-
mutuum amorem illius raperemur ,
tot tamque mirandis provocati be-
neficiis. Condiderat quum non esse-
mus. Restituere voluit, quum peris-
semus , præstiterat enim non esse quā
perire. Post orbem mirabiliter con-
ditum , post legem divinitus datam,
post prophetas Dei spiritu afflatos,
misit unicum Filium , factum homi-
nem, ut saltem hominem homines a-
maremus. Misit autem non ultorem,
sed servatorem , cuius morte nos re-
vocaret in vitam. Quid amplius po-
tuit

tuit immensa Dei charitas? Præbuit sese nobis quodammodo palpabilem seipsum, quatenus licuit in exitium tradidit, ut nos veræ salutis restitueret. Omnipotentiam suam præcipue declaravit orbe condito, nunc declaravit immensam misericordiam, & inscrutabilem sapientiam: misericordiam quod gratis redemit, sapientiam quod sic redemit. Proinde quæ iam superest homini tergiversatio, si tam stupendam Dei bonitatem negligat? Hanc partem nunc docet Symbolum, Et in Iesum Christum Filium eius unicum, Dominum nostrum.

KA. Quæ istis cognominis designavit personam redemptoris? CA. Ut omnibus modis declararet secundam personam, quæ proprie carnem assumpsit, esse verum hominem ex homine, ac verum Deum, de Deo.

KA. Quo pacto? CA. Sunt qui putant Iesum esse Deitatis vocabulum, Christum humanæ naturæ. In hanc opinionem adducti videntur, quod Iesus Hebræis sonet servatorem, Christus unctum: Nemo autem potest dare

salutem æternam, nisi Deus, & unctio sonat spirituales gratias, quæ non cadit nisi in hominem, sed re vera utrumque vocabulum est humanæ naturæ. Iesus est nomen personæ singularis, hoc est illius hominis qui solus omnium natus est ex virgine, quem Ioannes indicavit digito, ne quem alium pro vero redemptore amplecterentur. Ecce, inquit, agnus Dei. Christus vocabulum est vel regni vel sacerdotii. Nam apud Iudæos & sacerdotes & reges ungebatur unctione sacra, & utrique honoris gratia Christi dicebantur. Uterque porro titulus Christo congruit, qui dictus est sacerdos secundum ordinem Melchisedec, qui ut sacerdos seipsum agnum vere immaculatū in ara crucis obtulit pro salute mundi, & ut rex post resurrectionem apparens discipulis regaliter dixit, Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra: nec aspernatus est latronis vocem regem agnoscētis, Memento mei cum veneris in regnum tuum. Quanquam Dominus, nunquam externo Chris-

mate

mate fuit unctus, quemadmodum Aaron Exod. 29. aut Saul. 1. Reg. 10. Sed hic erat quem singulariter unxit Deus plenitudine spiritus sui. Quamquam Iesu vocabulo præterquam quod singularem designat personam, revocatur in memoriam veteris testamenti figura. Nam Iesus ille Nave, gessit Iesu redemptoris imaginē. Moyses qui typus est ceremoniarum, non potuit populum Israëliticum in terram repromissam perducere. Sed illi succedens dux Iesus eo perduxit. Neque enim est aditus ad veram felicitatem, nisi per fidem & gratiam, quam omnibus derulit Iesus virginis filius. In cognomine Christi, quod in Evangelicis & Apostolicis literis frequenter inculcatur, Iudæis exprobratur stulta & pertinax incredulitas, qui in hunc usque diem expectant suum Messiam. Nam quem Latini vocant unctū, Græci Christum, Hebræi Messiam appellant. Expectant autem regem opibus, copiis reliquisque mundanis præsidiiis affatim instructum, qui Iudaicam gentem

nunc ubique reiectam & exulem in libertatem ac regnum restituat. Et hac inani spe infelix illa natio consolatur suam calamitatem. At nos Christiana fides docet hunc esse vere Messiam illum unicum à prophetis olim promissum, qui non unam gentem sed per omnes mundi plagas veros Iudæos, hoc est, Christi nomen profitentes, & corde circumcisos, non armis corporalibus, sed sanguine suo liberaret à tyrannide Satanæ, & condonatis peccatis omnibus restitueret veræ libertati, ac tandem cœlestis regni sibi cohæredes & consortes ascisceret. Iesus igitur expressus est, ne sit error in persona: Christi cognomē additum est, ne quis Iudaïssans expectet alium Messiam, aut alium redemptorem. semel venit, semel perfecit sacrificium illud unicum & admirabile, cuius mystica commemoratione voluit nos ali fulcirique, donec denuo veniat, non iam redemptor, sed iudex ac remunerator. Primum igitur indicavit nobis verum hominem illum admirabilem, in hoc

ab æ-

ab æterno destinatum, ut per eum mundus redimeretur. Mox in eodem indicat nobis verum Deum. Filium eius unicum, Dominum nostrum. Ex Deo nihil proprie nascitur nisi Deus, quemadmodum ex homine iuxta naturæ cursum nihil nascitur nisi homo. KA. Atqui Scriptura frequenter homines pios appellat Filios Dei. CA. Et ideo addidit unicum siue unigenitum, ut hunc natura Filium Dei, secernat à Filiis per adoptionis gratiam in hunc honorem ascitis. KA. An est nefas Christum iuxta naturam assumptam appellare Filium adoptionis? CA. Religiosius est à talibus abstinere titulis, ne quā ansam demus Arianis. Adoptatur qui prius non erat Filius, quemadmodum nos, qui nati Filii iræ, per fidem in Christum facti sumus Filii Dei. At Christus nunquā non fuit Filius Dei, sed ut conceptus est de Spiritu Sancto, fœlix illius anima simul creata est omnis gratiæ cœlestis plena. Quinquam autem Dominus bis natus est ex Patre sine tempore, ex vir-

gine tempore præfinito à Deo, non sunt tamen duo Filii, sed unicus est Filius, non alius, sed idem aliter natus. De substantia virginis natus est, ut agnoscamus humanæ naturæ veritatem: quod autem citra virilem operam de Spiritu Sancto conceptus, & illæsa matris virginitate natus est, prærogativa erat dignitatis. κα. Quare addidit Dominum nostrum? ca. Hoc cognomento frequenter illum honorant sacræ literæ, præsertim novi testamēti. Quatenus erat Deus de Deo, Dominus erat omnium, non alius Dominus à Patre, quemadmodum nec alius Deus. Sed peculiari ratione dicitur Dominus electorum, quos asseruit à domīnātu Satanæ, & sibi fecit populū acquisitionis. Quicumque enim committit peccatum, servum se constituit illius: per peccatum autem tyrannidem obtinet Satanās. Ab hoc igitur tyranno crudelissimo translatum esse dominium in Iesum Christum multo clementissimum admonet nos Symbolum: quo titulo novi testamenti literæ frequenter

APOST. ET DECALOG. 81
ter designant Filium Dei, ostenden-
tes cui sese totos dedicēt, qui baptis-
mum accipiunt, & cuius imperatis
postea per omnem vitam absque ulla
responsatione parendum sit, & sub
cuius tutela securi possint vivere.
Nullus enim illi quod possidet potest
eripere. KA. Domini cognomen quo-
modo competit in Christum, iuxta
divinam naturam, an iuxta huma-
nam, an iuxta ntramque? CA. Iuxta
utramque sed non eodem modo. Iu-
xta superiorem naturam Dominus
fuit omnium ab exordio mundi, iu-
xta assumptam per mortem & igno-
miniam promeruit intrare in gloriā,
datumque est illi nomen, quod est
super omne nomen, ut in nomine Ie-
su sese flectat omne genu, cœlestium,
terrestrium, & inferorum. KA. Er-
go ut homo dominus est angelorum?
CA. Maxime. Dæmonum quoque.
KA. Utro refertur, vox unicum, ad
Filium qui præcessit, an ad Dominū,
qui sequitur? CA. Ambigue quidem
in confinio posita est ea vox, quod
utrique congruat. Nam ut est unicus

Filius natura, ita est unicus Dominus omnium rerum conditarum. Rectius tamen refertur ad Filium, quod hæc distinctio evidenter exprimit divinam naturam, quam habet à Patre nascens, cum Patre communem. KA. Quur igitur non dictum est, in unico Filio eius? Ita nulla fuisset ambiguitas. CA. Voci additæ ad discretionem, magis conveniebat locus posterior. Etenim si dixisset, unicum Filium eius, accipi poterat Fili Dei cognomen, non competere nisi in unum hominem Iesum, nunc quum addit unicum, non dividit Filium, sed distinguit generationis modum, ut intelligamus verbum quod Patre Deo sine tēpore nascitur Deus idem tempore suo natum ex virgine, hominem ex homine. Augustin. in libello de Symbolo pro una voce duas ponit. Et in Iesum Christum Filium eius unigenitum, unicum Dominum nostrum. Sed quoniam ex interpretatione non liquet an ita legerit, probabile est unigenitum additum ab aliquo, qui conatus sit explanare, quare

quare dixisset unicum. Nam Dei Filius in scripturis interdum dicitur primo genitus iuxta naturam assumptam, unigenitus iuxta divinam nativitatem. Rom. octavo: ut sit ipse primogenitus in multis fratribus, Ioan. i. Vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti à Patre. Itē cap. 3. Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret. Secundum priorem generationem, nec frater est noster, nec hæres Dei, nec fratres habet, nec cohæredes: iuxta posteriorem & fratres habet & cohæredes. KA. Nihil interest inter unicum & unigenitum? CA. Unicus dici potest, qui solus è liberis superest, quem non recte dixeris unigenitum. Tametsi sacrorum voluminum interpretes, eandem vocem *μονογενής* interdum vertunt unicum, interdum unigenitum. Velut Lucæ septimo, viduæ filius unicus dicitur, quem Evangelista dixit, *μονογενῆς*. Et *πρωτόγενος*, hoc est, primogenitus, interdum dicitur unigenitus. Sic enim Matthæus loquitur de matre Iesu; Peperit Filium

suum.

suum primogenitum. Nam primum
 interdum dicitur, non quod alia præ-
 cedit, sed quod antea nunquam fuit.
 Veluti quum dicitur, primum hodie
 vidi Cæsarem, recte dicitur, etiam
 si postea nunquam videat. Ita pri-
 mogenitus dici potest, qui primo par-
 tu editus est, etiam si nullus sequatur
 partus. Alioqui quæ lex iubet fieri
 in primogenitis, non fuissent præ-
 standæ, nisi duo partus successissent.
 Primus enim non dicitur, nisi qui est
 tribus principem obtinet locum. KA.
 Sed si Christus iuxta naturam etiam
 humanam est omnium Dominus
 quomodo dicitur habere fratres? c A.
 Et si Christus non esset omnium Do-
 minus iuxta naturam assumptam, ta-
 men ob unitatem hypostaseos tres
 substantias complectentis recte dice-
 retur omnium dominus, quemad-
 modum pie dicimus Deum passum
 ac mortuum. Sic hic frater, non est
 vocabulum æqualitatis, sed similitu-
 dinis, cognationis & charitatis. Ea-
 dem dignatione discipulos suos ap-
 pellat, pro servis amicos, non abdi-
 cans.

APOST. ET DECALOG. 85
cans ius suum, quod alibi agnoscit
quum ait, vos vocatis me magistrum
ac dominum & bene dicitis, Sum et-
enim: sed eximiam charitatem suam
declarans, quæ nihil recusar, modo
profit. Quid autem novi si dignatus
est eos fratres appellare, erga quos
non dedignatus est agere ministrum?
Iudæi omnes suæ gentis fratres ap-
pellabant, sed peculiarius cognatos.
Dominus autem Iudæus erat natus
ex Iudæis, quod evidenter expresse-
runt in eius genealogia Matthæus &
Lucas. Sed revera quivis homo cui-
vis homini frater est, ob eandem na-
turam ab iisdem progenitoribus pro-
fectam, ac similibus obnoxiam affli-
ctionibus, in Christo duntaxat exci-
pio peccatum & quicquid eo vergit.
K A. Peccatum originis non est pro-
prie peccatum. CA. Sed obstat pleni-
tudini gratiæ quæ fuit in Christo, te-
stante Ioanne, sed inclinatur ad pecca-
tum, ut non perpellat, Hoc repugnat
dignitati Christi. Non enim conve-
niebat, ut qui venerat purgaturus
mundum ab omnibus peccatis, ali-
quo

quo modo esset affinis peccato. κα. Sed esurire, sitire, lassari, angere, edere, mori, sunt originalis peccati germina, quæ tamen in scripturis Christo tribuuntur. c A. Plurimum interest inter naturam conditam & prolapsam. Adam antequam peccaret, verus erat homo, & tamen liber erat ab his incommodis quibus omnes urgemur, alii plus, alii minus. Peccatum in scripturis interdum dicitur, peccatis debita pœna, interdum victima quæ expiatur peccatum. Eoque dictum est priscis sacerdotibus, peccata populi comedetis. Et Paulus 2. Corint. 3. Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit. Dominus in se recepit non solum veritatem humanæ naturæ, verum etiam incommoda, quæ naturam prolapsam comitantur, exceptis iis, quæ vel non congruunt dignitati personæ, quæ simul erat & Deus & homo, vel excludunt, ut modo dicebam gratiæ plenitudinem. Neque enim recepit proclivitatem ad peccandum, ac ne facultatem quidem, nec recepit erro-

rem aut ignorantiam. Ea porro mala quæ recepit, non necessitate naturæ, sed volens nostra causa suscepit, ut dependeret quod nos commerueramus. **KA.** Quur mutavit præpositionem, de Spiritu Sancto, ex Maria virgine? **CA.** Græcis una eademque est præpositio ϵ , sed huius varia est significatio. Ex ipso & per ipsum sunt omnia, tanquam ab auctore profecta. Ex auro fit patera velut è materia: ex arbore nascitur arbor, propagatione speciei, sic ex homine gignitur homo. **KA.** Quur solum exprimit Spiritum, quum tota Trinitas simul operata sit hoc adorabile mysteriū? **CA.** Quoniam in Evangelio Lucæ loquitur angelus virgini: Spiritus Sanctus superveniet in te. Neque enim raro scripturæ, singulis personis quædam attribuit tanquam propria, quum sint omnium communia, veluti quum patri tribuit æternitatem & omnipotentiam, Filio sapientiam, Spiritui sancto charitatem & bonitatem, quum Pater per Filium dicitur condidisse mundum, per Spiritum dilargiri

dilargiri charismata. Symbolum igitur, & in hoc mysterio Gabriel expressit trium personarum functionē. Spiritus, inquit, sanctus superveniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Quum audis altissimum, intelligis adesse Patrem veluti fontem & auctorem, ut à quo Filius mittitur cum Spiritu Sancto: quum audis virtutem altissimi intelligis Filium, qui proprie carnem assumpsit. Neque enim Pater aut Spiritus Sanctus assumpsit hominem. Convenienter enim Spiritus Sanctus dicitur supervenire, ut excluderetur omnis humana cogitatio: quæ quum audit conceptionis aut nativitatis vocabulum, imaginatur virile semen exceptum utero fœmineo: aut quum admonetur hominem ē virgine natum, aliquid his etiam fœdus somniat, reputans quæ fabulis hominum sparguntur de nonnullis mulieribus, quæ narrantur gessisse uterum ex semine maris in balneo natante, de equabus vento gravidis, ac de incubonibus. Ut omittam poëtarum fabulas, quibus

APOST. ET DECALOG, 89
bus persuasæ gentes crediderunt ex
diis & hominibus nasci heroas. Hæc
omnia portenta ut excluderet Euan-
gelista, proficitur illic adfuisse pro-
marito Patrem cœlestem, qui quo-
dammodo iterū gignit Filium suum:
proficitur fœtus originem non fuisse
ab incubone, nec ab ullō ludibrio
spiritus impii, sed à Spiritu Sancto.
Id ita habere palam declarat Euan-
gelici sermonis tenor, dum virgini
ad conceptionis ac partus mentio-
nem hæsitanti, percontantique, quo-
modo fiet istud, angelus eximens il-
li scrupulum, respondit, Spiritus San-
ctus superveniet in te. KA. Quis Sym-
bolum exprimit virginis nomen? CA.
Ad maiorem historiæ fidem. Sic ex-
pressit nomen Iesu Christi, sic expres-
sit nomen & cognomen præsidis, sub
Pontio Pilato. Eoque consilio Lu-
cas hic diligenter expressit omnia
nomina, mensis, legantis Dei, An-
geli legati, regionis, civitatis, spon-
si, tribus, & virginis, quum ait. In
mense autem sexto missus est Ange-
lus Gabriel à Deo in civitatem Ga-
lileæ,

lileæ, cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph de domo David, nomen virginis Maria. Non sic narrant qui fingunt ac deprehendi metuunt. Olim afflatus Spiritu Sancto vaticinatus est Esaias, Ecce virgo concipiet & pariet Filium, & vocabitur nomen eius Emanuel, quod interpretatum sonat nobiscum Deus. Eam virginem eodem afflatus spiritu nobis ceu digito demonstrat Euangelista, & Angelus velut explanans Esaiæ vaticinium, ait, & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. Hæc est illa Maria, ad cuius nomen recreantur omnes animæ piorum. Cum Euam audimus ingemiscimus, quum Mariam audimus, in bonam spem erigimur. Per illam nascimur Filii iræ, per hanc renascimur Filii gratiæ. KA. Haberetur ne pro hæretico qui crederet Mariam virginem post editum Iesum alios è sponso suo sustulisse liberos? CA. Non tantum pro hæretico, verumetiam pro blasphemio. KA. Atqui negant
hoc

hoc expressum in sacris literis. CA. Sic est, sed evidenter colligitur è sacris literis, & manifeste pugnat cum dignitate tum geniti, tum genitricis. Postremo hoc tanto consensu ab Evangelii primordiis ad hunc usque diem, credidit, docuit, & asseveravit Ecclesia Catholica, ut nihilo minus persuasum esse oporteat, quam si esset sacris expressum literis. KA. Expecto scripturas. CA. Perpetuam virginis integritatem Ezechiel prophetico ænigmate significavit, quum conversus ad vjam portæ sanctuarii exterioris quæ respiciebat ad Orientem, audit ab eodem spiritu, qui Mariæ pudicitiam consecravit. Porta hæc clausa erit & non aperietur & vir non transibit per eam, quoniam dominus Deus Israel ingressus est per eam, eritque clausa principi. Nonne satis apte propheta depinxit sacrum virginis uterum, ex quo nobis exortus est ille sol iusticiæ, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, de quo & Zacharias apud Lucam: Visitavit nos O-

riens

92 EXPL. IN SYMBOLO
riens ex alto, ut illucescat his qui in
tenebris, & in umbra mortis sedent.
Clausa erat hæc porta ante partum,
clausa fuit & in partu, clausa mansit
& post partum. Soli Christo princi-
pi patuit, qui suo ingressu sanctifica-
vit eam, egressu consecravit, quo-
niam illa non spectabat nisi ad Oriē-
tem unde purissimus emergit sol, sol
ille nunquam occidens, innovans &
exhilarans omnia. Spectabat ad vi-
am sanctuarii exterioris, quoniam
ea nativitas erat extra vulgarem ho-
minum nativitatem, nihil habens
admixtum humanæ concupiscentiæ.
Postremo quum ipsa sic loquitur An-
gelo, quia virum non cognosco, sa-
tis aperit perpetuum virginitatis pro-
positum. K A. Atqui quum per se sit
honorabile coniugium, culpaque va-
cet ille connubialis congressus, quæ
fuisset indignitas, si dominus eo mo-
do fuisset natus, quo nati sunt pro-
phetæ cæteri, & omnibus prophe-
tis excellentior Ioannes? c A. Est
quidem honorabile coniugium caste
servatum, sed longe honorabilior
virgini-

virginitas perpetua , modo spontanea & pietatis amore suscepta. Per concupiscentiam , sine qua non concipitur homo , transit originalis mali contagium. At cœlestem illum partum decuit plus quam angelica puritas. Age dic mihi si quis templum lapideum semel Deo consecratum per hominem episcopum verteret in officinam sutoriam , nonne clamarent omnes indignissime factum? KA. Maxime , lapidibus obruerent hominē. CA. Non est tamen turpis ars sutoria. Et si quis vas baptismo aut oleo sacro , aliisve piis usibus consecratum , adhiberet prophanis usibus culinæ , nonne videretur intolerabilis contumelia? KA. Certe. CA. Et tamen nihil habet vitii ars coquorum. KA. Sic est. CA. Quid igitur dicendum , de sacratissimo virginei corporis templo ? quod non episcopus quilibet oleo sensibili , sed ipse Spiritus Sanctus unctione cœlesti dedicavit , in quo tot mensibus velut in thalamo sedit divinus ille fœtus , in cuius officina tota Trinitas illud Angelicis
menti.

mentibus adorandum mysterium, cōfecit? An non indignissimum videatur, si non dicam homini, sed vel angelo patuisset? KA. Plane video. CA. Nunc illud reputa, utrum ecclesiæ tam consentienti potius sit auscultandum an Iudæis non hic tantum insipientibus, aut obscuro indoctoque Helvidio, cuius error è scripturis perperam intellectis haustus tam manifestus est, ut vix ullos invenerit discipulos, & priscis ecclesiæ doctoribus vix dignus visus sit qui confutaretur. KA. Video quam decuerit eum partum perpetua virginitas. Sed quur dominus è despōsata nasci voluit? CA. Provisum est adolescentulæ virgini, ut haberet custodem, curatorem, nutricium & ministrum, sine ulla sinistra suspitione maligni vulgi, haberet & testem gravissimum integritatis suæ sponsum. Summa tranquillitas decebat talem virginem, & Dei matrem oportuit non solum ab omni labe purissimam esse, sed ne falsis quidem hominum fabulis attingi conveniebat. Nam ea demum insigniter
casta

casta est, de qua fama erubescit male loqui, Eoque mysterium hoc diu celatum est. Nam probabile est, Mariam & Ioseph, hæc mysteria conservasse in corde suo, donec emissio cœlitus spiritus lucem suam per omnem terram Euangelium diffunderet. Per hunc igitur articulum paucis comprehensum verbis vide quam multa didicerimus: Iesum Christum esse verum Deum ex Deo, & eundem verum hominem natum ex homine virgine, citra virilem operam, sed actu divini Spiritus. Venisse in hunc mundum non tantum ut redimeret mundum, verum etiam ut plenissima nos auctoritate erudiret, & variis argumentis ad amorem cœlestis vitæ accenderet. Nunc mihi considera, quot errorum spectra lux huius veritatis discusserit. Invitus refero detestandas blasphemias, cum inauspicatis auctorum nominibus: sed tamen hæc res eo proficiet, ut & firmiusteneamus quod tenemus, & uberius agamus Deo gratias, qui nobis tantam lucē dignatus est aperire.

Multos

Multos circa divinam ex patre nati-
 vitatem delirasse minus mirandum
 est; Maioris insanix est; humanam
 nativitatem tot, tam evidentibus ar-
 gumentis exhibitam, tot opinionum
 portentis fuisse impetitam. Carpo-
 crates, Cerinthus, Ebion, Paulus
 Samosatensis, ac Photinus nomine,
 Scotinus re, fatentur Christum fuis-
 se verum hominem, sed merum ho-
 minem ex viro & fœmina more alio-
 rum natum, licet animam habuerit
 propheticam. Hi Christi personam
 plusquam dimidio mutilant. Iidem
 dicunt Christum non dici Filium, ni-
 si per adoptionem gratuitam, quem-
 admodum pios cæteros homines.
 Nec omnino fuisse priusquam ex vir-
 gine nasceretur. Hos aperte refellit
 Ioannis Euangelista, pronuncians
 hoc ipsum verbum, quod in princi-
 pio fuerat apud Deum, & erat Deus,
 factum esse carnem. Et apud eundem
 ipse dominus, aperte loquitur: Ante-
 quam Abraham fieret ego sum. Rur-
 sum Paulus Rom. ix. Ex quibus
 Christus secundu[m] carnem, qui est
 super

super omnia Deus benedictus in secula. Nec hic levius insaniunt Manichei, tribuentes Christo partem aliquam divinæ naturæ, sed asseverantes eum assumpsisse corpus humanū, non verum sed phantasma corporis, quemadmodum legimus angelos ac demones interdum apparuisse hominibus. Hi faciunt Christum præstigiatorem ac Thaumatoopœum. Sed spectrum non nascitur ex homine, neque facit ea, quæ dominus per omnē vitam tot annis egit, edens, bibens, dormiens, lassescens, esuriens, sitiens, loquens, in media luce versans, præbens se palpandum & conrectandum, crucifigendum & occidendum. Ipse quoque Lucæ ultimo discipulis expavescentibus, quod putarent se videre spiritum & umbram, dixit, Quid turbati estis & quæ cogitationes ascendūt in corda vestra? Videte manus meas & pedes meos, quia ego ipse sum; palpate & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut videtis me habere. Succedit his Valentinus æonum fabricator, qui

commentus est ; Christum non fuisse natum de substantia virginis , sed cœleste corpus secum attulisse de cœlis , aut quod mavult insanus Apelles ab elementis in aëre sumptum , atque ita per corpus transisse virgineū , quemadmodū liquor & lumen transit per fistulam aut rimam. Atqui istuc non est nasci proprie , sed transire , neque enim radium gignit rima , sed sol , nec liquorem gignit canalis , sed fons . Paulus autem Apostolus ad Romanos , quū ait , qui factus est ex semine David secundum carnem , Et Gal. 4. Misit Deus filium suum factum ex muliere , aperte profiteretur Christum sumpsisse corporis sui substantiam de substantia corporis virginis . Neque statim quod utcumque nascitur ex homine homo est , alioqui pediculi dicerentur homines : Sed quod concipitur in matrice , de vera hominis substantia , legitimoque tempore nascitur per membra naturalia , notis omnibus hominem referens : & quod dicitur Filius , utiq; homo est . Arius hoc miserius delirās ,
quo

quo subtilius, tribuit Christo corpus humanum, animam humanam detrahit, sed huius loco ait fuisse verbum, ut in Christo non fuerint nisi duæ naturæ, corpus humanum & verbum, quod ipsum tamen verbum Arius vult esse creaturam, cæteris omnibus excellentiorem, sed tamen creaturam. Verum qua fronte contentur hominem, cui detrahunt portionem hominis partem? Quis enim nescit hominem ex duabus substantiis separabilibus esse compositum, corpore velut ex materia, anima veluti forma. Quod si quis spiritus moveat corpus hominis defuncti, nemo vocabit hominem quod videt, sed prodigium ac monstrum. Cæterum quum tot locis ipse dominus meminerit animæ suæ seque appellet hominis filium: veluti tristis est anima mea usque ad mortem, Et, Pater in manus tuas cōmendo spiritū meum, Et, Nemo animam tollit à me, sed ego pono eam. Quæritis me interficere hominē qui vera loquutus sum vobis: attestante Paulo, mediator

Dei & hominum, homo Christus Iesus : si credunt scripturis , qua fronte
 audent negare , quod illæ tam mani-
 festo pronunciant ? si non credunt ,
 quo ore volunt haberi Christiani ? Si
 volunt videri philosophi , quis un-
 quam somniavit hoc posse dici homi-
 nē , quod careat hominis forma : quæ
 quum adest , dat ut homo sit , quum
 discedit , amittit hominis vocabulum
 quod erat homo. Qui tam prodigio-
 sa delirant , ipsi merito veniunt in pe-
 riculum ne non videantur homines.
 Nec multo saniora somniavit Apol-
 linarius , qui sic patitur animam tri-
 bui Christo , ut illi mentem detra-
 hat. Nam in plantis vivis nonnulla
 est anima , alioqui non crescerent ,
 neque dicerentur emori quum mar-
 cescunt. Et in brutis anima est , alio-
 qui non sentirent , sed mens quam
 Græci *νοῦς* vocant inter animantia
 soli adest homini. Ea est præcipua
 vis animæ , qua diiudicat singula , qua
 connectit aut dividit , & qua aliud ex
 alio ratiocinando colligit. Sed qua
 fronte profitentur Christum homi-
 nem,

APOST. ET DECALOG. IOI
nem, qui hoc illi detrahunt, per quod
potissimum homo differt à cæteris a-
nimantibus? KA. Ergo ne Christi
mens ratiocinando ex notis colligit
ignora? CA. Christo nihil fuit igno-
rum, & tamen quod ad naturæ con-
ditionem attinet habebat animam
rationalem. Neque enim Angeli ra-
tiocinando intelligunt, quemadmo-
dum nos, neque nos intellecturi su-
mus in resurrectione; quomodo nunc
intelligimus. Sed perfectio accedens
naturæ non tollit naturæ veritatem.
Alioqui corpora glorificata non es-
sent vera corpora. Nec tamen im-
pium est animam Christi dicere quæ-
dam, quæ præsentia divinitatis per-
spiciebat, aliter cœpisse scire homi-
num more, non quo ea prius igno-
raret, sed quod cognoscendi modus
sit diversus. Viderat Nathanahalem
cum esset sub ficu. quoniam id cer-
tius sciebat, quam quæ nos oculis
intuemur. Sed post illum corporeis
intuens oculis, nihil quidem didicit
novi, sed aliter vidit quod viderat.
Addit Apollinarius aliud deliramen-

tum, verbum non assumpsisse carnē, sed aliquid verbi fuisse conversum in carnem, perperam intelligens, quod ait Ioan. Et verbum caro factum est, hoc est, ut ille falso interpretatur, verbum transmutatum est in carnem, quemadmodum aër condensatus vertitur in aquam, aqua extenuata in aërem. At ex verbo factitio in corpus humanum converso non constituitur homo, sed ex anima rationali & corpore mortali. Si verbum intelligunt Dei Filium: Deus ut ex nullo constar, ita in nihil potest verti, neque quicquam in illud, si proprie loquamur. Quod si philosophi negant inter se cognationes, velut ignis non vertitur in aquam, quanto absurdius est rem increatam verti in creatam? Verum illi verbum faciunt creaturam, sed Angelis omnibus excellentiorem; Atqui inter Angelum & corpus humanum plus est discriminis, quam inter ignem & aquam. Sed hunc errorem & Euangelistæ verbis stulte conceptum aperte refellit, quod inibi mox sequitur. Et habitavit in nobis.

APOST. ET DECALOG. 103
bis. Neque enim in corpore dicitur
versari, quod in corpus est transfor-
matum: Sed animæ domicilium re-
cte dicitur corpus, & Dei templum
recte dicitur homo. Nihilo felicius
deliravit *ἡ ἑσθὺς*: Eutyches, qui cō-
stituit in Christo unicam naturam, ex
divina humanaque compositam. Si
dixisset è duabus naturis unam uni-
tam esse personam singularem, & ut
dialectici loquuntur individualement,
audiendus erat. Nā constat in Chri-
sto duas aut etiam tres fuisse naturas
inter se distinctas. Homo composi-
tus est ex anima & corpore. Sed divi-
na natura quoniam simplicissima est
respuat omnia compositionis voca-
bula. In eandem hypostasim, hoc est,
personam univit sese, per animam
mediam adhærēs corpori, sed in ean-
dem naturam non est confusa. Ne-
storius dum intente vitat hanc calca-
riam in carbonariam incidit, confi-
tens duas perfectas naturas in Chri-
sto, divinam & humanam: sed toti-
dem facit personas, negans verbum
unitum homini in eandē personam,

sed duntaxat per gratiam inhabitasse: unde colligit in eodem Christo esse unam personā hominis, alteram esse personam Dei, nec Mariam recte dici matrem Dei, sed tantum hominis: quum Angelus apud Lucam dicat virgini: quod enim nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. Unitas enim personæ facit, ut communiōne quadam idiomatum, etiam illa, quæ non competunt nisi in naturam humanam, recte de Deo prædicentur duntaxat in vocibus concretis. Deus natus est ex virgine, non divinitas: Deus passus est non Deitas, & homo Deus est, non humana natura divinitas. Sed quoniam errorum nullus est finis, huius catalogi finem faciam, vereorque ne iam tibi fuerim tedio tam multa commemorando. KA. Me quidem istorum miseret. Mihi tamen profuit illorum infania, per quos factum est, ut & dilucidius perspiciam veritatem, & credam firmitus. CA. Hæreticis nihil debetur gratiæ, sed plurima gratia debetur Deo, cuius bonitas aliorum mali-

APOST. ET DECALOG. 105
malitiam suis vertit in lucrum pietatis. K A. Quur Constantinopolitanae synodi Symbolum non fat habet dicere, natus ex Maria virgine, sed addit, & homo factus est? CA. Quoniam qui subtilius voluerunt de Christo differere, licet errore vario teneantur, tamen in hoc consentiunt, quo negant illum esse hominem, dum illi detrahunt aliquid, quod ni adsit, nemo nostrum vere diceretur homo. Expressum est igitur, Et homo factus est, ne quis illorum veneno infectus accedat ad baptismum. Quis alioqui tam expers est sensus communis, ut quum audit Gracchos natos ex Cornelia, roget, num homines fuerint Gracchi? K A. Unde tam miranda hominum cæcitas? CA. Quia de divinis disquirere maluerunt, quam simpliciter credere. Scriptura negat intellectueros nos nisi crediderimus. At illi per tumidam mundi philosophiam intelligere voluerunt priusquam credere. Sit igitur hic huius colloquii finis, ut hæc apud te meditatus, post actas divino spiri-

106 EXPL. IN SYMBOLUM
tui gratias alacrior ad cætera perci-
pienda redeas.

CATECHESIS IV.

K A. **S** Equitur, Passus sub Pontio
Pilato crucifixus, mortuus
& sepultus est. CA. Qui Christo tri-
buunt corpus imaginarium, iidē di-
cunt omnia quæ legitur in carne pas-
sus, non revera passum, sed in phan-
tasmate. Nos vero, qui divinitus e-
docti credimus illum verum fuisse
hominem, pariter credimus, illum
vere passum tum in animo, tū in cor-
pore, vere crucifixum, mortuum ac
sepultum. Mors hominis naturalis,
est animæ à corpore separatio. Quod
ubi factum est, quale sit cadaver ho-
minis novimus omnes: anima vero
quoniam immortalis est, collapsa
corpore subsistit, vivens apud Chri-
stum si cum fide decessit, & expectans
proprii corporis resurrectionem. K A.
Quid interest inter angelum & ani-
mam à corpore separatam? CA. Hoc
quod anima mens quidem est, quem-
admo-

admodum Angeli, sed ita de nihilo creata dum infunditur corpori, ut naturaliter apta sit ad animandū, gubernandum, movendumque corpus non quodlibet, sed illud cui est peculiariter destinata à Deo. Hoc interest inter mortem Christi & nostram, quod nostra anima vi morbi, aut defectū humorum depellitur à corpore. Dominus autem volens animam suam deposuit, sicuti volens accessit ad crucem. Argumentum est quod in cruce mox à valido clamore expiravit. Quin ipse loquitur apud Ioannem. Nemo tollit animam meam à me, sed ego pono eam à meipso. K A. Sed ubi interim Dei verbum, quod dicebas sic unitum homini, ut eandem constitueret personam, in anima ne semota, an in corpore exanimi? C A. Divus Augustin. pie credidit, nec à corpore nec ab animo fuisse separatum verbum. Sed præstat non ingredi quæstionum istiusmodi labyrinthum. Nunc elementa tradimus, non fastigia: & fundamenta iacimus, non colophonem imponi-

mus, quia Catechumenum instituimus non theologum, denique tyronem instruimus ad fidem, non veteranum ad prælium. KA. Quur addimus, passus est, quum ea vox apud priscos non addatur. An non patitur quisquis crucifigitur? CA. Hanc quoque particulam apparet adiectam adversus quosdam, qui commenti sunt verbum corpus assumptum velut absorbuisse, ac in se quodammodo transformatum tale reddidisse, ut nullo mali sensu tangi posset. Huius dogmatis Galanum auctorem ferunt. Sed undique reclamatione scriptura. Primum Esaias: vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit. Et ne quis cavillari posset, vaticinium obscurum esse fierique posse, ut alium designet quam Christum, Beatus Lucas Actor. 8. refert, quomodo Philippus, qui admonitus à Spiritu Sancto adiunxerat se ad currum Eunuchi, eodem Spiritu sit illi totum hunc locum de Christo passo interpretatus. Et à piis viris ad Christum passum accommodatur, quod est

APOST. ET DECALOG. 109
est in Lamentationibus Hieremiæ.
O vos omnes qui transitis per viam,
attendite & videte si est dolor similis
dolori meo. Et in Euangelio Lucæ
Dominus loquitur, Nonne oportuit
Christum pati, & ita intrare in glo-
riam suam? Item 1. Pet. 2. Qui cum
pateretur, non minabatur. Rursus,
ibidem: Christus passus est pro no-
bis, vobis relinquens exemplum, ut
sequamini vestigia eius. Quomodo
autem imitabimur illum perferendis
malis, si nihil ille malorum sensit: Et
Paulus ad Rom. 8. Si tamen compa-
timur, ut & cum illo glorificemur.
Compati Paulus appellat, non indo-
lescere malis alienis, sed ad illius ex-
emplum patienter tolerare persecu-
tionem improborum. Quod autem
in anima quoque passus sit testatur
ipse dicens, tristis est anima mea us-
que ad mortem. Adde quod per o-
mnem vitam multa pro nobis passus
est Dominus, sitiens, esuriens, lassescens
contumeliis affectus, eiectus,
captus, vinctus, consputus, colaphis
cæsus: ad hæc & his similia pertinere
potest,

110 EXPL. IN SYMBOLUM
potest, patiendi verbum. KA. Quur
symbolum tam diligenter exprimit
genus mortis? CA. Eadem ratione
qua expressit prænomen ac nomen
Pilati, videlicet ad maiorem histo-
riæ fidem. KA. Sed quur Deus voluit
filii morte mundum redimere, & ta-
li morte? CA. Sed tu prius responde
mihî. Si quis medicus artis suæ lon-
ge peritissimus susciperet morbo ca-
pitali laborantem, & hunc totius ar-
tis rudis interpellaret, quur ista ratio-
ne curas hominem? nonne merito
videretur: improbus? Quanto im-
pudentius est à Deo rationem exige-
re, quare hoc modo voluerit redi-
mere mundum. Illud inconcussa fide
tenendum, Deo non placere nisi quod
optimum est: sive nobis videatur, si-
ve non videatur. KA. Stat incon-
cussum fidei fundamentum, fas ta-
men est opinor, religiose super hisce
rebus percontari. CA. Et nobis re-
spondere, sed eadem religione. Ve-
rum hæc peculiarem requirunt tra-
ctationem, pauca tamen attingam
velut in transitu. Per hominem ter-
renum

APOST. ET DECALOG. III

renum irrupit mors in mundum ,
 per hominem cœlestem convenie-
 bat eam tolli. Per voluptatem illi-
 citam irrepsit humani generis exitiū,
 per dolores reparata est salus : per
 virginem serpentis afflatu deceptam
 venit calamitas , per virginem Spiri-
 tus Sancti afflatu gravidā rediit bea-
 titudo. Porro Deum offensum, san-
 guine ac cæde pecudum reconciliari
 non solum persuasit lex Mosi, verum
 & Abel in ipso statim mundi exordio
 sacrificium obtulit de primogenitis
 ovium suarum , adeo ut gentibus
 quoque verum Deum ignorantibus
 persuasum fuerit hominum scelera
 morte & sanguine dilui. Apud quas-
 dam gentes mos erat publicus , per
 totum annum diligenter alere homi-
 nem , qui se sponte ad mortem obru-
 lisset , atque hunc interim ut sacram
 ac Deo dicatam victimam venera-
 bantur. Eum exacto anno conicie-
 bant in mare, existimātes unius mor-
 te quicquid malorum imminebat ci-
 vitati posse averti. Magnoque studio
 celebrantur, Crodus, Quintus Cur-
 tius,

III. EXPL. IN SYMBOLUM

tius, ac Decii, qui se pro salute Reipublicæ diis manibus devoverunt. Congruebat igitur veram & efficacem hostiam immolari, non pro unius civitatis aut gentis incolumitate, sed pro totius mundi salute: quæ reliquas omnium victimas, vel superstitiones vel parum efficaces sustolleret. Tanta fuit enim Christi charitas, tanta puritas, ut semel immolatus sufficeret ad omnia humani generis abolenda crimina, etiam si plures uno mundi fuissent. Hoc nimirum erat illud verum holocaustoma, quod humani generis amore totum cōflagravit, hic erat ille purissimus agni immaculati sanguis, qui postibus illitus submovit Angelum extinctorem. Mortis autem genus, præterquam quod erat maxime cruciabile, summam habebat ignominiam, præsertim apud Iudæos, quibus execrabilis erat omnis pendens in ligno. Ingens cruciatus sit oportet, qui pro omnibus luat æternos cruciatus, & felix ignominia quæ viam cunctis aperuerat ad sempiternam gloriam. Nihil autem

autem apud Deum execrabilius peccato. Hanc ignominiam ac maledictionem ad tempus in se transtulit, ut nobis impetraret Dei benedictionem. Ad historię quoque fidem pertinebat mori publico iudicio condemnatum, & in sublimi exhalare animam, ne quis suspicari posset, aut non fuisse veram mortem, aut alium pro Christo suppositum. Postremo conveniebat in sublimi porrectis brachiis mori, qui pro sua ineffabili charitate cupiebat omnes complecti & salvos fieri, quemadmodum ipse mortis genus significans discipulis ait: **Qu**um exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Porro superius admonui Dominum venisse in terras, non tantum ut nos expiaret à peccatis, sed & tum viam ostenderet, qua perveniendum esset ad æternam gloriam, tum robur adderet imbecillitati nostrę, qua proclives sumus ad relabendum in peccata, & infirmi adversus læta pariter ac tristitia, quorum alteris corrumpimur, alteris frangimur ac delicimur. Quisquis enim cū
 plena

plena fide in Christum crucifixum intendit oculos, ut veretur illum toties quodammodo crucifigere, quoties illa committit ob quæ diluenda ille mortuus est, ita vix quisquam est tam imbecilli pectore, qui non æquiore animo toleret afflictiones huius seculi, dum reputat quam multa passus sit ille pro nobis, qui erat immunis ab omni criminum contagio. Quis autem inveniatur tam inhumanus & ingratus, ut non redamet eum qui sic prior dilexit, tantisque beneficiis ad amorem mutuum provocavit? Breviter tota philosophia, totum robur Christianæ mentis est in cruce Christi. Sed harum rerum cōtemplatio non est huius negotii quod instituimus. KA. Quur voluit inter duos latrones pendere medius? CA. Ut ostenderet etiam scelerosis in ipso supplicio esse spem salutis, si Christi misericordiam implorent. KA. Quur noluit sibi frangi crura? CA. Quoniam ita prædictum erat in ænigmatē, Os non comminuetis ex eo. KA. At non ideo hæc ita gesta sunt, quia prædi-

APOST. ET DECALOG. 115
prædictum erat fore ut ad eum gere-
rentur modum ; sed ideo prædicta
sunt, quia ab æterno statuerat Deus
ut ita fierent. C A. Rectissime sentis,
nihil temere aut fortuito gestum in
Christo, sed omnia ex æterni numi-
nis decreto. Scriptura tamen inter-
dum ita loquitur, ut implerentur scri-
pturæ : sed in hoc genere sermonis
vocula, ut, non significat finem,
sed eventum. Scriptura præcessit, e-
ventus successit. Decuit autem illud
sacratissimum corpus nihil habere vi-
tii, puto membrum mancum, clau-
dum aut distortum, quemadmodum
nec nostra creduntur habitura in re-
surrectione. Ad fidem resurrectionis
sufficiebant quinque vulnerum vesti-
gia, ceu gemmæ quædam corpus il-
lud non dehonestantia, sed decoran-
tia. Eadem de causa noluit in sepul-
chro corrumpi corpus suum. Expira-
vit priusquam veniretur ad frangen-
da crura, resurrexit priusquam exa-
nime corpus vitiaretur. Hæc ita
commendant illius dignitatem, ut ni-
hil obstat naturæ veritati. K A. Quis
voluit

voluit reponi in sepulchrum novum in quo nondum quisquam fuerat repositus, tum è vivo solidoque excisum lapide? C A. Id partim faciebat ad dignitatem Christi, partim ad fidem historiæ. Sed in singulis horum latent magna mysteria, quæ audies ubi infantiam deposueris, nunc lac porrigimus infanti. K A. Quum hæc historia sit tot argumentis confirmata, fueruntne, qui de veritate ambigerent? C A. Iudæi fatentur Iesum fuisse vere crucifixum, sed pro salute mundi crucifixum negant. Fuerunt & Christiani qui vere passum in carne profitentur, & pro salute mundi, sed suspicabantur verius quam asseverabant, quod quemadmodum in terra passus erat in corpore pro vivis hominibus, ita & anima illius apud inferos passa sit pro animabus illic detentis, ac rursus ipse post resurrectionem in aëre crucifixus, aut crucifigendus sit pro spiritibus aëris. Basilides homo misericors negat ipsum Christum fuisse crucifixum, sed pro eo suppositum Symonem Cyrenensem,

sem, qui compulsus est dominicæ crucis vicarius esse baiulus. Quod si alius pro eo crucifixus est, ipse nec mortuus est, nec resurrexit: nec redemit nos morte sua. Verum hæc sunt humanæ mentis somnia. Scriptura manifestissime docet nos, Christum non esse nisi semel passum ac mortuum in cruce sub Pontio Pilato, nec pro aliis mortuum, quam pro redimendis hominibus. Clamat Paulus, Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi ultra non dominatur. Et, Quod mortuus est peccato, mortuus est semel, quod autem vivit, vivit Deo. Clamat Petrus; Christus semel pro peccatis nostris mortuus est. Audis expresse semel mortuum, audis resurrexisse, non amplius moriturum, & tu negas ipsum mortuum, sed pro eo suppositum mortis vicarium, quemadmodum in fabulis est, pro Iphigenia in Aulide suppositam fuisse cervam candidam. Tu vero rursus apud inferos crucifigis illius animam. Tu porro totum Christum rursus in aëre crucifigis.

Audis

Audis Apostolorum principem aperte clamantem, Christus passus est pro nobis, & tu Iudæe non vis illius mortem cuiquam hominum prodesse? Pergamus ad cætera. K A. Sequitur: Descendit ad inferna. C A. Hic est articulus, quem, ut dixi, Cyprianus ait, in Symbolo Romano non haberi, ac ne apud Orientis quidem Ecclesias addi. Atque adeo quum Symbolum Nicenæ sive Constantinopolitanæ Synodi, nihil aliud sit quam huius symboli explanatio, ne illic quidem quicquã est, quod huic particulæ respondeat. Ipsa denique inconcinnitas sermonis arguit ab alio quopiam intertextum emblemata. Sepultus est ad corpus pertinet, quod morte sopitum resurgit, hoc est velut expergiscitur. At descendere ad inferos, ad animam referunt, quæ nec sepulta fuit, nec resurrexit; sed ad tempus seiuncta mox in corpus exanime rediit. An Thomas Aquinas addiderit subdubito. Nonnulla suspitio est hanc particulam ab alio adiectam, vel hoc argumento quod
non

non est suo loco. Quum enim tertium articulum faciat de resurrectione, quartum facit de descensu ad inferos: nisi forte illud sensit, Christū à morte redivivum, in corpore & anima descendisse ad inferos. Alterum opusculum quod Thomæ titulo circumfertur de Symbolo, diversum interpretatur, & diverso utitur ordine. Descensus enim ad inferos ibi præcedit resurrectionem. Quanquam hoc opusculum licet eruditum ac pium, non videtur esse Thomæ Aquinatis, KA. Quur hæc particula non fuit addita? CA. Quia vetustissimi patres magna religione cavebant, ne quid asseverarent duntaxat in Symbolo, quod non esset evidenter expressum in sacris literis utriusque testamenti. Tales sunt articuli omnes, hoc uno excepto. KA. Qua igitur fiducia posteriores addiderunt? CA. Quoniam sibi visi sunt hoc satis evidenter è sacris literis diligentius excussis collegisse, quibus addunt nonnullas rationes, non illas quidem adamantinas, sed tamen non prorsus improbabiles.

120 EXPL. IN SYMBOLUM
biles. Adducunt è Psalmis : Et in pul-
verem mortis eduxisti me. Item il-
lud : Quæ utilitas in sanguine meo
dum descendo in corruptionem. Et
iterum : Descendi in limum profun-
di, & non est substantia. Rursus illud :
Domine eduxisti ab inferno animam
meam, salvasti me à descendantibus
in lacum. Item illud : Non derelin-
ques animã meam in inferno. Quod
testimonium Petrus in Actis docet
esse prædictum de Christo, non de
Davide, quemadmodum interpre-
tabantur Iudæi. Adducunt & illud :
Eruisti animam meam ex infer-
no inferiori. Rursus illud : Æsti-
matus sum cum descendantibus in
lacum, factus sum sicut homo sine
adiutorio inter mortuos liber. Item
illud Oseæ : Ero mors tua ô mors,
morsus tuus inferne. Producent ex
Evangelio Matthæi, Baptistæ ser-
monem : Tu es qui venturus es, an
alium expectamus? Nam hunc qui-
dam interpretantur de descensu Chri-
sti ad inferos. Producent ex episto-
la Petri : Christus mortificatus qui-
dem

dem carne, vivificatus autem spiritu, in quo & his qui in carcere erant, spiritu veniens prædicavit. Citant ex Ecclesiastici cap. 24. sub persona sapientiæ dictum, Penetrabo inferiores patres terræ, & inspiciam omnes dormientes : & illuminabo omnes sperantes in Domino. Ethuius generis alia nonnulla. Verum horum nihil est, quod tergiversatorem cogat credere, Christi animam per se descendisse ad tartarum, sive, ut illi loquuntur ad limbum. Scriptura enim sæpenumero mortem ac sepulturam vocat inferos. Ut Genesios 44. Morietur, & deducent famuli tui canos eius cum dolore ad inferos. Canos dixit corpus senile, inferos sepulturam. Id quod Cyprianus tribus verbis subindicat, quum præfatus hanc particulam nec in occidentis, nec in orientis Ecclesiis haberi, subiicit. Vis tamen verbi eadem videtur esse, in eo quod sepultus dicitur, quasi descendere ad inferna nihil aliud sit, quam condi sepulchro : quod Dominus de sua sepultura lo-

F

quens,

quens, dixit esse in corde terræ. In his testimoniis quædam sunt, quæ pene nihil habent ponderis, sed nulum est, quod non vel allegoriæ nubilo sit obscurum, vel vanam recipiat interpretationem. Nequemulto plus ponderis habent rationes quas adferunt. Quarum una plane reiicitur. K A. Quænam illa? C A. Quoniam peccatum originis non solum adduxit mortem corporis, sed animarum quoque cruciatum, quod per hoc privarentur aspectu divini vultus, convenire putant, ut quemadmodum Christus morte corporis abolivit pœnam corporalem, ita etiam in anima patiens tolleretur animarum cruciatum. K A. Liberum est igitur istam particulam credere aut non credere? C A. Si iam recepit universalis Ecclesia, non est fas diffidere. Tibi satis est profiteri Christum sic descendisse ad inferos, quemadmodum sentit scriptura & ecclesia. Sed tamen ut est prudentiæ Christianæ non facile pro certo credere, quod non expressum est in sacris literis:

ita

ita modestiæ Christianæ est, non re-
iicere petulanter, quod piorum ho-
minum religiosa contemplatio pro-
dedit vel ad solatium vel ad eruditio-
nem credentium. Quod genus sunt
& illa: Spiritum Sanctum purissimam
sanguinis guttam è corde virgineo
desumptam deposuisse in virgineam
matricem: hinc subito confectum
absolutum corpus hominis, tam pu-
sillum quam est araneolus, qui modo
prorupit ab ovo, membris tamen o-
mnibus iam absolutis: eodem mo-
mento infusam animam iam tum o-
mnibus dotibus æque perfectam, at-
que nunc est in cælo. Similiter quod
docent Christum ob constitutionem
humani corporis, quam volunt in
eo fuisse multo subtilissimam, eoque
sensus acerrimi, acerbiores perculis-
se cruciatus, quam ullus homo ferre
possit, excepto cruciatu eorum, qui
in æternū damnati sunt apud inferos.
Hæc & horum similia, sic audiantur,
ut hominum piæ de Christo contem-
plationes, non ut articuli fidei. Ta-
lia multa & circa hanc adiectionem

particulam quidam commenti sunt,
 narrantes quos Christus abduxerit,
 quos ibi reliquerit, quæ quibus ad
 singulos circulos sit loquutus. Nobis
 illud satis est, quod semel in carne,
 vere natus est homo, vere passus est,
 vere mortuus ac sepultus est, vere re-
 vixit eadem anima in suum natura-
 le corpus reversa. Sequitur: Resur-
 rexit tertio die. Nisi Christus re-
 surrexisset, nobis omnis spes immor-
 talitatis fuisset adempta. Resurrexit
 autem secundum scripturas. Nam
 hoc addidit Symbolū missæ. Quem-
 admodum ait beatus Apostolus. Tra-
 didi vobis in primis quod accepi,
 quod Christus pro peccatis nostris
 mortuus est, secundum scripturas, &
 quod sepultus est, & quod resurrexit
 tertia die secundum scripturas. Por-
 ro quum dominica resurrectio tot ty-
 pis fuerit adumbrata, quorum unum
 ipse dominus exposuit, de Iona qui
 fuit in ventre Ceti tribus diebus ac
 tribus noctibus, tot prophetarum o-
 raculis promissa, toties ab ipso Chri-
 sto evidentibus verbis, nulloque
 tro-

tropi aut allegoriæ núbilo obscuritatis prædicta , denique tot evidentibus Apostolorum testimoniis confirmata ; tamen non defuerunt, qui vere quod dici solet , in sole caligarent. Cerinthus enim dixit Christum nondum resurrexisse , sed olim resurrekturum. Alii finxerunt ipsum quidem Christum resurrexisse , nostra tamen corpora nunquam revictura : quos Paulus aperte refellit colligens necessario consequi, si Christus non resurrexit, nec nos resurrekturos , & si nos sumus resurrekturi, oportet Christum resurrexisse. Quemadmodum enim ille pro nobis passus est , ut ab æterna morte per illum liberaremur: ita & pro nobis resurrexit, ut per illum vitam æternam consequeremur. Surrexit ille primitiæ dormientium. At qui primus est, solus esse non potest , neque caput deseret sua membra. Quidam , auctore Valentino, spiritus & animæ resurrectionem fætentur, corporum negant , quum in Christo proditum sit nostræ resurrectionis exemplar. Totus ille resurrexit.

rexit. Sed adversus illos non est pu-
 gnandum, qui scripturam evidentem
 sibi que consentientem negant. Nihil
 enim accuratius traditum est ab Eu-
 angelistis, quam resurrectionis argu-
 menta. Et beatus Paulus non modo
 confirmat ubiq; resurrectionem, sed
 & resurrectionis modum Corinthiis
 ac Thessalonicensibus describit. Nā
 quod Chiliastæ somniarunt, nos post
 corporum resurrectionem mille an-
 nis in hoc mundo, omni voluptatum
 genere, quibus corporis sensus titil-
 lantur, affatim fruituros, non est do-
 gma, sed prodigiosum deliramentū.
 Porro cavillationes omnes quas hu-
 manus sensus gignit, quomodo cor-
 pus idem tot modis ex alio in aliud
 commutatum possit idem numero
 restitui discutit fides, qua credimus
 Deum esse, & omnipotentem esse,
 qui hæc operatur, nec esse subiectum
 naturæ legibus, qui naturam condi-
 dit. Quid autem mirum si corpus
 restituit ex eo quod est, qui primum
 cælum ac terram & angelos ex nihi-
 lo condidit? Quumque tot mira-
 cula

cula quotidie cernamus in rebus naturæ, ex minutissimo semine surgere vastam arboris molem, ex cicada iam vetula abiectæ exuvio provolare recentem, ex moribunda cruce, profilire succulentam ac volucrem papilionem, quæ videatur quicquam incredibile, quod præter naturæ leges facit omnipotens? Sequitur, Ascendit in cælum, sedit ad dexteram Dei Patris. Nemo, inquit Ioannes, ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo Filius hominis qui est in cælo. Verbum descendit de cælo, non discedens à Patre, nec mutato loco, quum divina natura sic ubique sit, ut nullo tamen loco contineatur: sed idem verbum quod dispensatione venit in uterum virginis, peracto redemptionis mysterio iam incarnatum revera ascendit in cælum, corporis aspectum subducens discipulis, & animos illorum ad cælestia subvehens, ut sese capaces præberent venturo spiritui. Neque corpus assumptum exiit, atque in sole deposuit, quemadmodum infelix Saleucius deliravit.

VII. Sic qui iuxta divinam naturam
 semper fuit in eadem gloria, in qua
 Pater, nunc etiam cum humana na-
 tura, confedit in gloria Patris factus
 omnium quæ in cælo & in terra sunt
 Dominus. KA: Non videtur absur-
 dum Christo iuxta corpus tribuere
 dextrum aut sinistrum, sed in Patre
 imaginari tale quippiam, videtur ad
 Anthropomorphitarum errorem ac-
 cedere. CA. Sedere ad dexteram hic
 non sine tropo dictum est, ut intelli-
 gas honoris æqualitatem regnique
 consortium. KA. Verum quin potius
 istam sententiam verbis simplicibus
 ac propriis expresserunt, ascendit in
 cælum, ubi regnat æqualis Patri. CA.
 Iam admonui scripturam frequenter
 linguam suam ad nostros affectus de-
 mittere. Symbolum autem retulit
 verba scripturæ mysticæ. Sic enim
 in Psalmis de Deo Patre & Christo
 glorificato loquitur Spiritus Sanctus:
 Dixit Dominus Domino meo, sede
 à dextris meis. Et ipse Dominus in
 Euangelio: Verum tamen dico vo-
 bis, à modo videbitis Filium hominis
 seden-

APOST. ET DECALOG. 129
sedentem à dextris Dei. Itidem Petrus Apostolus de Christo loquens ait. Qui est ad dexteram Dei sedens in cœlis. Similiter Paulus scribit Ephesiis: Secundum operationem potentiae virtutis eius, quam operatus est in Christo Iesu, constituens eum ad dexteram suam in cœlestibus super omnem principatum & potestatem & virtutem & dominationem, & omne nomen quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro. Quin & Stephanus in Actis vidit cœlos apertos, & Iesum stantem à dextris Dei. κΑ. Quomodo illi visus est stare, qui aliis locis dictus est sedere? cΑ. Agnosce & hic tropum. Sedere quiescentis est, regnantis ac iudicis, Stare auxiliantis. Sedet qui sine sollicitudine gubernat universa. Stat paratus ad opitulandum omnibus ipsum implorantibus. Ut iudex sedet, & advocatus stat. Habemus, inquit Paulus, advocatum in cœlis. κΑ. Sed Christus iuxta naturam humanam non est æqualis patri. cΑ. Qui posset creatura par esse creatori?
F. 5 Sed

Sed ob personæ unitatem recte Christo tribuuntur omnia, quæ competunt in eum iuxta naturā humanam, dummodo utamur vocabulis personæ, aut, ut alii loquuntur, suppositi. KA. Quum Christus profiteatur se nobiscum mansurum usque ad consumationem seculi, quæ videntibus discipulis omnibus, corpore sublatus est in cœlum? CA. Ad istam quæstionem responderet Apostolus Colos. 3. Quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextra Dei sedens, quæ sursum sunt sapite. Exhibitum est hoc spectaculū oculis corporicis, ut animos nostros à terrenis curis ad cœlestis vitæ desiderium accenderet. Quod igitur Deus nostræ salutis gratia filium suum misit in terras, eumque tradidit in mortem crucis, certos nos reddit, quod per eum liberati sumus à regno Satanæ, & ab obligatione peccatorum. Quod resurrexit, addita est nobis certa fiducia fore, ut in illo die quem Deus nobis ignotum esse voluit iisdem corporibus quæ nunc gestamus, reviviscamus.

Quod

Quod ascendit in cœlum, evidenti argumento docuit nobis hic non esse quærendam veram felicitatem, sed utendum hoc mundo velut in transitu, tanquam non utamur, omnesque curas ad illam cœlestem æternâque vitam transferendas. Quod autem sedet ad dexteram Patris, magnam nobis parit securitatem adversus omnia terriculamenta mundi, quod tam amicum tamque potentem advocatum habemus in cœlis. Cæterum ne tanta domini bonitas nos invitet ad licentius peccandum, additur: Inde venturus iudicare vivos & mortuos: ut intelligamus illic expectandam iudicis inexorabilem severitatem iis, qui hic redemptoris benignitatem neglexerunt. Quo plus donatum est nobis, hoc plus à nobis exigetur. Veniet enim non iam in habitu servi, sed in maiestate patris, quemadmodum evidenter ipse loquitur apud Matthæum. Cum venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, & con-

gregabuntur ante eum omnes gentes, &c. Illic fiet evidens æternaque separatio piorum & impiorum, quum sagena pertracta fuerit ad littus. Eadem concionatur Petrus Actorum 10. Hic est qui constitutus est à Deo iudex vivorum & mortuorum. Qui hic iniuste pro nobis iudicari condemnarique sustinuit, illic iudicabit orbem universum, redditurus cuique iuxta opera sua. **KA.** Quare Deus voluit eum diem omnibus esse incertum? **CA.** Eadem de causa, qua voluit cuique suum extremum vitæ diem esse certissimum, & tamen incertum. Nemo enim dubitat quin aliquando sit moriturus, nullus tamen certo novit, quando sit moriturus, ut omni hora simus parati ad emigrandum si Deus hinc evocaverit. **KA.** Quare addit vivos & mortuos? Nam corpora mortua quomodo possunt iudicari? **CA.** Symbolum quoniam totum è scripturis desumptum est, congruenter refert verba scripturæ. Quidam interpretantur vivos pios, mortuos impios, verum id coactius est.

Symbolo quod simplicibus est paratum, conveniunt simplicia. Probabilius est mortuos accipere eos, qui ante iudicii diem excesserunt è corpore: nam simul ut revixerint iudicabuntur: vivos vero quos ille dies in carne viventes deprehendet. quos quidam credunt in ipso raptu transituque expiraturos, ac mox revicturos, alii putant eos non morituros, sed tamen ad immortalitatem immutandos. Neutram sententiam reiicit auctoritas ecclesiæ, quanquam ea quæ sentitur tum in carne repertos, non morituros, sed ad immortalitatem transferendos, magis congruit Pauli verbis 1. Cor. 15. Et 1. Thes. 4. Sed non gaudet contentione religiosa pietas. KA. Quid opus erat iudicio, quum animæ mox ut emigrarent è corpore iam iudicatæ sint: ut aut si puræ hinc abierint transeant ad vitam cœlestem, sin obnoxia crimini, pertrahantur in gehennam: aut si levioribus inquinatæ maculis, deferantur in ignem purgatorium. quisquis aut qualis is est? CA. Fuerunt.

runt qui docuerunt nec impios spiritus nec impias animas esse tradendas æternis suppliciis ante supremum illum mundi diem, nec piorum animas cœlesti vita fruituras ante dictum diem. Sed horum opinionem, reiecit auctoritas ecclesiastica. Illud probabiliter creditur, impiis spiritibus post illud iudicium augendos esse cruciatus: impios autem homines plene iam pœnas in anima simul & corpore luituros: quemadmodum & piorum felicitas tum erit consummata, quum receperint corpus iam glorificatum, ut quod habuerunt ministrum bonorum operum & afflictionum socium, habeant & præmiorum gaudique consors. KA. Si omnes homines, qui fuerunt tot annorum millibus ab orbe cōdito, stantur ante tribunal Christi, quod tandem erit illud forum, infinitæ multitudinis capax? Aut quod tempus sufficiet tot hominum factis discutiendis? CA. Scriptura quidem ut admonui, sermonem suum attemperat ad humanos affectus, obsequun-

dans

dans tarditati nostræ, quum ait omnes sistendos ad tribunal Christi, quomodo dicit alios fore reos iudicio, alios consilio, alios gehennæ. Item quum ait de omni verbo ocioforeddendam rationem in die iudicii. Rursum quum narrat, quid dicturus sit iudex his, qui stabunt à dextris, & quid illi responsuri sint: similiter quid responsuri aut vicissim audituri sint, qui stant à sinistris. Lōge aliter peragitur Dei iudicium, atque hominum. Neque tamen non vere peragetur quia non peragetur humano more. Illud verissimum est, Christum in corpore glorificato appariturum omnibus, piis ad solatium, impiis ad terrorem. Hoc enim expresse dicunt in actis Angeli, qui mox ut sublatus est in cœlum dominus apparuerunt. Hic Iesus qui assumptus est à vobis in cœlum, sic veniet quēadmodum vidistis eum euntē. Idem veniet, humana specie conspicietur, sed iam immortalitatis gloria refulgens. Cæterum rotum hoc negotium geretur in momēto punctoque tempo-

136 EXPL. IN SYMBOLUM
temporis. Nec opus erit morosa dis-
cussione, quando patebunt arcana
cordium omnia, quum sua quemque
damnabit conscientia. Corpora ve-
ro tum ad immortalitatem immuta-
ta non occupabunt quemadmodum
nunc spacium loci iuxta triplicem di-
mensionem, longi, lati, & profun-
di, sed poterunt innumera corpora
minimo spacio contineri. Alioqui
demirari posset humanus sensus quo-
modo tartarus, quem probabiliter
constituunt in imis terræ, tot corpo-
rum futurus sit capax. KA. Quis ec-
clesiasticus chorus hic accinit, cuius
regni non erit finis? CA. Ista particu-
la attexta est ex verbis Angeli apud
beatum Lucam ita loquentis virgini.
Et dabit illi dominus Deus sedem Pa-
tris sui, & regnabit in domo Iacob
in æternum, & regni eius non erit fi-
nis. Attexta est autem ob quosdam,
qui prodigiosas quasdā blasphemias
somniauerunt de periodis Platoniceis,
unde suum errorem hausit Origenes,
si tamen hoc vere sensit, quod in scri-
ptis retulit verius quam asseveravit,
fore.

fore ut post multa annorum millia, dæmonibus fiant Angeli, ex Angelis dæmones, utque qui gehennæ additi sunt aliquando liberentur à suppliciis, & purgati ad felicitatem redeant, denique ut Christus iterum crucifigatur. Itaque regnum quod Christus sibi morte sua paravit haberet aliquando finem. Stolidior est blasphemia quam ut sit refellenda, sed quoniam apud Græcos erant, qui huic somnio nonnihil tribuerent, Orientis Ecclesiæ adiecerunt, & regni eius non erit finis. Diaboli regnum ad tempus dissimulatum est, qui nunc quoque rebellat regno Christi. Similiter Antichristi regnum erit temporarium. At Christi regnum ubi purgatum erit ab omni rebellione malorum, perseverabit in æternum, quemadmodum evidenter prædixit Daniel 7. Posteaquam enim adventum illius cum maiestate, ac multis angelorum millibus, mox formidabile iudicium descripsit, subiicit: & dedit ei potestatem & honorem & regnum, & omnes populi & tribus lin-
guæ.

guæ, servient ei. Potestas eius potestas æterna quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur. Haftenus sufficiebat hoc symbolum, si mundus simplici fide tenuisset quod erat traditum. Sed quoniam de tertia persona quæ est Spiritus Sanctus quasdam impias opiniones iniecit hæreticorum perversitas, & de dispensatione ecclesiæ in hoc seculo videbatur obscurius significatū, adiecta est hæc pars, quæ & Spiritui Sancto clarius asserit divinam naturam, quam habet cum filio patreque communem, & quæ sit per Spiritum Sanctum in Christi corpore gubernatio dilucide exprimit. Repetit igitur tertiam personam; Credo in Spiritum Sanctum, ut iisdem verbis illum tertio loco profitens, declararet trium personarum iuxta proprietates distinctionem, iuxta naturam æqualitatem. Quemadmodum nemo credit fide Christiana, hoc est, nemo summam fiduciam collocat in creatura, sed in unico soloque Deo, qui profitetur se credere in Spiritum Sanctum,

ctum, utique profiterur illum esse Deum, non alium, sed eundem. Quidam dixerunt Spiritum Sanctum non esse substantiam, sed concitationem piæ mentis. At ea concitatio nostræ mentis proficiscitur quidem à Spiritu, sed non est ipse Spiritus: quemadmodum imaginatio proficiscitur ab anima, non est tamen ipsa anima. Nam ea concitatio in nobis est accidens, quod autem Deus est, nec est accidens, nec accidenti permixtum est. Alii dixerunt Spiritum Sanctum esse creaturam, filio, quem & ipsum faciunt creaturam, in ministerium additam. Et hi palam negant Spiritum Sanctum esse Deum. Dominus autem quum in baptismi formula iungit Patrem, Filium & Spiritum Sanctum, non commiscet creaturam cum creatore, nec accidens cum substantia, sed unius essentiæ tres personas expressit. Quoniam autem errores de Spiritu Sancto non perinde labefactarunt Romanam Ecclesiam, sed inter Græcos potissimum debacchati sunt, Constantinopolita-

num

num Symbolum voces aliquot addidit de Spiritu sancto, Dominum eum appellans & vivificatorē, in eo quod Dominum appellat illum, Filio æquat, excludens ministri nomen, neque enim plures sunt Domini. Filius enim non dicitur Dominus sancti spiritus, sed Dominus omnium rerum conditarum, quod dominium est trium personarum commune. Quamquam *κύριος* Græcis non semper dominii vocabulum est, sed interdum auctoritatis. Spiritus autem auctor est omnium scripturarum, quas pro divinis habet Ecclesia, & quarum inviolabilis est auctoritas. Quoniam autem in Evangelio Pater de Filio testificatus est, hic est Filius meus dilectus, ipsum audite, tribuens illi summam auctoritatem, ne quis putaret minorem esse spiritus auctoritatem, quam Filii, adiecerunt *τὸ πνεῦμα κύριον*. Quod autem appellat vivificatorem, rursus æquat illum filio & patri. Dominus enim apud Ioannem loquitur, sicut Pater vivificat mortuos, sic & Filius quos vult vivi-

APOST. ET DECALOG. 141
vivificat. Ne quis igitur crederet hic
exclusum spiritum, addiderunt & vi-
vificantem. Quemadmodum vero
hoc interest, quod filius palam in
carne loquutus est, spiritus per pro-
phetas, & idem hodie per ecclesiam
occulte loquitur: ita filius excitavit
corporaliter mortuos auctor ac pri-
mitiæ resurrectionis, spiritus vero
sanctus condonans peccata, spiritua-
liter vivificat. Peccatorum enim mors
animæ est, unde revocare maius est,
quam Lazarum quatrIduo mortuum
è monumento suscitare, nisi quod
Deo omnia sunt æque facilia. Quo-
niam autem spiritus hic externus
res est inconstans, volubilis & insta-
bilis, ne quid simile imaginaretur de
Spiritu Sancto, appellarunt eum
πνεῦμα, hoc est solidæ & inviolabilis
veritatis: & apud Ioannem ipse Do-
minus appellat eum spiritum verita-
tis. Hoc ad differentiam. Contra
quoniam reciproco flatu ac respira-
tione spiritus aërei vivimus iuxta
carnem, congruenter appellatur
spiritus vivificator, qui largitur
ut viva-

ut vivamus iuxta meliorem nostri
portionem. Rursus quoniam hic spi-
ritus res quædam videtur immitis,
dum excitat maria, dum concutit
terram, dum diffringit arbores, san-
cto spiritui tribuunt bonitatem. κα.
Quid appellatur sanctus? κα. Ad di-
scernitionem aliorum spirituum. Legi-
mus enim in scripturis, Sauli fuisse
spiritum à domino malum, & spiri-
tum mendacem in ore prophetarum,
spiritum vertiginis, spiritum Pytho-
nicum, spiritum zelotypiæ, spiritum
pestimum, spiritum fornicationis,
spiritum nequam, spiritum immun-
dum, spiritum huius mundi, spiri-
tum Satanæ, & spiritus hominis tu-
midos & elatos Proverb, 16, Ante
ruinam exaltabitur spiritus. Ab his
omnibus secernitur spiritus sanctus,
qui reddit mites, pro ferocibus, qui
eximit ab omni consortio Satanæ,
qui inspirat huius mundi verum con-
temptum, qui per fidem purificat
corda, qui dispellit omnem malitiã,
qui largitur veram charitatem quæ
non est suspicax, nec cogitat malum,
qui

qui revelat scripturarum arcana, qui deducit in omnem veritatem. KA. Nonne & Angeli dicuntur spiritus, utique sancti? CA. Et sunt. Sic & hominis spiritus recte dicitur sanctus, sed unus est spiritus natura sanctus, & ex se sanctificans omnia, quæ vere sancta sunt. Quicquid incorporeum est, generali vocabulo spiritus dicitur. Sic Deus in Evangelio spiritus dicitur, quod omnibus personis iuxta naturam divinam commune est: sed quum tertiam personam proprie designamus, appellamus spiritum sanctum, spiritum Dei, spiritum Christi, & spiritum paracletum, hoc est, consolatorem, sive advocatum, & spiritum veritatis. Adversus eos vero qui negabant prophetas afflatu divini spiritus edidisse vaticinia, sed phanatico spiritu, Nicæna, sive Constantinopolitana Synodus addidit, qui loquutus est per prophetas, ut intelligamus utrumque testamentum eodem spiritu fuisse proditum, nec alium fuisse spiritum qui locutus est per ora sanctorum prophetarum.

phetarum, ab eo qui in specie colum-
bæ descendit super dominum, & in
specie ignis venit in discipulos, &
hodie requiescit inter ubera sponsæ
ecclesiæ. κα. Assumpsit ne spiritus
corpus in quo apparuit, quemadmo-
dum Christus? c A. Nequaquam.
Christus enim assumpsit corpus hu-
manum in unitatem personæ. Spiri-
tus sic assumpsit corpus, quemadmo-
dum Angeli frequenter apparent in
specie hominis. Ea corpora sunt as-
sumpticia, non naturalia. Addidit &
hæc: Qui cum Patre & Filio simul
adoratur, conglorificatur, quo ma-
gis excluderet eorum blasphemiam,
qui spiritum faciunt inferiorem filio.
Glorificantur enim & adorantur crea-
turæ, sed cum Patre & Filio nihil a-
doratur nisi Deus: sub Deo, & pro-
pter Deum honorantur sancti homi-
nes, cum Deo glorificatur quod idem
cum illo est. Eodem pertinet, quod
adiiciunt, qui ex Patre Filioque pro-
cedit. Sicut enim Filius arguitur e-
iusdem esse substantiæ cum Patre,
quod ab eo nascatur: ita colligitur &
Spiri-

Spiritus Sanctus, quoniam ab utroque manat, eandem cum utroque naturam habere. Quanquam videtur à Latinis adiectum filioque, quemadmodum & in Symbolo Athanasii: quod hæc particula nec habeatur in Græco symbolo, quod editione secunda novo testamento præfixeramus, nec in ullo symbolo quod refertur in volumine canonum. nondum enim tum opinor receptum erat, præsertim apud Orientis Ecclesias, spiritum sanctum ab utroque procedere: nec hoc exigebatur à Christianis: satis erat à Patre procedentem, & in Filio manentem profiteri, sicut exprimitur in vita Andreæ Apostoli. Non quod negarent illum & à Filio procedere, sed quod non auderent asseverare, donec & hoc dominus revelaret. Neque enim statim ab eius substantia procedit, quod ab aliquo mittitur. Alia est missio temporaria, alia æterna processio.

KA. Quum tot verbis patres studuerint inæqualitatem excludere, quin compendio & exerte pronunciarunt

G

illum

illū Deum ex Deo procedere, quum id diligenter expreſſerint de Filio, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero. Sicenim excluſa fuiſſet omnis tergiverſatio.

CA. Hic nihil habeo quod reſpondeam, niſi priſcorum admirabilem de divinis loquendi religionem, & quorundam impiam garrulitatem fuiſſe in cauſa, ut Dei cognomen maluerint demonſtrare quam expri- mere, quo ſimul mentes intelligerent myſterium, & impii non irritarentur ad blaſphemiam. Sed quod circumlocuta eſt illa Synodus, hoc exerte pronunciat Athanaſius. Deus pater, Deus filius, Deus ſpiritus ſanctus, & tamen non tres Dii, ſed unus eſt Deus. κ A. Quur Spiritui Sancto attribuunt bonitatem & charitatem?

CA. Quoniam ad bonitatem ſive benignitatem duæ res pertinent, condonatio peccatorum, & largitio donorum, ad charitatem pertinet conglutinatio. Quemadmodum membra corporis noſtri cohærent integra beneficio ſpiritus, ita corpus Chriſti
myſticum

mysticum conglutinatur per spiritum sanctum, Christus in spiritu Dei eiiciebat dæmonia. Digitum autem Dei vocat spiritum sanctum. Per peccatum vero mali spiritus regnant in homine, quemadmodum dominus manifeste docuit in parabola, de spiritu eiecto, & in domum vacuum reverso cum septem spiritibus ipso nequioribus. Congruenter itaque spiritus bonus abolitis peccatis eiicere malos spiritus dicitur. Quo facto non sinit domum esse vacuum, sed variis dotibus ornat eam, ne sit eiectis vitiis reditus. Eoque blasphemia, quæ committitur in Spiritum Sanctum, in Evangelio dicitur incondonabilis. Quam enim remissionis spem sibi facit reliquam, qui provocat remissionis auctorem? Caritas enim, ut ait beatus Petrus, oderit multitudinem peccatorum. Et Evangelicæ peccatrici remissa sunt peccata multa quoniam dilexit multum. Adhæc dominus tradens Apostolis auctoritatem remittendi peccata, sufflayit in eos dicens, Accipite spi-

ritum sanctum, &c. Benignitas in hoc declaratur, quot dona quæ multa variaeque recenser Paulus, appellantur unius spiritus esse beneficia, qui iuxta fidei modum cuique partitur suo arbitratu. Triumphantium est è sublimi missilia in populum spargere. Ita Christus posteaquam triumphans ascendisset in cælum, iuxta psalmodi vaticinium, captivam duxit captivitatem, secum abducens quos ab inferis eripuerat: nec hoc contentus, dedit dona hominibus in terra relictis, dona prophetiæ, dona linguarum, dona scientiæ, dona sanationum, dona depulsionum adversus venena & impios spiritus, breviter chorum omnium virtutum, quæ omnia Christus suis delargitus est, & hodie dilargitur per spiritum suum. Bonus autem interdum Latinis sonat, mitem & clementem, interdum benignum & liberalem. Proinde Paulus Galatas à vindicta ad humanitatem provocans, spiritus nomen inculcat dicens. Si spiritu vivimus, spiritu & ambulemus fratres: si quis præoc-

præoccupatus fuerit in aliquo delicto, vos qui spirituales estis corripite huiusmodi in spiritu lenitatis. David dicit, spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam. Et Paulus, charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per spiritum sanctum qui datus est nobis. Et Romanis scribens, appellat illum spiritum *ἡ δωρεὰ τοῦ ἁγίου*, per quem clamamus abba pater. Similia scribit Galat. Quoniam estis filii Dei, misit Deus spiritum Filii sui in cordibus nostris clamantem abba pater. Filius & Pater charitatis vocabula sunt, quæ nemo potest vere pronunciare, nisi beneficio spiritus sancti. Quemadmodum iuxta Ioannis testimonium, nemo Iesum appellat Dominum, nisi in Spiritu Sancto. Qui spiritum habent huius mundi, falso clamant abba pater, falso dicunt Christo, Domine Domine, cuius spiritus carent. Qui enim Christi spiritum non habet, hic non est eius. Quemadmodum autem spiritus sanctus nexus est ineffabilis, quo æterna concordia inseparabiliter sibi iunctæ sunt tres

150 EXPL. IN SYMBOLUM
personæ, ita idem indissolubili vin-
culo sponsam Christi iungit sponso
suo, omniaque mystici corporis mē-
bra sempiterno fœdere inter sese co-
pulat. KA. Si Spiritus Sanctus è sub-
stantia Dei Patris ac Filii procedit
quid obstat, quo minus dicatur Fi-
lius? CA. Cypriano, Hilario & Au-
gustino satis erat ad hanc respondere
quæstionem, quia scriptura secun-
dam personam appellat Filium, & na-
sci à Patre prædicat. Spiritum san-
ctum nec nasci, nec Filium usquam
memorat. Quod tantis viris satis e-
rat, tibi quoque satis esse par est. Si
è duobus fontibus emanaret unus
fluvius, recte diceretur ab utroque
proficisci sive mitti, neutrius tamen
Filius diceretur. KA. Satis est igitur
hoc quod tradidisti credere de spiri-
tu sancto? CA. Non. Sed oportet
credere quod hic Spiritus à prophetis
prædictus, à Christo promissus die
pentecostes descenderit in discipu-
los, sicuti refert beatus Lucas: ob
quorundam impiam arrogantiam,
qui non veriti sunt dicere: Ego sum
ille

ille paraclerus à Christo promissus, ut deducat vos in omnem veritatem. Si-
 ve is fuit Manicheus, sive Basilides,
 sive Montanus, execranda nomina.
 KA. Quod descendit in discipulos,
 quodque per impositionem manus
 Apostolicæ tradebatur baptismo tin-
 ctis, utrum erat ipsa spiritus substan-
 tia, an donum aliquod & energia
 spiritus? CA. Probabilius est spiri-
 tum, qui iuxta divinam naturam im-
 plens omnia manet incomprehensus,
 illic peculiari quâdam ratione sub vi-
 sibili signo fuisse iuxta personæ pro-
 prietatem. Verum ista nunc tractare
 est, quod dici solet septa transilire.
 Didicisti spiritum omnia sanctifican-
 tem, nunc accipe ecclesiam ab illo
 sanctificatam. KA. Si ab exordio
 mundi fuit sanctorum omnium so-
 cietas, & piis omnibus adfuit spiritus
 sanctus, quur ante legem nullum fuit
 huic arcanae soliditati nomen? Post
 legem editam dicta est Synagoga,
 post Evangelium proditum, mutato
 nomine dicta est Ecclesia. CA. Quod
 nomen fuerit ante legem veterem,

nobis non constat, fuisse tamen aliquod vocabulū probabile est, quum res esset eadem. Semper Christus agnovit sponsam suam, nec unquam illi defuit spiritus Christi. Verum initio quemadmodum paucis innouit personarum distinctio, sed profitebantur unum Deum, qui sermo tres personas tacite complectitur, filii personam pauci noverant, pauciores spiritum sanctum: ita societas hæc inter paucos erat, & usque ad Evangelicam lucem angustis finibus coarctabatur. At posteaquam Christus assumpto homine inter homines versatus est, sponsamque suam morte sua redemptam, sanguine suo mundatam evidenter adiunxit sibi, ac spiritum suum evidenter & abunde effudit, nec in unam gentem, sed in universum terrarum orbem inundavit Evangelii gratia, Apostoli Synagogæ nomen mutaverunt in nomen Ecclesiæ: nec dubitandum est quin id factum sit suggestu spiritus. KA. Exspecto causam. CA. Ut nullum sit discrimen in vocibus, tamen ad Evangelii

angelii gloriam faciebat nominis immutatio. Synagogæ vocabulum apud omnes receptum erat pro congregatione Iudæorum, Mosis legem profitentium. Porro quemadmodum Mosis lex erat inuisa cæteris nationibus, ita & Synagogæ vocabulum erat ingratum gentium auribus. Apostoli vero quum essent à domino iussi prædicare Euangelium omni creaturæ, non tantum intra Iudææ Samariæque terminos, sed usque ad extrema terræ: atque à spiritu edocti scirent exorituos Iudæos, qui conarentur obscurare gratiam Evangelicam, & fidem in dominum Iesum, docentes nulli esse spem salutis nisi circumcideretur, & hoc Symbolo totam Mosis legem profiteretur: abolendas deinceps legis ceremonias, & gratiæ novitatem, novatis vocabulis declarare voluerunt, pro Lege vocantes Euangelium, hoc est letum nuncium, pro Synagoga Ecclesiam. Lex enim minabatur pœnam, exigens observationem præceptorum: Euangelium per gratiam spiritus &

154 EXPL. IN SYMBOLOM
fidem in Christum sine operibus legis promittit vitam æternam. Quod si tanta fuit Iudæorum pertinacia, ut Apostoli ægre valuerint illorum superstitionem excludere, multo id fuisset difficilius, si pro Ecclesia prædicata fuisset Synagoga. Audito veteri nomine, putassent in re nihil esse novatum. κα. Est igitur & in vocibus nonnihil discriminis? c a. Utraque vox Græca est. Synagoga dicitur à συνάγει quod est cogere, hoc est, in unum agere. Sic enim loquitur Maro, Tityre coge pecus. Ecclesia dicitur ab ἐκκλησιῶν, quod est evocare. Prior itaque vox magis congruit, crassæ, duræ, & rebelli Iudæorum nationi, qui pœnæ metu, aut spe terrenorum commodorum per legem velut intra septa coercebantur, ne dilaberentur in omnem impietatem. Posterior autem accommodatior est gentibus, quæ facile paruerunt Evangelio, ab auribus allectæ, quod est hominum, non bubulorum in morem tractæ naribus. Grex congregatur, homines evocantur

. APOST. ET DECALOG. 155
 tur in concionem, non ad operan-
 dum iuxta legis ceremonias, sed ad
 audiendū. Fides enim ut ait Paulus,
 ex auditu est. Evocatæ sunt à simu-
 lachris mortuis ad Deum vivum, ab
 ignorantia tenebris, ad lucem Eu-
 angelicæ veritatis, & obtemperarūt.
 Iudæi similiter evocati sunt, à cere-
 moniis ad veram pietatem, ab um-
 bris ad lumen, à litera ad spiritum: &
 venire recusarunt. Eoque factum est,
 ut apud Gotthos & Vandalos invoce-
 tur nomen Domini, contra Iudæi in
 hunc usque diem conviciis, afficiant
 adorandū Iesu nomen in Synagogis
 suis, & adhuc literæ serviant, spiritui
 sancto resistent. Ubi vero spiritus, ibi
 libertas. Servorū est compelli, filio-
 rum evocari. Unde & Paulus Evan-
 gelii gratiam profitentes appellare
 solet, *καὶ τοὺς ἁγίους*, vocatos sanctos.
 κα. Quid proprie Latinis declarat hæc
 vox sanctus? c. A. Proprie sanctum
 dicitur quod violare est nefas, veluti
 leges ac mœnia portæque civitatis
 ob hoc ipsum sancta sunt quia publi-
 ca. Quædam vero ob hoc sancta sunt,

156 EXPL. IN SYMBOLUM
hoc est inviolata, quia numini sunt
consecrata, unde sanctum Domino
dicitur, quod est illi sacrum. Trans-
fertur autem usus vocis, & ad mun-
diciam puritatemque significandam.
Sancta autem ecclesia à Deo est in-
violabilis, ut iuxta domini sermo-
nem, nec inferorum portæ præva-
leant adversus illam. Non aliam ob
causam est inviolabilis, nisi quod Chri-
sto dicata est, cui nemo potest eripe-
re quod dedit Pater. Pura vero est,
quod eam Christus sanguine suo pu-
rificavit, ut exhiberet sibi sponsam
non habentem maculam neque ru-
gam. Maculæ vox peculiariter ad hæ-
reticos pertinet, qui puram verita-
tem errorum aspersioibus deturpa-
re conantur: rugæ vocabulum perti-
net ad eos, qui recte quidem credunt,
sed vitam agunt peccatorum sordi-
bus inquinatam. Rugæ senectutem
arguunt. Talis est ille verus homo,
quem accepimus ex Adamo, quem-
que Paulus iubet nos exuere cum a-
ctibus suis, ut induamus novum, &
renovati sensibus mentis nostræ, Chri-
sti

sti vestigia sequentes in novitate vitę ambulemus. Delicatus amator est Christus, non potest amare Synagogam priscis ceremoniis ac vetustę legis studio rugosam, nec fert hereticorum ecclesias, lepra variisque falso-
rũ dogmatum notis deturpatas. K A. Si vere dictum est neminem absque crimine vivere, ubi est illa sponsa quę in canticis tota pulchra, & omnis expers maculę prædicatur? .c A. Absque peccatis levioribus, quę per incuriam obrepunt humanę naturę, vivere perpaucis datum est. Sed hi nevi verius sunt quam maculę, & quemadmodum quotidie exoriuntur, ita quotidie diluuntur, vel precatiuncula vel eleemosyna vel alicuius boni operis pensatione, potissimum autem corporis dominici sumptione. A criminibus autem abstinere qui Christum professi sunt, & debent & possunt, opitulante spiritu Christi. K A. Ergo qui criminibus inquinantur, non pertinerent ad sanctam ecclesiam? c A. Pertinent, & non pertinent. Quatenus fides re-

manet

manet in illis integra; ad ecclesiam pertinent, nec à cōmunionē sacramentorum arcentur, nisi ob evidentem criminum enormitatem publico iudicio ab ecclesię consortio rescēntur. Cæterum quoniam ecclesia propriē dicta est arcana societas ad æternam vitam prædestinatorum, cuius magna pars iam agit apud Christum, quæ vero superest in hoc vocata est, ut ad summam puritatem enitatur, recte negatur habere maculam aut rugam vel per synecdochē, vel à scopo seu fine, unde summi denominationem fatentur & dialectici. Interdum tamen ecclesiæ vox ita dilatatur, ut omnes baptismo tinctos complectatur, siue pie vivant siue secus. Nonnunquam ministri siue iudices ecclesiæ dicuntur ecclesia. Quibus obediendum etiam si palam male vivant. modo ne præcipiant aut doceant impia, præsertim si maiore publicæ tranquillitatis dispendio tollerentur, quam tolerantur. Sunt & ecclesiæ malignantium quas odit sponsus. Quisquis autem proficitur.

fitetur sanctam ecclesiam, execratur
& abiurat omnem schismaticam cō-
spirationem adversus ecclesiasticæ
hierarchiæ tranquillitatem, simili-
ter omnia cōventicula hæreticorum
quocunque titulo sese venditāt. Sunt
enim innumera quum unica sit co-
lumba. KA. Olim & hæretici habebant
ecclesias, in tali rerum statu,
singulis acclamantibus, non isthic,
sed hic est Christus, quo signo di-
gnosceamus unicam illam Christi
columbam? CA. Quod aberrat à sa-
cris voluminibus, non est Christi.
KA. Sed his ipsis armis hæretici op-
pugnant ecclesiam. CA. Nec mirum,
sequuntur enim spiritum illum im-
postorem, qui dominum quoque
scripturarum testimoniis alio detor-
tis sollicitavit ad impietatem. Sed fal-
sa scripturarum interpretatio vera in-
terpretatione refutanda est. KA. Id
quidem facile fuit Christo, at nobis
homunculis non perinde proclive
est. CA. Non est omnium cum hæ-
reticis conflictari, sed eorum qui ea
panoplia sunt instructi, quam Pau-
lus

160 EXPL. IN SYMBOLUM
lus aliquoties commemorat. Tibi
tūque similibus satis est ea constanti
tenere fide, quæ pro necessariis exer-
te & expresse tradidit ecclesia. KA.
Quid faciet is qui baptismum & ca-
techismum accepit in hæreticorum
ecclesia? CA. Baptismus non mu-
tet quem in nomine Patris & Filii &
Spiritus Sancti accepit, doctrinam
repurget, ab immundis conventicu-
lis se subducatur, Ecclesiæ sanctæ sese
reconciliet. KA. Arqui isthuc est quod
quærebam qua nota dignosci possit
sancta ecclesia. CA. Plurimæ sunt
coniecturæ, ex quibus in unum con-
flatis facile deprehenditur ubi sit co-
lumba. Prima est veterum Synodo-
rum auctoritas, præsertim tot secu-
lorum ac nationum perpetuo cōsen-
su comprobata. Huic succedit inter-
pretum auctoritas, quorum & san-
ctimoniam consecravit ecclesia, & li-
bros approbavit: non quod ab his
nusquam liceat dissentire, quum ipsi
nonnunquam & inter sese pugnent,
& à seipsis dissentiant, sed quod cum
reverentia legendi sint, nec temere
reiicien-

reiciendum quod docent. Idem sentiendum arbitror de probatis theologorum collegiis, quorum illud infatigabile studium est, ut è divinis voluminibus eruant nobis reconditam veritatem. Tercio loco consideranda est latitudo. Nulla enim unquam hæresis tam late patuit, quam catholica doctrina. Postremo vita propius intuenda. K A. Sed illi quoque Christum habent in ore, & Manichæorum prodigiosa narratur abstinencia atque etiam continentia, opes aspernantur Ebionitæ, iugiter orant Psalliani, in desertis vivebant Anthropomorphitæ, canabeis tegebantur, ieiuniis, laboribus & chameuniis macerabant carnem. Cum tales viri agminatim conglomerati clamant hic est Christus, an non merito quis velut in trivio positus hæsitaret quo se conferat? CA. Imo ipsum Evangelii theatrum exhibet tibi Pharisæos dilatatis Phylacteriis venerabiles, ieiuniis extenuatos, prolixè orâtes, facultates in pauperes erogantes. Sed externa ista tametsi habent speciem

• speciem pietatis, sæpenumero tamen
 • simulantur, alicuius commodi tem-
 porarii gratia, præsertim quæstus aut
 • gloriæ; eoque adieci ut propius in-
 spiciantur. Id si quis faciat, depre-
 hendet eadem quidem geri à bonis
 ac malis, sed aliter. Pii in ieiuniis &
 abstinentiis suis alacres sunt, alii tri-
 stes ac retreici, nec ista iactant, sed
 celant potius, nec ea ceu magna præ-
 dicant, sed contemnunt elevantque,
 nec alios fastidiunt, qui non faciunt
 eadem, sed benigne interpretantur,
 illos maiora facturos si per imbecil-
 litatem corporis liceret, aut habere
 carnem minus rebellem, ut non ha-
 beant opus eam talibus modis edo-
 mare, aut aliis benefactis hostiam
 Deo gratiorem immolare. Simplex
 & absque fuce est piorum religio. Ie-
 iunabant discipuli Ioannis, sed Chri-
 sti discipulis obtrecebant, quod ra-
 rius ieiunarent. Abstinebant ab om-
 ni animante Manichæi, sed dâ-
 mnabant Dei creaturam, clanculum
 explebant sese delitiis, tum lautiori-
 bus, tum sumptuosioribus. Orabant
 Phari-

Pharisæi, sed in triviis, in cubiculo
 nugabantur, aut supputabant pecu-
 niam. Orabant Euchitæ, sed super-
 stitiose, & hoc prætextu vivebant de
 alieno, nec iuxta Pauli doctrinam la-
 borabant manibus unde & sibi suppe-
 ditarent victum, & aliquid imperti-
 rent egenis. Nihil proprii posside-
 bant Ebionitæ, & falso dicti Aposto-
 lici, sed alios aliquid habentes da-
 mnabant, sibi pietatem arrogantes,
 quæ non est sita in agris aut nummis,
 sed in affectibus. Apostoli se totos ef-
 fundebant, ut quam plurimos ad
 Christum allicerent, nec ullis iniu-
 riis perPELLI poterant, ut hunc affe-
 ctum in quempiam deponerent. Nul-
 li moliebantur vindictam, sed con-
 iecti in carcerem psallebant & agebāt
 gratias domino, cæsi virgis, obruti
 lapidibus gaudebant, orantes pro iis
 à quibus hæc perpetiebantur. Quam
 excitarent mortuos, pellerent dæ-
 mones, umbra sanarent ægrotos, nul-
 lum unquam gloriæ verbum excidit
 illis, sed se nihil aliud profitentes quā
 homines, totam laudem retulerunt
 in.

in Deum. Hanc charitatem, hanc tolerantiam qui cum alacritate perpetuo præstat, fructus edit, unde possit agnosci arbor bona. K A. Audio vix ullum esse scriptorem veterẽ, in quo non deprehendantur aliqua à Catholicæ fidei regula dissonantia. Quæ eorum libros recepit ecclesia? C A. Recepit non ut canonicam scripturam, hoc est, auctoritatis irrefutabilis, sed ut eruditorum ac bonorum virorum commentarios. Nec quivis error reddit hominem hæreticum. Olim porro dabatur venia scripturam enarratibus, si de quibusdam ambigebant, de quibus nunc post evulgatam ecclesiæ sententiam ambigere fas non esset, aut si quid secus interpretabantur in arcanis literis, quam nunc tradit ecclesiastica auctoritas. Nec enim omnes Græci fuerunt hæretici, qui profitebantur spiritum sanctum à Patre tantum procedere. Fortasse nec Origenes ideo fuit hæreticus, quod veritatis inquirendæ studio disputabat, an Filius & Spiritus Sanctus habuerint eandem
cum

cum Patre essentiam divinam, an fuerint creaturæ cæteris omnibus excellentiores. Licebat & post trecentos à Christo nato annos dubitare, an esset aliquis purgatorius ignis, quem quidam interpretati sunt charitatem. Sed hæreticum est adversus evidentem & cum auctoritate publica proditam veritatem rebellare procaciter.

K A. Nomen scripturæ Canonice quot volumina complectitur? C A. Istuc expedite docuit beatus Cyprianus. Primum universa scriptura dividitur in Verus Testamentum & Novum. In vetere censerur pentateuchus, hoc est quinque libri Mosi. Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium. His accedunt duo Iesu Nave, Iudicum & Ruth. Post hos, quatuor libri regnorum, quos Hebræi duos tantum faciunt. Præterea liber Paralipomenon, hoc est prætermisforum, qui Hebræis dicitur liber dierum. Dein duo priores libri Esdræ quos Hebræi pro uno numerant. Nam tertius & quartus Esdræ inter Apocrypha censentur. Succedunt.

cedunt quatuor prophete maiores, E-
 saias, Hieremias, Ezechiel & Daniel.
 His adiungitur duodecim propheta-
 rum minorum liber unus. Adhæc,
 Iob liber unus, & Psalmorum liber
 unus, Salomonis libri tres, Prover-
 bia, Ecclesiastes, & Canticum Can-
 ticorum. Intra hunc numerum con-
 clusit priscorum auctoritas veteris
 testamenti volumina, de quorum fi-
 de nefas esset dubitare. Nunc vero
 receptus est in usum ecclesiasticum
 & Sapientiæ liber, quem quidam su-
 spicantur esse Philonis Iudæi, & alius
 qui dicitur Ecclesiasticus, quem pu-
 tant esse Iesu filii Sirach. Receptus
 est & liber Tobia, & Iudith, & He-
 ster, & Machabeorum libri duo. Re-
 ceptæ sunt & duæ historiæ, quæ Da-
 nieli adnexæ sunt, altera de Susanna,
 altera de Belo & Dracone, quas He-
 bræi non habebant. Sed Hierony-
 mus testatur se vertisse ex editione
 Theodotionis. Cæterum an ecclesia
 receperit hos libros eadem auctori-
 tate, qua cæteros, novit ecclesiæ spi-
 ritus. Sub titulo Novi Testamenti,
 pri-

primas tenent quatuor Euangelia,
 Matthæi, Marci, Lucæ, Ioannis,
 cum his Actus Apostolorum. Proxi-
 mum locum occupant Apostolorum
 Epistolæ: Pauli quatuordecim, Pe-
 tri duo, Iacobi Apostoli una, Iudæ
 una, Ioannis tres. Extremum ordi-
 nem tenet Apocalypsis Ioannis. He-
 bræi trifariam distinguunt omnem
 scripturam. Canonicam appellant ci-
 tra controversiam afflatu sancti spiri-
 tus proditam, in qua si quid occur-
 rit absurdum in speciem, non est fas
 iudicare quod scriptum est, sed reli-
 giose inquirendum est mysterium, &
 & ingenii nostri tarditas incusanda
 non scriptura. Hagiographa nomi-
 nant veluti de sanctis rebus à sanctis
 viris prodita. His tantum tribuebāt,
 ut in conventu quidem reverenter le-
 gerentur: cæterum ut in feriis non
 urgeret illorum auctoritas. Apocry-
 pha vocabant, quæ domi quidem
 pro suo cuique animo fas esset legere,
 cæterum in publicis conventibus,
 non recitarentur, nec quisquam illo-
 rum auctoritate premeretur. Nec sta-
 tim

tim est Canonica scriptura, quod in templis canitur: atque utinam apud omnes servaretur, quod in Carthaginiensi concilio fuit decretum, ne quid omnino recitaretur in templis, præter Canonicam scripturam. Cuius interpretatio per Episcopos ac Presbyteros olim viva voce peragebatur. KA. Hodie nos submovemur a lectione sacrorum voluminum. CA. At istuc olim summe erat religionis. Sed legentium temeritas effecit, ut fustis fuerit ostendendus. Qui legit reverenter, in illis adorans quod non assequitur, qui tanto libentius discit ab homine docto, quod lectione utcunque præparatus est, qui legit, non ut sit instructus ad contentionem, sed ad pie vivendum semper aliquid inde sumat, cum non petit illa constitutio, quæ temeritati opposita est, non pietatis studio. KA. Quum utriusque testamenti sit idem Deus Pater, idem Christus, idem spiritus sanctus, quum hoc dicitur novum, illud vetus? Divina nesciunt senium, CA. Divinitas ut ais, nescit vetustatem ac novitatem,

rem, sed nobis expediebat quædam
 novari in rebus externis. Christus
 appellavit novum testamentum con-
 secrans panem & vinum. Quod si
 quæris quæ sint novata, permulta re-
 ferre possem. Principio pro umbris
 legalibus successit evidens veritas, &
 quod illa lex per ænigmata promitte-
 bat, palam exhibitum est sensibus ho-
 minum, reſerata est litera occidens,
 & apparuit spiritus vivificans. Dein
 ceremoniæ externæ, quædam in to-
 tum sublatae sunt, quædam in aliud
 aptius commutatae. Iudaicus cibo-
 rum delectus in totum sublatus est,
 licet nobis uti veste è lana linoque
 contexta, licet arare cū bove & asino,
 ne reliqua commemorem innumera.
 Pro tot generibus sacrificiorum, uni-
 cam habemus hostiam mysticā, pro
 unico templo Hierosolymitano, ne-
 que enim alibi licebat sacrificare, ha-
 bemus ecclesiam per universum or-
 bem diffusam, in qua nunc offertur
 hostia munda, levanturque puræ ma-
 nus in omni loco: pro iniuria circum-
 cisionis, suppositum est molle lava-
 crum

crum. Sabbathum mutatū est in diem Dominicum, Moſi famulo ſucceſſit Chriſtus filius: ſpiritus gratia, quæ prius paucis ac parce diſpenſabatur, palam & copioſe profuſa eſt in omnes nationes quæ ſub cœlo ſunt. Denique cœlum quod prius occluſum erat etiam piis per Euangelium eſt patefactum. Ob hæc aliaque multa novata recte dicitur novum teſtamentum, non quod ſit prorsus aliud teſtamentum, ſed aliter traditum. Iudæi qui ſpe vitæ cœleſtis in alacritate ſpiritus vivebant, in novo erant teſtamento. Rurſus qui hodie externis ceremoniis metiuntur pietatem, ac terrenis inhiant, charitate frigidi, ad vindictam calidi, adhuc hærent in veteri teſtamento, quia nondum exuerunt veterem hominem. KA. Iſta tu quidem dilucide omnia. CA. Venimus ad ſanctam eccleſiam, in qua adoramus Patrem omnium conditorem, Filium mundi redemptorem, ſpiritum ſanctum omnium ſanctificatorem, in hac maneamus, in hac iuxta ſpiritum non iuxta carnem ambule-

HI

mus,

mus, in hac concordēs bonam militiam militemus, ut perveniamus ad æternæ vitæ stipendium. Sed si videtur sit hic huius collationis finis.

CATECHESIS V.

Quid sibi vult quod ecclesiæ annectitur sanctorum communio?

CA. Hæc particula non additur apud Cyprianum nec apud Augustinum, ac ne per occasionem quidē, horum verborum faciunt mentionem: unde probabile est eam fuisse adiectam abs quoque qui studuit explanare, quid intelligendum esset per sanctam ecclesiam. Ecclesia societas & contubernium est, non quorumlibet, sed sanctorum: quemadmodum concio Latinis declarat cōventum non quorumlibet, sed eiusdem Reipub. civium in unum congregatorum ad consultandum de communibus commodis. Recentiores autem Theologi, quorum alii interpretantur, sanctam ecclesiam, societatem militantium in terris sub imperatore Christo, & san-

etorum communionem, societatem
 sanctorum in cœlis triumphantium:
 alii rursus sanctorum communionem
 exponunt, ecclesiæ suffragia cunctis
 utilia, qui sunt in corpore sanctæ ec-
 clesiæ: alii sacramenta ecclesiæ, quæ
 non profunt nisi ad ecclesiam sese ag-
 gregantibus: alii communionis no-
 mine putant designatā Eucharistiam
 quæ Græcis interdum dicitur *συναξίς*,
 id est, conciliatio, quod hoc myste-
 rio figuratur & confirmatur arctissi-
 ma coniunctio mystici corporis cum
 capite, & omnium Christi nomen
 vere profitentium talem societatem
 mysticā, qualis est naturalis omnium
 inter se membrorum in corpore eius-
 dem animantis: Hæc inquam qui
 commentum sunt, vera quidem prædi-
 cant, sed quod his verbis proprie de-
 claratur meo quidem animo non ex-
 primunt, nisi quod in vocabulo san-
 ctæ ecclesiæ hæc omnia recte com-
 prehenduntur. Illud extra cōtrover-
 siam est, nihil donorum esse in eccle-
 sia catholica, quod illi non defluat à
 capite Christo, licet aliis membris
 aliæ

aliæ sunt functiones. KA. Ne in toto quidem orbe quicquã est boni, quod non manet à Christo. CA. Sic est, sed non de his bonis loquimur, quæ per fidem in Christum, & Ecclesiæ sacramenta conferunt veram pietatem. Alioqui multa commoda largitur Deus, & impiis & asinis & bubus. KA. Si non sunt in ecclesiæ consortio qui vivunt impie, nec nobis constat de plerisque boni sint an mali, qualis est illa societas hominum, qui se mutuo non noverunt? CA. Nec angelorum quenquã novimus quum illi nobis inserviant, nec tuam ipsius animam nosti, & tamen illi debes, quod vivis, quod moveris, quod sapias. Nemo cogitur scire, an hic aut ille sit vivum ecclesiæ membrum. Satis est credere in terris esse talẽ quandam societatem ad vitam prædestinatorum, quam Christus suo spiritu conglutinavit, sive apud Indos, sive apud Gaditanos, sive apud Hyperboreos, sive apud Afros. Fieri autem potest, ut in orbe sint aliquæ terræ, vel insulæ vel continentes, quæ non-

dum à nautis aut Geographis repertæ sint, in quibus tamen vigeat fides Christiana. Intueri recessus cordium solius est Dei, unde fit ut plerumque incerta sint hominum iudicia. K A.

Quur igitur quidam eiiciuntur ab ecclesia? C A. Sunt quædam crimina manifesta, quæ ut Paulus loquitur, præcedunt ad iudicium. De his ut possunt homines pronunciant ob conservandum ordinem publicum. Et tamen interdum fit, ut fur qui in crucem agitur sit expers criminis, iudex qui illum condemnavit sit dignus laqueo. Et fieri potest, ut excommunicatus sit in communione ecclesiæ, excommunicator relectus sit ab ecclesia. Item fieri potest, ut qui pro hæretico pertrahitur ad ignem, sit victima Deo gratissima, qui pertraxerunt sint incendio digni. K A. Etiam quum ob confessum & evidens homicidium aut sacrilegium quis eiicitur ex ecclesia? C A. Scilicet. Nam fieri potest, ut priusquam episcopus fulmen in nocentem torqueat, ille iam vera cordis contritione redierit

dierit in gratiam cum Deo. Nec ea res quoniam homines later, illi prodest, quo minus arceatur ab ecclesiæ limine. KA. Quamobrem Deus hoc interim ignotum esse voluit, qui sint vere boni, & ad vitæ æternam prædestinati? CA. Ne mali desperâtes atrocius peccet, ut boni cautius ac modestius agât. Quum nunc sint tâta diffidia, quale bellû esset, si manifestû esset discrimen? Dominus nec proditorem suum reliquis discipulis prodere voluit. Nunc quoniam ignotum est, quos Deus elegerit ad beatam immortalitatem, & qui stant solliciti sunt ne cadant, & qui iacent, annuntur ut resurgant. Denique qui charitate fervent, de malis pariter ac bonis student bene mereri, de aperte malis, ut resipiscant, de dubie bonis, ut fiant meliores si boni sunt. Ut hic charitas perdat officium, non amittit tamen præmium. KA. Quæ sunt illa ecclesiæ sacramenta, quorum paulo ante obiter meministi? Et quid sibi vult sacramenti vocabulum? CA. Qui exactius loquuti sunt, sacramen-

176 EXPL. IN SYMBOLOM
tum appellant iusiurandum, aut ob-
ligationem, numinis ac religionis
interventu confirmatam. At maiores
nostri vocem eam accommodarunt,
ad significandum id quod Græci di-
cunt mysterium, quod religiosum
arcanum possis dicere. K A. Quare
dicitur arcanum? C A. Quia ab his
tractandis secludebatur vulgus. Quā-
quam hodie multa fiunt palam, ve-
luti quum consecratur aqua baptis-
mi. Sed hi ritus atque etiam verba
quibus id peragitur, celabantur po-
pulum, & inter episcopos per manus
tradebantur, quo maior esset sacra-
mentorum veneratio. Simul ut epis-
copus apparabat consecrare panem
& calicem, nulli laico fas erat in-
tra cancellos remanere. Et quidam
Romanus Pontifex Episcopo cuidam
Anglo ni fallor, sciscitanti quiddā de
ritibus mysteriorum, quum nonnul-
la respondisset, verba quibus oleum
consecratur non ausus est literis
committere, ne forte, quod sæpe fit,
literis interceptis arcanum evulgare-
tur. Hæc causa non quidem omni-
no

no nulla est. Verior autem & receptior est, quod in sacramentis per signa quædam sensibilia, infunditur insensibilis gratia congruens externis signis. KA. Quot sunt istius generis sacramenta? CA. A veteribus septem nobis sunt tradita, Matrimonium quo nascimur huic mundo, Baptismus quo renascimur Christo, cui adhæret pœnitentia, velut alter Baptismus, quo reconciliamur Deo, non iam omnino gratis, nec absque cicatricibus sanantur vulnera. Sacra unctio qua confirmatur tyro adversus Satanz tentationes. Ea communiri solet ætas iam vergens ad peccandi periculum, videlicet post annum septimum. Mox veluti iuvenescentes ad iusta prælia roborat Eucharistia, per quam excitatur in nobis fidei vigor & copiosa gratia per sacræ mortis commemorationem locupletamur, mystico more quatenus licet, renovantes nobis unicum illud sacrificium, cui debemus salutem nostram. Rursus quoniam in morte, extrema lucta est, adhibe-

tur extrema unctio, qua vel convalescat ægrotus si Deo ita visum, vel cum fide bonaque spe obdormiat in domino. Hic ceu donativis interim consolatur, animatque milites suos Iesu ducis effusa benignitas, donec consummato certamine provehantur ad cœlestis vitæ stipendium. Superest ordo qui confert auctoritatem gerendi sacras functiones. Hoc sacramentum facit ad dignitatem simul & tranquillitatem Ecclesiasticæ hierarchiæ. Decet enim ut in Rep. Christiana, non quibuslibet delegentur Ecclesiastica munia, sed ad hæc eligantur idonei: nec ibi potest esse cōcordia, ubi nullus alteri paret, sed quisque sibi vindicat auctoritatem, agendi quæ velit. Nam Paulus inter dona spiritus commemorat & gubernationis donum. K A. Quæ gratia confertur per singula sacramenta? CA. Si quis ea sicut decet acceperit, per matrimonii sacramentum accedente sacerdotali precatione, confertur donum spiritus, quo vir diligat uxorem amore casto, sicut Chri-

stus

• stus dilexit ecclesiam, mulier vicissim propter Christum amet revereaturque virum suum ut dominum, uterque liberos si dentur, summa cura instituant ad Christianam pietatem. De baptismo non est necesse loqui. Nemo nescit illic perire veterem hominem, extincto omni peccato, sive dicas Originale, sive personale, & exoriri novum, ab omni labe purgatum per fidem in Christum, quem Paulus appellat novam creaturam. Non oportebat quidem eum qui semel renatus erat & Christi sanguine purgatus, redire in cœni volutabrum: cæterum quoniam in multis refrixit charitas, & languet fides, divina benignitas indulget pœnitentiæ remedium: de quo mox incidet dicendi locus. Quoniam vero tenera ætas proclivior est ad nequitiam, quam ad pietatem, per confirmationem sacram minuitur ea proclivitas, & augetur docilitas, ad pietatem, ne prius inficiatur viciis, quam plane norit quid sit vitium. Porro quoniam post decimum sextum annum diabolus.

omnes admoveat machinas adversus Christi militem, primum libidinis, luxus aliarumque voluptatum, mox ambitionis & iracundiæ, iam solido cibo cœlestique potu subinde reficitur, ut forti pectore excipiat omnes Satanæ assultus, Christum ipsum & spiritum eius gerens in pectore. Olim infantulis à baptismo protinus dabatur corpus & sanguis domini. Ea consuetudo mutata est: & fortassis expediret mutari consuetudinem quarundam regionum, in quibus infantibus datur confirmatio: quod hæc duo sacramenta non sint necessitatis absolutæ, quemadmodum baptismus: eoque ad hunc recte properant matres, illa suo tempore dantur convenientius, & utilius dantur, si sacramento addatur admonitiuncula. Qui vero deliguntur ad mysticas functiones, iis per sacramentum ordinis augetur donum spiritus ad digne administrandum munus delegatum. Quemadmodum legimus Paulo & Barnabæ manus fuisse impositas, ut ad Evan-

gelii

gelii propagationem proficiscerentur. Et Timotheo à presbyteris fuisse manus impositas testatur Paulus illi scribens. Tantum obiter de sacramentis attigisse sat est. Sequitur in Symbolo, Remissionem peccatorum. Nullus audet in aulam regiam ingredi pannosus ac luto conspersus, multo minus convenit in ecclesiam sanctā ingredi peccatis inquinatum. Eoque statim ad ipsum limen datur lavacrum, ut purus ingrediatur. Quod & olim servabatur externo ritu. Aedituus enim pro foribus templi sacram aquam aspergebat introeuntibus. Veteres autem hunc articulum referūt ad baptismi gratiam, qua gratis condonantur universa peccata. Et in symbolo quod in missa canitur baptismi fit mentio, pœnitentiæ nulla. Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum. In symbolo Athanasii, nec baptismi, nec pœnitentiæ fit ulla mentio. Quoniam ut antea admonui, non exponit hāc Symboli partem. Recentiores recte sub baptismi nomine comprehendunt & pœnitentiam.

pœnitentiam, quæ vix invenisset locum in ecclesia, nisi Paulus eum qui duxerat uxorem patris, iussisset tradi Satanæ, & eundem mox iussisset in gratiam & contubernium sanctorum recipi. Apud Afros non nisi semel dabatur reditus in ecclesiam, ne ecclesiasticæ disciplinæ severitas elanguesceret. Ac seculis aliquot qui in grave crimen fuissent prolapsi, arcebantur à templi limine, nec nisi per publicam confessionem, severamque ac diutinam satisfactionem recipiebantur. Postea propter divitum protervitatem, qui malebant excitare schisma, quam sese ecclesiæ submittere, per episcopos temperatum est pœnitentiæ remedium, ut quod populus audire solet, nunc solus audiat sacerdos, qui longe mitioribus remediis adhiberet vulneribus medellam. Hæc lenitas non solum data est hominum imbecillitati, verum etiam simplicium & innocentium custodię, quibus expedit multorum vitiorum nescire nomina. K A. Circa hunc articulum nulli extiterunt errores?

APOST. ET DECALOG. 18;
CA. Pelagius & Iovinianus docuerunt
infantibus supervacuum esse baptis-
mum, quod nihil haberent maculæ,
quæ posset abluī. Negabant enim
peccatum originis fuisse in quoquam
præterquam in Adam & Eva. Cæte-
ros nasci puros ab omni peccato. In
illis igitur baptismum nihil aliud ef-
se quam signum honorificum, quo
reciperentur in adoptionem filiorum
& Christianorum affectibus com-
mendarentur. Sed horum dogma re-
iicit ecclesia sequuta vocem Christi
Ioan. 3. Nisi quis renatus fuerit ex a-
qua & spiritu sancto, non potest in-
troire in regnum Dei. Et Paulus Ro-
man. 3. Omnes peccaverunt & egent
gloria Dei. Apud Afros exorti sunt,
qui non recipiebant in Ecclesiæ com-
munionem ab hæreticis baptizatos,
nisi denuo baptismum reciperent ab
orthodoxis. Et hanc doctrinam re-
iicit ecclesia, docuitque iuxta Pau-
lum non esse nisi unum baptisma cu-
ius qui vis homo possit esse minister,
quamvis impius ac malus, modo iux-
ta ecclesiæ mentem tingat per invo-
cationem

cationē Sanctæ Trinitatis. Quanquā ubi nulla est necessitas, convenit per sacerdotem aut per diaconos dari baptismum, & tutius est ab Ethnicis aut Iudæos tinctos denuo tingere cū hac exceptione, si non es rite baptizatus, &c. In eadem Africa, quæ iuxta Græcorum proverbium semper gignit aliquid novi monstri, exorti sunt Donatiani, qui iactabant in omnibus ecclesiis defecisse baptismi gratiam, præter quam ipsorum, eoque prædicabant nihil cuique prodesse baptismum, nisi rursus apud ipsos acciperetur. Verum ecclesia iuxta testimoniū Ioannis baptistæ, super quem videris spiritum sanctum descendentem hic est qui baptizat, docuit hominē nihil aliud esse quam baptismi ministrum, Christum esse, qui verus est auctor baptismi. Cuius vis est ex sanguine Christi, capacitas per fidē: nec posse ministri culpa vitari, quod per fidem largitur Deus, nec eam gratiam posse consumi, quum sit infinita, & abunde sufficiens ad universa crimina mundi abolenda, etiam si decem

APOST. ET DECALOG. 185
cem essent mundi, hoc longe inquina-
tiores. Ante hoc fuere Seleuciani,
qui non recipiebant aquam baptismi,
sed tantum spiritus. Nec defuerunt
qui adhiberent baptismū ignis, quod
Matth. 3. dicat Baptista, ipse vos ba-
ptizabit in spiritu & igni: quum ille
per spiritum intelligat gratiam fidei
occultam. quam solus spiritus sanctus
infundit: per ignem, charitatem, si-
ne qua mortua est fides. Omnium
primi fuere Iudæi, qui falso docue-
runt baptismum & fidem non suffice-
re ad salutem consequendam, nisi ac-
cederet circumcisio. Quorum error
ab ipsis Apostolis præcipue Paulo re-
iectus est, ut iam non sit opus ulla
confutatione. Novatus & Monta-
nus non recipiebant in ecclesiæ con-
sortium, qui post baptismum enor-
mi ac manifesto crimine dehonestas-
set & contristasset ecclesiam, non ut
opinor, quod talibus adimerent o-
mnem spem salutis, sed quod ad ter-
rorem aliorum honore consortii pri-
varent. Quod evidenter restatur Di-
vus Augustinus, de iis qui semel per
pœniten-

pœnitentiam ecclesiæ reconciliati, in idem aut simile crimen fuissent prolapsi. Templi fores homo potest homini occludere, cœlum nemo potest claudere nisi Deus. Sic apud Priscos qui diaconi aut presbyteri crimen evidens admisissent, sine spe reditus è clericorum albo radebantur. Idem fiebat Episcopis. Sed hæc quoque severitas à posterioribus mitigata est. De confessione ac satisfactione, & quondam magna fuit concertatio, & hisce temporibus renovata est. Ego ut tutissimum ita ad tuendum publicam concordiam accommodatius arbitror simplici obedientia id sequi quod nobis tradidit ecclesiæ auctoritas, hoc est, vere iuxta Græcorum proverbium ad felicius inclinare latus, & ab his abstinere de quibus dubites. Restat ultima Symboli pars; Carnis resurrectionem. Hic audis consummationem seculi, quum separabuntur boni a malis, sic ut malis nulla sit spes finiendi cruciatus, bonis nec dolor ullus, nec ullus mali metus, quum & ipsa creatura quæ

nunc

nunc congemiscit nobis , liberabitur ab omnibus incommodis. Erunt omnia nova , non mutata substantia, sed qualitate. Carnem appellat corpus humanum, resurrectionem reviviscientiam. Omnes quidem articuli sunt inconcussa fide tenendi , sed hic præcipue qui præcipuum adfert solatium piis in hoc mundo afflictis : cōtra, impiis terrorem , qui sine modo prolaberentur in omnia scelera, si post hanc vitam non persolverentur pietatis & impietatis præmia. Hæc est basis totius fidei nostræ , quam oportet esse solidissimam , quæ si vacillet , reliqua pene frustra creduntur. Valeant igitur infelices Sadducæi , qui adeo non credunt corporum resurrectionem , ut nec angelos nec spiritus esse credunt , quasi nihil sit in rerum natura , nisi quod patet corporeis sensibus, quum ea maxime sint , quæ longissime absunt à sensibus , à quibus nulla res magis semota est , quam ipsa Deitas. Valeant qui profitetur animas resurrecturas, corpora nequaquam, quum anima quoniam

niam est immortalis, tam non possit
 reviviscere quam non potest mori.
 Sed illi resurrectionem animarū ap-
 pellant, quum è latebris in quibus ad
 certum tempus reconditæ fuerant,
 iuxta illorum somnia, evocabuntur
 ad beatitudinem. Valeant qui negant
 hoc corpus quod gerimus revicturū,
 sed aliud multo præstantius singulis
 reddendum. At non erimus iidem
 homines, si non recepimus eadem
 corpora. Quid porro opus est nova
 creare corpora, quum Deus nutu o-
 mnipotentis, possit hæc corpora ad
 summam claritatem & beatam im-
 mortalitatem restituere, non muta-
 ra corporis substantia sed in melius
 commutatis qualitatibus. Valeant
 Chiliastæ, qui ex Apocalypsi Ioannis
 perperam intellecta, somniarunt fu-
 turum ut aliquando reviviscamus, &
 per mille annos omnibus huius mun-
 di voluptatibus fruamur affatim. Nos
 credentes verbis beati Iob dicentis:
 Et rursus circumdabor pelle mea, &
 in carne mea videbo Deum meum,
 quem visurus sum ego ipse, & oculi
 mei

mei conspecturi sunt, & non alius: auscultantes Paulo qui scripsit: Qui suscitavit Iesum à mortuis, & nos cum Iesu suscitabit: persuasissimum habemus omnes homines iisdē corporibus quæ gerunt in terris, revivēduros in fine mundi, nec aliter resurrecturos quam resurrexit Christus, qui conformabit corpora nostra, corpori suo glorificato. Corporum immortalitas erit piis atque impiis cōmunis. Sed impiis immortalitas adferet æternos cruciatus, piis æternam beatitudinem. Quinquā impiorum verius appellatur æterna mors quam immortalitas. Eoque quod quidam è Symbolo missæ adiecerunt vitam æternam ad pios tantū pertinet, quum resurrectionis vox pertineat ad bonos pariter ac malos. Tametsi hæc quoque vox nonnunquam sic usurpatur, ut ad pios tantum pertineat, veluti quum Dominus ait apud Ioannem. Ego sum resurrectio & vita. Quemadmodum Paulus vix usquam usurpat hoc nominis nisi in bonam partem. Dominus autē distinguit apud Ioan.

Ioan. 5. Et præcedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui vero mala egerunt in resurrectionē iudicii. Iudicium enim appellat condemnationem. Id explanatius dicitur in Symbolo Athanasii. Ad cuius adventum omnes homines resurgere habent cum corporibus suis, & redditori sunt de factis propriis rationem, & qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam, qui vero mala in ignem æternum. Sic & Paulus Rom. 8. Stipendia peccati mors, gratia autem Dei vita æterna in Christo Iesu Domino nostro. Æternam addidit, quod ut damnatis nulla erit spes relaxationis, ita piis nullus erit metus, ne quando vel finiatur vel minuatur ea felicitas, cuius iucunditatem vehementer augebit & illa sanctorum omnium communio. Caritas enim, quæ non excidit, illic erit ferventissima. Caritas autem non minus gaudet de bonis alienis quam de suis. Nec est quod hic imaginemur voluptates corporum, quæ cibo, potu, aut Veneris usu constant. Tum enim
harum

harum rerum nullus erit usus, sed erunt corpora spiritualia, in quibus vivemus, ut angeli Dei. Angelorum autem felicitas est, videre faciem patris, qui in cœlis est. Et Dominus idem apud Ioannem: Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Ea cognitio hic incipit per fidem: Ibi consummabitur, quum gloriam illius conspiciemur revelata facie. **KA.** Sunt ista ad consequendam salutem satis? **CA.** Ad consequendum baptismum ista credere satis est homini laico: eruditis ac provectioribus omnia credenda sunt quæ sacris voluminibus expressa sunt, aut quæ illinc evidenter colliguntur: præterea quicquid universali perpetuoque consensu comprobavit ecclesia catholica: quæ si quid hoc pacto statuit probabile est, aut ab Apostolis per manus fuisse traditum, aut è scripturarum nobis occulto penu depromptum, aut à spiritu sancto pro ratione temporum suggestum: in contentiosis autem & obscuris dogmatibus, tui simili-

similibus suffecerit hac cautione profiteri, de his credo sicuti credit ecclesia. Hoc tutius quam asseverare, de quo dubites, aut quod non intelligas. κα. Sed in extremo discrimine, num satis est corde tenere fidem, an & voce profitendum est? c A. Paulus hic tibi pro me respondebit, Corde, inquit, creditur ad iusticiam, ore autem confessio fit ad salutem. Et dominus minatur se non agniturum eum pro suo milite apud Patrem, qui ipsum apud homines profiteri vel timuerit vel erubuerit. Sed aliud est non profiteri, aliud negare. Ubi nulla spes fructus est, quum sit grave periculum, non est necesse ut teipsum prodas, quemadmodum legimus quosdam ultro in forum procurrisse, ut cum cæteris Christianis occiderentur, aut in paganorum solennes pagnegres fecisse impetum non ut aliquem ad Christum pertraherent, sed ut ab illis occisi referrentur in martyrum catalogum. Christus Apostolis suis nullam adversus impios violentam defensionem, sed tantum fugam permi-

permisit. fugit Petrus è carcere, fugit Paulus è Damasco per sportam dimissus è mœnibus. Verum quoties in eum articulum deducta res erit, ut apud pios pariter atque impios illustrandum sit nomen domini Iesu, cōtemptis omnibus vel illectamentis vel terroribus alacriter ingenueque profitendum est, quod tradidit ecclesia. Reiectum est Elcesaitarum dogma, qui docebant tempore persecutionum fas esse verbis abnegare Christum, modo fidei sinceritatem servarent in pectore. Quod si verum est, frustra tot lachrymis deploravit Petrus Apostolus, quod terrore mortis attonitus ter abnegavit Dominū, quum nondum tantum de eo spiritualis cognitionis haberet, quātum nobis aperit lux Evangelii. Tertullianus in diversam partē æquo propensior, ne fugam quidem concedit in persecutione, dicens tum fugere, genus abnegationis esse. Et quod dicit, in certis circumstantiis possit esse verum: certe levius peccant, qui humano terrore perculsi Christum ore

tantum abnegant, quam qui temporalium commodorum respectu, ab imperatore cui dedere nomen & corde & lingua desciscunt. KA. Quum intentantur cruciatus omni morte graviores, quid illic faciet humana fragilitas? CA. Dominus ipse nobis formam præscripsit: quum irruet ille pavor, tædium, & agonia, agnosceamus nostratum virium imbecillitatē, & toti diffusi nostris copiis proster-nemus nos in terram, magna-que fiducia divini numinis opem implorabimus, haud quaquam considerantes quam atrocia sint, quæ intentantur, aut quam fragilis sit nostra conditio, sed quam potens, quamque misericors sit dominus, cuius auspiciis militamus: qui non est surdus, quoties cum fide invocatur, sed aut à malis liberat, aut robur addit, ut fortiter perferamus: fides enim res est vere invicta in omni præliorum genere: neque enim vel inter Christianos desunt certamina iis qui student pie vivere in Christo Iesu. Qui vero sese in his levioribus quasi veli-
 tatio-

APOST. ET DECALOG, 195
rationibus quotidie exercent, ad su-
preum illum conflictum inveniun-
tur intrepidi. Quare præcipuū Chri-
stiani militis studium esse convenit,
ut quotidie excitet augeatque fidei
vigorem. K. A. Quibus modis hoc
assequi licebit? CA. Primum est quod
Dominus ostendit : Petite & acci-
pietis. Sed precationem, ne sit ocio-
sa, adiuvet eleemosyna, non solum
externa, corpus reficiens, sed etiam
spiritualis, amanter monendo erran-
tem, placide docendo indoctum, cle-
menter ei condonando qui læsit. His
accedant sacræ conciones assiduæ, ac
vicissim sacra lectio, crebra mortis
dominicæ recordatio, præsertim
sumpto corpore & sanguine illius, de-
nique crebra commemoratio viro-
rum ac mulierum qui in tormentis
ac mortibus bonam militiam pro
Christo militarunt: his fomentis a-
litur, vegetatur, & augefcit scintil-
la fidei, K. A. Habeo gratiam spiritui
Christi, vir optime, qui me per or-
ganum linguæ tuæ tam admirabilem
docere philosophiam dignatus est,

nisi quid est quod adhuc restat. CA. Non multum restat quod doceam, sed fortasse restat quod admoneam, si tibi nondum oborta est satietas. Quamquam id obiter iam à nobis factum est antea. KA. Mihi vero sensim, audiendo crescit audiendi sitis. CA. Ergo quod superest proximo colloquio adiiciemus.

CATECHESIS VI.

KA. **A**Dsum, exspectans extremum huius suavissimi convivii missum. CA. Supererat ut singula quæ Symbolo continentur variis utriusque testamenti testimoniis confirmarentur: nihil enim hic traditum est, quod non ante multa annorum millia, Mosaicæ legis typis varie fuerit adumbratum, ac prophetarum oraculis prædictum, quædam etiam evidenter expressa. Quod genus illud, non esse plures Deos, & ab uno conditum hunc mundum. quicumque enim & ante legem proditam pie vixerunt, unicum coluerunt Deum, totius

totius mundi conditorem. Iam prophetæ munus in Ioanne Baptista velut in utriusque legis confinio constitit: cui contigit, ut quem alii veluti per nebulam è longinquo venturum ostendebant, præsens præsentem digito commonstraret. omnium autem prophetarum certissimus propheta sibi fuit ipse Dominus, hoc factis exhibens & interpretans, quod ænigmatibus vetustæ legis fuerat delineatum, apud populum per parabolarum involucra, apud discipulos modo recte, modo aperte. Divinam naturam factis exhibuit potius quam verbis expressit. Quis autem intellecturus erat, serpentem æneum in stipite suspensum adumbrasse Christum crucifixum, nisi dominus ipse dignatus fuisset exponere? Quod dixerat: Solvite templum hoc, & intra triduum excitabo illud, nec à discipulis intellectum est, nisi post resurrectionem. Quis porro suspicaturus erat, Ionam devoratum à ceto, ac tertio die vivum redditum, præfigurasse Christi sepulturam ac resurrectionem?

ctionem? Quum autem propius argeret mortis tempus, aperte præmonuit suos, fore ut traderetur gentibus illudendus & crucifigendus: sed eosdem consolatus est, promittens se resurrecturū tertio die. Sic ascensum in cælum ante mortem prædixit obscurius, post resurrectionem evidenter. Similiter prædixit, fore ut granum sinapis, hoc est Evangelica fides, ex minimis initiis per universum orbem diffunderetur, & quid even-turum esset Evangelii præconibus. Nec illud tacuit, fore ut abolita Iudaica religione, pietas Evangelica transferretur ad gentes, Iudæis in sua caligine perseverantibus, donec suo tempore, iuxta beati Pauli vaci-cipium, ex Iudæis ac gentibus fiat unum ovile sub unico pastore Christo. Ne illud quidem siluit, fore ut variis hæresibus ecclesia impeteretur, non subverteretur. Quid multis? quum omnia sic evenerint, quemadmodum erant prædicta, de supremo iudicio deque piorum & impiorum præmiis quicquam addubitare videtur esse
extre-

extremæ cæcitatîs. Homini divino credidimus, si ter quaterque verum prædixit: & ei qui in tam multis, tamque iuxta sensum humanum incredibilibus fuit veridicus, non credemus in uno quod restat? Sed hanc partem quoniam ad Iudæos ac paganos pertinet magis quam ad Christianos, & à doctissimis viris Tertulliano ac Cypriano diligenter est tradita, in præsentia prætermitemus, contenti digito monstrasse fontes, unde queas ista si videtur haurire. Superest admonitio, ut iuxta rectam fidem, recte vivamus. Ignea res fides est, ubicunque est, ociosa non est: sed quemadmodum in lucerna oleum alit flammam, ne extinguatur, ita charitatis opera fidem alunt ne deficient. Fides gignit bona opera, sed illa vicissim nutriunt parentem, eoque in fatuarum virginum lampadibus defecit lumen, quia decrat oleum bonorum operum. Quanquam autem bene vivendi ratio, ex omnibus sacris voluminibus peti solet, tamen in hoc quamvis brevi symbolo continetur

netur tota pie vivendi philosophia; nec ulla est virtus, ad quam non instruat, nec ullum est vitium, adversus quod non armet animum hominis. Obambulat enim calumniator ille per ovile ecclesiæ, tanquam leorugiens quærens quem devoret, cui beatus Petrus iubet nos resistere, forres non fiducia operum aut virium nostrarum, sed fide. **κ α.** Armasti me fide, nunc pie facis, quum tyronem doces uti suis armis. **α α.** Dominus ipse nos docuit universa legis præcepta summam uno contineri. Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & proximum sicut teipsum. Nullus autem diligere potest Deum super omnia, nisi credat illo nihil esse pulchrius, melius, veracius, aut amabilius. Etenim qui credit illo quicquam ab eo diversum esse præstantius, aut æquale, non credit esse Deum. In hunc igitur qui se totum coniecit, nihil amare potest nisi quod amet propter Deum, nihil timere, nisi quod timeat propter Deum.

Deum. Atque hoc statim exordio, credo in Deum, refecantur aut certe mitigantur universæ carnis cupiditates: quarum si cui obtemperans negligis Dei præcepta, constat te tibi alium fingere Deum, quicquid hoc est quod illi anteponis. Dominus Deum ac mammonam, dum duos appellat dominos, inter se contrarios, quasi duos Deos comparat: & Paulus avaritiam, hoc est pecuniæ studium appellat idololatriam. Idem quæstui corporisque deditos emolumentis infami notat elogio, quorum inquit Deus venter est. Rursus idem Corinthiis scribens appellat instigatorem Deum huius seculi, non quod revera sit Deus aut Dominus, sed quod illis quodammodo est utrumque, qui neglecto vero Domino Deo, semet illi dedunt in servitutē. Quod autem de studio pecuniæ dictum est, idem sentiendum est de vitiis omnibus; præsertim capitalibus. Infame apud Christianos vocabulum est, apostasia, hoc est defectio. Et merito sane, nam si apud eos qui nihil

aliud sunt quam homines abominandum est transfugæ nomen, quanto ignominiosius est à tali imperatore, cui tot sacramentis, tot donariis, tot auctoramentis astricti sumus ultro deficere, non ad meliorem aut parem, sed ab omnium optimo ad omnium pessimum. Et apostatæ nomen horrent fere Christianorum aures, sed utinam animus similiter abhorreat à re. Porro Satanas tribus fere machinis nos impugnat, ignorantia, spe commodorum, ac metu contrariorum. Iam sincera fides, ut dictum est, omnem depellit mentis calliginem: cæterum nec spes blandiens fallit, nec metus territans de gradu deiecit eum, qui totam fiduciam collocavit in Deo. Quam misere torquet multos amor cognoscendi futura. Alius optat longam vitam, & horret mortem, consulit genethliacos. At vere credens Deo, securus dicit cum Paulo, mihi vivere Christus est, & mori lucrû. Alius habet in mari navim onustam preciosis mercibus, consulit astrologos: pius autem dicit, Dominus prospe-

prosperet negationem si iudicavit expedire: sin minus, quod ille pro hoc damno dabit, melius est omnibus mercibus. Alius urgetur morbo, & accersit incantatorem: pius dicit, Dominus est, Pater est, flagellet me pro suo arbitratu, modo agnoscat me inter filios suos, & æternæ felicitatis hæredes. In summa, leviter formidat quicquid habet hæc vita terrificum, qui vere timet illum, qui offensus animam & corpus mittere potest in gehennam: leviter sperat huius mûdi commoda, qui cogitat Deum post hanc vitam momentaneam promittere vitam æternam. Quis autem tam amens est, ut ullum hominem fastidiat, si cogitet se totum ad illam inenarrabilem maiestatem minus esse, quam culex sit ad elephantum? Aut quomodo vilem potest habere illum, quem Chrîstus minime stultus negociator non gravatus est suo sanguine redimere? Si præclarus est habere principem benevolum, hic est omniû principû princeps: si periculosum est in regis iram incurrere, hic

est rex regum & dominus dominantium. Multos contristat generis ignobilitas, sed erigit fides, admonēs eos vere nobiles esse, quos Deus agnoscit pro filiis & hæredibus, & à quibus gaudet audire Pater. Alios tumefacit maiorum claritas, sed fides ostendit illis omnium communem patrem, apud quem non est discrimen principis ac plebei, pauperis ac divitis, servi ac liberi. Quo quisque illi pietate commendatior est, hoc est nobilior, potentior, ac diutior. Hunc unicum dominum ostendit nobis Christus, quem merito timeamus: hunc ostendit patrē, quem amemus, cui citra respōsationē obtēperemus, quem ut filii non degeneres imitemur. Estote, inquit, perfecti, quēadmodū pater vester cœlestis perfectus est, qui solē suū oriri facit super bonos ac malos, & pluit super iustos & iniustos. Quibus affluūt huius seculi commoda, opes, honores, claritas, potētia, forma, aut si qua sunt alia quibus animus solet intumescere, his continuo tumor vertitur in tremorē,

si co-

si cogitarint cui domino debeant illa
 omnia, cui in manu est quādocunque
 velit ingratīs eripere, quod gratis de-
 dit, cuiq; de singulis sciant reddēdam
 esse rationē, & a quo protinus audiāt,
 quid superbis terra & cinis? Quid te
 plumis alienis venditas? quur audeš
 proximum dispicere, velut ignobi-
 lem, qui cum habes communem pa-
 trem, & communem dominum?
 Quur aspernaris ut servum, quum
 ille sit eodē precio redemptus quo
 tu? Quur ut pauperem contemnis,
 cuius curam gerit pater omnium re-
 rum dominus? An illi pauperes erant
 quibus scribit Apostolus: Omnia ve-
 stra sunt, vos autem Christi? Quur
 tibi sordet ut tenuis, qui pariter in æ-
 ternæ vitæ hæreditatem ascriptus
 est, hac in parte fortassis te potior
 habiturus? Siquidem in Evangelio
 de tenuibus adversus divites dictum
 est, ut vos recipiant in æterna taber-
 nacula sua. Ille quem tu ut servum
 premis, conservus tuus est: quem ut
 ignobilem despicias: frater est: quem
 ut inopem ac destitutum negligis, an-
 gelos

gelos habet sibi ministrantes. Tu superbus palatio, derides pauperis ^{arctis} tugurium, ac illi pauperi communis pater totius mundi regiam construxit, illi lucent sydera, illi voluntur orbes, illi germinat terra æque ac tibi. Ad hunc modum eadem fides effecit, ut nec huius mundi prosperitas adferat insolentiam, nec adversæ res pariant desperationē. Quisquis autem Deum esse credit, omnia gubernantē, is credit illum singulis nostrum magis esse præsentem quam quisquam adest sibi, exactiusque perspicere latebras cordis nostri, quā nos in media luce cernimus corpus oppositum oculis; qui igitur fieri potest ut homo, sive in tenebris agat sive in luce, sive solus sive cum multis, non cum multo tremore multa-que reverentia componat actiones suas, ne quid sit quod offendat oculos patris ac domini, atque etiam iudicis: Totus hic mundus templum est Dei, in quo præsidet ipse: quod si nos pudeat in templo lapideo quicquam indecori committere, quan-

quanto maiore religione decet in hoc
 versari templo? Vana sunt iacula qui-
 bus nos imperit tyrannus ille, sed ad-
 versus omnia sufficit unicus clypeus,
 credo in Deum. Si te petit iaculo su-
 perbiæ, obiiice clypeum. Credo in
 Deum, qui quam oderit elatas men-
 tes in Lucifero declaravit: si stimulat
 ira ad vindictam, responde, Credo
 in Deum, qui sibi ius vindicandi ser-
 vavit, clamans, Mea est ultio, & e-
 go rependam. Si livor urit animum,
 dic, Credo in Deum, qui sua bona
 dispertitur cuique pro suo arbitratu.
 Quare invidiam fratri & conservo,
 communis patris ac domini benigni-
 tatem? Quanto æquius est, illi du-
 plici nomine gratias agere, & quod
 mihi tam multa largitus est supra me-
 ritum, & quod per fratrem ista quo-
 que largitur? Quicquid enim uni
 membrorum datum est, totius cor-
 poris & lucrum est & ornamentum.
 Si avaritia sollicitat ad fraudes & ra-
 pinas dicens, nisi properas per fas
 nefasque facere rem senem opprimer
 egestas, mendicabunt liberi: respon-
 de,

de, non faciam, quia credo in Deum: qui vestit passerem, qui alit lilia agrorum, non sinet militem suum perire fame. Si concupiscentia sollicitabit ad luxum, dic, absit ut faciam, quia credo in Deum cuius munificentia hæc mihi indulget, non ad intemperantiam, sed ad sobrium usum: quicquid hinc impenditur concupiscentiæ, furtum est, rapina est, imo sacrilegium est & idololatria: quicquid supererat necessariis, pauperum res erat, Christi membris debebatur: & quod temulentia, crapulaeque infunditur, in Dei contemptum demonibus immolatur. Si libido provocat ad stuprum & adulterium, despue, dicens, credo in Deum Patrem, cuius oculis ista displicent: non committam, ut ob tantillum voluptatis, excidam ab hæreditate cœlestium gaudiorum, ac securitate mentis sibi bene consciæ: Stultus negociator est qui talem admittit permutationem. Si quid tale puderet committere teste & arbitro patre terreno, quanto magis oportet vereri oculos patris illius cœlestis?

cœlestis? Iam si veniamus ad Christum, qui nobis familiarius exemplum pie vivendi proposuit, quæ pars est Christianæ philosophiæ, quam non hinc abunde liceat discere? quis non accendatur ad virginitatis ac pudicitiae studium, quum audit Christum natum ex virgine, qui nobis in suo quoque corpore virginitatem commendavit? Quem non pudeat coniugium adulteriis inquinare, aut in coniugio servire libidini, quum reputat Mariæ & Ioseph omni virginitate castius matrimonium? Ad hæc quum cogitaverit, tantum honoris habitum humanæ naturæ, ut ad divinæ personæ consortium in Christo sit recepta, sedeatque ad dexteram Patris, non vereatur sese ad pecunias voluptates, ventris & inguinis abii-cere? Agnoscunt angeli ac venerantur hoc mysterium, quemadmodum testatur Petrus in epistolæ prioris capite primo. Eoque in Apocalypsi 19. Ioannem procidentem ut adoraret, angelus vetuit dicens, vide ne feceris, conservus tuus sum & fratrum tuorum

tuorum habentium testimonium Iesu. Atqui ante Christum incarnatū, non idem audivit Abraham aut Daniel adorans angelum. Quum igitur humanæ naturæ dignitatem agnoscant angeli, quam indignum est nos eam abiectissimis vitiorum sordibus conspurcare? Quin potius audimus Petrum hortantem, per quæ maxima & præciosa nobis donavit, ut per hæc efficiamur divinæ consortes naturæ, fugientes eius quæ in mundo est concupiscentiæ corruptionem. Iam qui sincera fide profitetur illum dominum, qua fronte audebit aliquid sui suffragatus largiri Satanæ, quū totus sit illius cui se totum in baptismo dedicavit? Qui se Iesu profitetur esse, quur aliunde venatur salutem? Qui Christum profitetur regem ac sacerdotem summum, qua fronte negligit illius leges, quo ore patitur illam adorandam victimam pro se frustra oblatam, quam ille voluit omnibus esse salutiferam? Dei filius amore tui factus est homo, ut te ex homine faceret Deum, & tu in contemp-
ptum

ptum illius temetipsum ex homine facis animal, omni pecude abiectius?

Quid porro est tota vita, mors, & resurrectio Christi, nisi clarissimum speculum Evangelicæ philosophiæ? Non sine causa magnā habet laudem obedientia: ea sine exceptione primum debetur Deo: ille Patri obedit usque ad mortem, mortem autem crucis, proxime parentibus: factus est illis subditus, quum ab eis non intelligeretur, Lucæ 2. Debetur autem & nonnulla publico munere fungentibus, etiam si mali sint: ille non subduxit se iudicio, sed adiuratus à Caipha, respondit, nonnulla respondit & Pilato. Herodem contempsit, quod is non fungeretur illic auctoritate publica, sed tantum animi causa venabatur ab illo miraculum. Satanam tentatorem reiecit in omnibus, à spiritibus immundis ne prædicari quidem sustinuit. Magna virtus est humanæ gloriæ contemptus, ille quum esset Deus, servi persona gessit in terris, regnum delatum refugit, doctrinæ miraculorumque gloriam ad patrem

trem retulit. Charitatis vis est, nocere nemini, prodesse omnibus. Tota illius doctrina, tota miraculorum gestio, tota denique vita, nihil aliud fuit quam in omnes beneficentia: nusquam quæsit quæ ipsius erant, sed se totum effudit in aliorum utilitatem: hoc erat unicum illud Deoq; gratissimum holocaustoma. Quam fervida charitatis vox est quum ait, ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi ut accendatur? Baptismo habeo baptizari, & quam angor ut perficiatur? Nemo inquit maiorem charitatem habet, quam ut animam suam exponat pro amicis suis: ille non solum vitam impendit, sed & crucis ignominiam sustinuit, idque pro inimicis quoque extremis verbis orans pro his per quos actus fuerat in crucem, & quorum blasphemis vocibus in ipso supplicio lapidabatur. Nec tamen mentitus est dominus: quum enim ait nemo, de charitate humana loquutus est. Inter homines exempla quædam insignis amicitie narrantur verius quam creduntur, in quibus

quibus amicus pro amico semet in
vitæ discrimen coniecerit : Christi
charitas superat omnem humanam
charitatem : ignis ille cœlestis erat
non terrenus, quem Spiritus Sanctus
accendit, non affectus naturæ; & non
pudet nos appellari Christianos, qui
non solum non impendimus animam
amicis servandis, sed pro levi emolu-
mento, fucis mendaciis & periuriis
fallimus proximum, violentia spolia-
mus, calumniis pertrahimus in ca-
pitis periculum? Vulgaris morbus
est divitiarum amor, ut earum con-
temptus rara præcipuaque virtus est.
At quid illo in hoc mundo nudius,
qui non habebat ubi vel reclinaret
caput suum? qui Cæsaris nomisma
non agnovit, iuxta hominē loquor,
cuius etiam vestes, quod solum su-
pererat exuvium, inter milites distri-
butæ sunt. Non hæc dico quod gra-
vis egestas sit accersenda, sed quod
turpe sit Christum professo, tam im-
potenter ferre rei familiaris tenuita-
tem, ut se ter quaterq; miserum cla-
mitet, **Quur** autem te pudeat inopiæ,
quam

quam habes communem cum Christo rerum omnium domino? Aut quur aliquis minoris æstimat proximum suum ob egestatem, ac non potius veneratur in illo domini similitudinem? Tyrannicus affectus est ultionis cupiditas, Durū est bene velle ei qui rem diminuit, aut vitam famamve impetiit. At id fiet mollius si respicias ad illum agnū omnis expertem maculæ, tot conviciis lapidatum, tot insidiis appetitum, denique vinctum, consputum, colaphis cæsum, & omni ludibriorum genere vexatum, & inter latrones in cruce suspensum, nullo verbo, nullo nutu ullam provocati animi significationem dantem, nec aliud sonantē quam verba flagrantissimę charitatis ac mansuetudinis. post resurrectionem item discipulis & amicis tantum apparuit, ut illis & mœrorem adimeret, & fidem confirmaret: cæterorum nemini sese ostendit exprobrās eis frustratos impiæ mentis conatus, dicensque, Hic est ille, quem iniuste condemnastis, cui exprobrastis, quem sic extinctum

tinctum voluistis, ut nec ullum honestæ memorię vestigium superesset, Vivo invitis vobis, Sed quid? Mandavit Apostolis, ut illis ipsis à quibus fuerat indignissime tractatus, prædicarent Evangelii gratiam, hoc est per fidem in Christum gratuitā omnium seclerum veniam, & in futuro seculo vitam æternam. Hæc vita multas secum defert molestias, eas si respectu domini patienter toleramus, simul cum illo patimur: sed multo magis, si ob iusticiam ac pietatem affligamur immerentes. Si hoc quotidie meditemur, ut carnis cupiditates sine rebellionē obtemperent spiritui, Christo commori discimus. Si ab hoc mundo semoti, non tam corpore quam affectu, ad eam perveniemus perfectionem, ut in spe resurrectionis cōquiescamus, una cum Christo sepelimur. Si semel per baptismum ab operibus mortuis ut Paulinis utar verbis, omnibus emundati maculis, deinceps in novitate vitæ ambulamus, non solum non revoluti in cœnum unde repurgati sumus, verum etiam
 per

per omnium virtutum gradus properantes ad perfectionem, iam cum Christo resurgimus, qui suscitatus à mortuis nō amplius moritur. Quum his modis in nobis quotidie crescit rerum terrenarum contemptus, & accrescit cœlestis vitæ desiderium, cum illo in cœlum ascendimus, corporeis pedibus prementes terram, cordis affectibus versantes in cœlo, sic omnes cogitationes nostras componentes, omnes actiones ita moderantes, quasi coram Deo & in cœtu sanctorum omnium agamus, sicuti revera agimus. Iam venimus ad Spiritum Sanctum, qui iuxta Pauli doctrinam hospes est piarum mentium, quas sibi pro templis cōsecravit. Hoc qui credit, qui fieri possit ut non ve-reatur Dei templū prophanare? prophanatur enim impuris etiā cogitationibus, ut absint facta: ac expulso tam amabili hospite, è templo Dei facere Satanæ stabulum? Laudatur Christiana concordia, sine qua nulla est religio, nulla felicitas. Huius absolutum exemplum habes in Patre, Filio,

Filio, & Spiritu Sancto. Habes proximum in nomine Ecclesiæ, quæ tot vinculis connectitur, habens unum Deum, unam fidem, unas leges, unum baptisma, eadem sacramenta, eundem spiritum, eandem expectat hæreditatem. In hac ecclesiâ si quis perseverarit, etiam si quid prolapsus fuerit, habet multos à quibus sublevetur, nec facile perire potest, tot intercessorum millibus pro ipso deprecantibus. Intra ovilis septa sepe continentibus minus est à lupis periculi. Quoniam autem hic perpetua nobis colluctatio est cum adversario, caute ambulandum est, iuxta leges ab imperatore dominoq, nostro præscriptas: ad quas servandas quoniam imbecillitas nostra nequaquam sufficit, assiduis precibus implorandum est auxilium cœleste: quod omnibus præsto est, si quis ardentè, si quis assidue, si quis cum trementi fiducia posulet. Ad utrumque erimus magis idonei, primum si ad Deum veluti fontem & auctorem omnia nostra referamus. Deinde si consuescamus

non ad singulos, sed ad universam soliditatem habere respectum. Si prius illud fecerimus, in omnibus, quicquid nobis ex animi sententia successerit, Deo gratias agemus: & si quid molesti acciderit, dum patienter ferimus velut à Deo immissum, vel ad emendandos, vel ad exercendos nos, externum malum verteretur nobis in verum bonum. Dabo exemplum evidens, Feliciter provenit seges in agris: hic paganus prædicabit industriam suam, laudabit eius æstatis commodum cælum. At Christianus perinde quasi hæc omnia de manu Dei acceperit, agit benigno Patri gratias, qui tanta largitate prospicit filiis ac famulis suis. Et si quid boni nobis præstatur per homines, agnoscemus domini bonitatem; qui tali homini dedit ut hoc & vellet & posset. Rursus si quid molestiæ accidit nobis per homines, ac de vindicta cogitantibus subit animum, præstat hanc iniuriam concoquere, ne lacessitus lædat gravius, poterit amicus hoc damni multo pensare scœnore: humanæ

humanae prudentiae nonnullam laudem fortasse promeremur, pietatis nullam, sed si cogitaverimus, dominus me per huius hominis malitiam flagellat, illius amore feram quicquid hoc est mali: hoc pacto & minus indignabimur proximo, & prouiores reddemur ad correctionem vitæ, quam ad ultionem iniuriæ: In summa, minus habebunt in nobis tyrannidis humane cupiditates, quarum violentia nos ab observatione legum divinarum ad maleficia solet abripere. Consuefaciendus igitur est animus ut in omnibus, seu lætis seu tristibus, protinus ad Deum intendat oculos. Proximum huic est, ut animo contueamur universam ecclesiam velut unum corpus, sub uno capite Christo. Hac ratione fiet, ut & nostra incommoda levius feramus, si ea pro multis & cum multis ferre nos reputaverimus: magisque de bonis aliorum gloriabimur, quam de propriis, nec cuiquam inuidebimus, si cogitaverimus nostrum esse, quicquid bonorum habet ecclesiæ sodalitas. Denique libentius

de, non faciam, quia credo in Deum: qui vestit passerem, qui alit lilia agrorum, non sinet militem suum perire fame. Si concupiscentia sollicitabit ad luxum, dic, absit ut faciam, quia credo in Deum cuius munificentia hæc mihi indulget, non ad intemperantiam, sed ad sobrium usum: quicquid hinc impenditur concupiscentiæ, furtum est, rapina est, imo sacrilegium est & idololatria: quicquid supererat necessariis, pauperum res erat, Christi membris debebatur: & quod temulentia, crapulaeque insumitur, in Dei contemptum demonibus immolatur. Si libido provocat ad stuprum & adulterium, despue, dicens, credo in Deum Patrem, cuius oculis ista displicent: non committam, ut ob tantillum voluptatis, excidam ab hæreditate cœlestium gaudiorum, ac securitate mentis sibi bene consciæ: Stultus negociator est qui talem admittit permutationem. Si quid tale puderet committere teste & arbitro patre terreno, quanto magis oportet vereri oculos patris illius cœlestis?

cœlestis? Iam si veniamus ad Christum, qui nobis familiarius exemplum pie vivendi proposuit, quæ pars est Christianæ philosophiæ, quam non hinc abunde liceat discere? quis non accendatur ad virginitatis ac pudicitiae studium, quum audit Christum natum ex virgine, qui nobis in suo quoque corpore virginitatem commendavit? Quem non pudeat coniugium adulteriis inquinare, aut in coniugio servire libidini, quum reputat Mariæ & Ioseph omni virginitate castius matrimonium? Ad hæc quum cogitaverit, tantum honoris habitum humanæ naturæ, ut ad divinæ personæ consortium in Christo sit recepta, sedeatque ad dexteram Patris, non vereatur sese ad pecunias voluptates, ventris & inguinis abicere? Agnoscunt angeli ac venerantur hoc mysterium, quemadmodum testatur Petrus in epistolæ prioris capite primo. Eoque in Apocalypsi 19. Ioannem procidentem ut adoraret, angelus vetuit dicens, vide ne feceris, conservus tuus sum & fratrum tuorum

210 EXPL. IN SYMBOLUM
tuorum habentium testimonium Ie-
su. Atqui ante Christum incarnatū,
non idem audivit Abraham aut Da-
niel adorans angelum. Quum igitur
humanæ naturæ dignitatem agno-
scant angeli, quam indignum est nos
eam abiectissimis vitiorum sordibus
conspargere? Quin potius audimus
Petrum hortantem, per quæ maxi-
ma & præciosa nobis donavit, ut per
hæc efficiamur divinæ consortes na-
turæ, fugientes eius quæ in mundo
est concupiscentiæ corruptionem.
Iam qui sincera fide profitetur illum
dominum, qua fronte audebit ali-
quid sui suffragatus largiri Satane, quū
totus sit illius cui se totum in baptis-
mo dedicavit? Qui se Iesu profitetur
esse, quare aliunde venatur salutem?
Qui Christum profitetur regem ac
sacerdotem summum, qua fronte ne-
gligit illius leges, quo ore patitur il-
lam adorandam victimam pro se fru-
stra oblatam, quam ille voluit omni-
bus esse salutiferam? Dei filius amo-
re tui factus est homo, ut te ex homi-
ne faceret Deum, & tu in contem-
ptum

ptum illius remetipsum ex homine facis animal, omni pecude abiectius?

Quid porro est tota vita, mors, & resurrectio Christi, nisi clarissimum speculum Evangelicæ philosophiæ?

Non sine causâ magnâ habet laudem obedientia: ea sine exceptione pri-

imum debetur Deo: ille Patri obedi-

vit usque ad mortem, mortem autem

crucis, proxime parentibus: factus est illis subditus, quum ab eis non

intelligeretur, Lucæ 2. Debetur au-

tem & nonnulla publico munere fun-

gentibus, etiam si mali sint: ille non

subduxit se iudicio, sed adiuratus à

Caipha, respondit, nonnulla respon-

dit & Pilato. Herodem contempsit,

quod is non fungeretur illic auctori-

tate publica, sed tantum animi causa

venabatur ab illo miraculum. Sata-

nam tentatorem reiecit in omnibus,

à spiritibus immundis ne prædicari

quidem sustinuit. Magna virtus est

humanæ gloriæ contēptus, ille quum

esset Deus, servi persona gessit in ter-

ris, regnum delatum refugit, doctri-

næ miraculorumque gloriam ad pa-

trēm

quibus amicus pro amico semet in
vitæ discrimen coniecerit : Christi
charitas superat omnem humanam
charitatem : ignis ille cœlestis erat
non terrenus, quem Spiritus Sanctus
accendit, non affectus naturæ; & non
pudet nos appellari Christianos, qui
non solum non impendimus animam
amicis servandis, sed pro levi emolu-
mento, fucis mendaciis & periuriis
fallimus proximum, violentia spolia-
mus, calumniis pertrahimus in ca-
pitis periculum? Vulgaris morbus
est divitiarum amor, ut earum con-
temptus rara præcipuaque virtus est.
At quid illo in hoc mundo nudius,
qui non habebat ubi vel reclinarer
caput suum? qui Cæsaris nomisma
non agnovit, iuxta hominē loquor,
cuius etiam vestes, quod solum su-
pererat exuvium, inter milites distri-
butæ sunt. Non hæc dico quod gra-
vis egestas sit accersenda, sed quod
turpe sit Christum professio, tam im-
potenter ferre rei familiaris tenuita-
tem, ut se ter quaterq; miserum cla-
mitet, **Quur** autem te pudeat inopiæ,
quam

quam habes communem cum Christo rerum omnium domino? Aut quid aliquis minoris æstimat proximum suum ob egestatem, ac non potius veneratur in illo domini similitudinem? Tyrannicus affectus est ultionis cupiditas, Durū est bene velle ei qui rem diminuit, aut vitam famamve impetiit. At id fiet mollius si respicias ad illum agnū omnis expertem maculæ, tot conviciis lapidatum, tot insidiis appetitum, denique vinctum, consputum, colaphis caesum, & omni ludibriorum genere vexatum, & inter latrones in cruce suspensum, nullo verbo, nullo nutu ullam provocati animi significationem dantem, nec aliud sonantē quam verba flagrantissimæ charitatis ac mansuetudinis. post resurrectionem item discipulis & amicis tantum apparuit, ut illis & mœrorem adimeret, & fidem confirmaret: cæterorum nemini sese ostendit exprobrās eis frustratos impiæ mentis conatus, dicensque, Hic est ille, quem iniuste condemnastis, cui exprobrastis, quem sic extinctum

tinctum voluistis, ut nec ullum honestæ memorię vestigium superesset, Vivo invitis vobis, Sed quid? Mandavit Apostolis, ut illis ipsis à quibus fuerat indignissime tractatus, prædicarent Euangelii gratiam, hoc est per fidem in Christum gratuitā omnium seclerum veniam, & in futuro seculo vitam æternam. Hæc vita multas secum defert molestias, eas si respectu domini patienter toleramus, simul cum illo patimur: sed multo magis, si ob iusticiam ac pietatem affligamur immerentes. Si hoc quotidie meditemur, ut carnis cupiditates sine rebellionē obtemperent spiritui, Christo commori discimus. Si ab hoc mundo semoti, non tam corpore quam affectu, ad eam perveniemus perfectionem, ut in spē resurrectionis cōquiescamus, una cum Christo sepelimur. Si semel per baptismum ab operibus mortuis ut Paulinis utar verbis, omnibus emundati maculis, deinceps in novitate vitæ ambulamus, non solum non revoluti in cœnum unde repurgati sumus, verum etiam
 per

per omnium virtutum gradus properantes ad perfectionem, iam cum Christo resurgimus, qui suscitatus à mortuis nō amplius moritur. Quum his modis in nobis quotidie crescit rerum terrenarum contemptus, & accrescit cœlestis vitæ desiderium, cum illo in cœlum ascendimus, corporeis pedibus prementes terram, cordis affectibus versantes in cœlo, sic omnes cogitationes nostras componentes, omnes actiones ita moderantes, quasi coram Deo & in cœtu sanctorum omnium agamus, sicuti revera agimus. Iam venimus ad Spiritum Sanctum, qui iuxta Pauli doctrinam hospes est piarum mentium, quas sibi pro templis cōsecravit. Hoc qui credit, qui fieri possit ut non vereatur Dei templū prophanare? prophanatur enim impuris etiam cogitationibus, ut absint facta: ac expulso tam amabili hospite, è templo Dei facere Satanæ stabulum? Laudatur Christiana concordia, sine qua nulla est religio, nulla felicitas. Huius absolutum exemplum habes in Patre, Filio,

Filio, & Spiritu Sancto. Habes proximum in nomine Ecclesiæ, quæ tot vinculis connectitur, habens unum Deum, unam fidem, unas leges, unum baptisma, eadem sacramenta, eundem spiritum, eandem expectatam hereditatem. In hac ecclesiâ si quis perseverarit, etiam si quid prolapsus fuerit, habet multos à quibus sublevetur, nec facile perire poterit, tot intercessorum millibus pro ipso deprecantibus. Intra ovilis septa sese continentibus minus est à lupis periculi. Quoniam autem hic perpetua nobis colluctatio est cum adversariis, caute ambulandum est, iuxta leges ab imperatore dominoque, nostro præscriptas: ad quas servandas quoniam imbecillitas nostra nequaquam sufficit, assiduis precibus implorandum est auxilium cœleste: quod omnibus præsto est, si quis ardenter, si quis assidue, si quis cum trementi fiducia postulet. Ad utrumque erimus magis idonei, primum si ad Deum veluti fontem & auctorem omnia nostra referamus. Deinde si consuescamus

non ad singulos, sed ad universam soliditatem habere respectum. Si prius illud fecerimus, in omnibus, quicquid nobis ex animi sententia successerit, Deo gratias agemus: & si quid molesti acciderit, dum patienter ferimus velut à Deo immissum, vel ad emendandos, vel ad exercendos nos, externum malum verteretur nobis in verum bonum. Dabo exemplum evidens, Feliciter provenit seges in agris: hic paganus prædicabit industriam suam, laudabit eius ætatis commodum cælum. At Christianus perinde quasi hæc omnia de manu Dei acceperit, agit benigno Patri gratias, qui tanta largitate prospicit filiis ac famulis suis. Et si quid boni nobis præstatur per homines, agnoscemus domini bonitatem, qui tali homini dedit ut hoc & vellet & posset. Rursus si quid molestiæ accidit nobis per homines, ac de vindicta cogitantibus subit animum, præstat hanc iniuriam concoquere, ne lacessitus lædat gravius, poterit amicus hoc damni multo pensare fœnore: humanæ

humanæ prudentiæ nonnullam laudem fortasse promeremur, pietatis nullam, sed si cogitaverimus, dominus me per huius hominis malitiam flagellat, illius amore feram quicquid hoc est mali: hoc pacto & minus indignabimur proximo, & prouiores reddemur ad correctionē vitæ, quam ad ultionem iniuriæ: In summa, minus habebūt in nobis tyrannidis humanæ cupiditates, quarum violentia nos ab observatione legū divinarum ad maleficia solet abripere. Consuefaciendus igitur est animus ut in omnibus, seu lætis seu tristibus, protinus ad Deum intendat oculos. Proximum huic est, ut animo contueamur universam ecclesiam velut unum corpus, sub uno capite Christo. Hac ratione fiet, ut & nostra incommoda levius feramus, si ea pro multis & cū multis ferre nos reputaverimus: magisque de bonis aliorum gloriabimur, quam de propriis, nec cuiquam inuidebimus, si cogitaverimus nostrum esse, quicquid bonorum habet ecclesiæ sodalitas. Denique libentius

220 EXPL. IN SYMBOLUM

audiet Deus preces nostras, si non nostrum proprie negotium agemus sed commune commodum petemus, ad ipsius gloriam. Charitas enim Deo gratissima est: at ea non quærit quæ sua sunt, sed quæ Iesu Christi. Christi autem corpus est ecclesia. Isto pacto fiet, ut dominus charitate tua delectatus, etiam hoc ipsum quod tibi proprie postulaturus eras, largius donet, quam si tibi uni petisses. Hæc consideratio si transierit in habitum, dilatabit animum nostrum ut non quibuslibet offendatur, nec ad minutas offensusunculas resistat, nec officium præstaturus *μικρολογῶν* supputet, hic Gallus est, ego Germanus, ille obscurus est, ego clarus, ille pridem hoc de me dixit, sed alacriter imper-tiat beneficium, ut membro Christi, ut Christiano, ut homini. K A. Si tibi molestum non esset, velim ex te & illud discere, quæ sint præcipuæ leges ad quas oportet hominem actiones suas velut ad amissim dirigere: & quæ sit optima precandi formula. C A. Decalogi præcepta nulli sunt

sunt ignota : nec his meliora quisquam potest tradere , quam quæ tradidit ipse Deus : nec ulla melior precandi formula præscribi potest , quam dignatus est ipse dominus præscribere. Novit enim filius , qua formula potissimum delectatur Pater. κα. Sed ea præcepta Iudæis per Moysen tradita sunt , ab ea lege nos liberavit dominus. C A. Bona verba filii charissime , tota lex nostra est cum Evangelio consentiens , nisi quod nos factum profiteamur , quod illi futurum expectabant , & quod illis ut rudibus per ænigmata propositum est , nobis explanatius dicitur. Tantum externæ quædam ceremoniæ partim abolitæ sunt , partim immutatæ , & ad Evangelicam pietatem accommodatæ. A præceptis autem cæteris non aliter liberat Evangelium , nisi quod aucta in nobis charitate , ea sponte facimus ac lubentes , quæ Iudæorum vulgus faciebat metu pœnæ : alioqui quæ tandem esset illa libertas , si nobis licet peierare , mœchari aut furari ? Nonne eo Christus venit in mundū ,

222 EXPL. IN SYMBOLUM
ut impune peccaremus, sed ne omni-
no peccemus, renati in eum, qui
non novit peccatum. Eundem Deum
colimus quem Iudæi, licet quod ad
immolationū ritus attinet alio mo-
do colimus. Fons autem omnium
præceptorum est, primum illud, hoc
est omnium maximum, dilige Deum
ex toto corde, & proximum sicut nos
ipsos, Hic enim sermo omnia viven-
di præcepta summam complectitur,
& his qui caret, etiam si præster quod
verba legis præscribunt, viterque
quod verat, legem tamen non oblet-
vat: veluti si quis inimicum non oc-
cidat, non quod illi minus male velit
sed quod minas legis metuat, is apud
Deum homicida est. At quem ita
excandescens, à facinore revocat
dilectio Dei & proximi, atque ita
secum cogitat: absit ut ob hominem
inimicum excidam ab amicitia Dei,
& lædam proximum, cui etiam si
malus sit tamē bene velle debeo pro-
pter Deum, cui gratissimum est, si
pro iniuria reponamus beneficium;
nec mea refert, si malam pro benefa-
ctis

Etis gratiam refert homo, habeo cer-
 tæ fidei debitorem, cui hanc sortem
 fœpero, reddet cum inæstimabili lu-
 cro: is demum legis præceptum ob-
 servavit. KA. Iam igitur expecto de-
 cem illas leges digito Dei scriptas:
 CA. Referuntur. Exod. cap. xx. nec
 egent interpretatione, legis enim ver-
 ba debent esse dilucida, & si quid in
 his requirat interpretem, sunt com-
 plures qui hoc abunde præstiterunt.
 Tantum paucis admonebimus singu-
 la præcepta latius patere, præsertim
 apud Christianos, quam hominum
 vulgus existimat. Primum itaque
 præceptum est, Non habebis Deos
 alienos coram me, non facies te scul-
 ptile, neque omnem similitudinem,
 quæ est in cœlo desuper, & quæ in
 terra deorsum, nec eorum quæ sunt
 in aquis sub terra. Hoc præceptum
 convenit cum primo articulo Sym-
 boli, ut hic non sit opus pluribus
 verbis: & iam admonui præceptum
 hoc violari non solum ab his qui so-
 lem, lunam ac stellas, aut hominem,
 serpentem, bovem, canemve, aut

horum dæmonumve simulacra colunt pro Deo: verū ad Idololatriam tendunt omnes artes curiosæ, divi-
 nandi, præstigiæ, sanationum magicarum, in quibus etiam si non sit expressa cum dæmonibus conspi-
 ratio, est tamen aliquod tacitū commercium, ac perinde tacita Dei ab-
 negatio. Si quæris argumentum in promptu est. Quum tibi incantator parat è corpore reli cuspidem eximere, dic bona fide tecum: si hoc sit volente Deo, prosit: sin minus, malo vulnus corporis quam animi impietatem: videbis incantatorem nihil agere. Neque me fugit quid hic soleant causari, qui multū tribuunt magiæ naturali, & astrologiæ vaticinanti: Christianæ pietatis est etiam ab illis refugere, quæ periculum aut speciem habent impietatis. Despuit hæc omnia, quisquis vere professus unum verū Deum, abiuravit omnes Deos falsos. Ne ab homine quidem ullum beneficium admittendum est, quod datur cum offensione Dei. Bre-
 viter omne crimen pertinet ad Idololatriam.

latriam. Qui in gratiam regis spoliat pupillos immeritos, aut aliud simile crimen admittit; principem pro Deo colit. Blandiantur sibi quantum volunt, recitent hoc præceptum quotidie millies, ore profitentes Deū, Paulus illis reclamat dicens, factis negāt.

K A. Quur igitur non puniuntur, vt Idololatræ? C A. Quia partim excusat humana imbecillitas, partim turba peccantium: præcipue vero quod

de hominis animo nobis difficillimū est iudicare, cæterū qui per omnem vitā destinato animo per fas nefasque sectantur divitias, venantur voluptates, reiecto timore pariter & amore Dei, sciant se nihilo meliores esse iis, qui thus incēdūt Iovi, aut Veneri mactāt agnū aut Baccho hircū. K A. Quū

in eodem præcepto tanta diligētia vententur fieri simulacra, qui factū est, ut hodie templa Christianorum plena sint imaginibus? C A. Iudæorum populus erat crassissimus, & ad gentium superstitionem mire proclivis, ut vix crederent esse quod oculis non cernerent: eoque lex tot verbis eos

K 5 . . . deterret.

deterret longius submovens à periculossima fovea. Nunc posteaquam per Evangelicam lucem extinctus est omnis paganismus, non est idem periculum: & si quid residet superstitionis in quorundam imperitorum animis, facile per admonitionem sacramque doctrinam propelli poterit. Usque ad ætatem Hieronymi erant probatæ religionis viri, qui in templis nullam ferebant imaginem, nec pictam, nec sculptam, nec textam, ac ne Christi quidem, ut opinor, propter Anthropomorphitas: paulatim autem imaginum usus irrepsit in tēpla. Nec fortasse foret indecorum, si in his locis in quibus solemniter adoratur Deus, nullæ poneretur imagines præter imaginem crucifixi. Pictura tamen si apte adhibeatur, præter honestam voluptatem, quam adfert, plurimum conducit ad memoriam & intellectum historiæ. Unde non inscite dictum est à nescio quo, picturam esse illiteratis, quod eruditissunt libri. Imo doctus etiam interdum plus videt in tabula quam in literis,

literis, ac vehementius afficitur: velut magis commoveremur, si conspiceremus Christum in cruce pendentem, quam si legeremus illū crucifixum: pictura vero rei quatenus licet ponit ob oculos, & *εἰς ὅραμα* quam affectant loco dædali præstat, cæterum vita Christi & Apostolorum, ea præsertim quæ literis canonicis prodita est, in porticibus, vestibulis, ac peristyllis recte poneretur. Sugerunt enim imagines eiusmodi pias quasdam cogitationes etiam aliud agentibus. Quemadmodum autem à Priscis recte constitutum est ne quid in templis recitaretur, præter canonicam scripturam, ita conveniret, si in sacris locis nihil pingeretur aut fingeretur, quod in sacris voluminibus non haberetur. Postremo in tabernaculo Moyses ex præscripto Dei duos Cherubim aureos posuit in summis propitiatorii partibus Exod. 25. & 3. Reg. 7. in vasis templi quod extruxit Solomon, erant boum, leonum & Cherubim sculptiles imagines, Rursus, 2. Paralip. 3. Sculpun-

228 EXPL. IN SYMBOLUM
tur Cherubini in parietibus. In mi-
tra pontificis erat imago lunæ, in
veste malorum punicorum simula-
cra. Non igitur est verisimile Iudeis
simpliciter interdictum omne genus
imaginum, sed ne more gentium ha-
berent simulacra, quæ proponeren-
tur adoranda. Idem velut exponens
liber Deuteronomii, præceptum hoc
referens addit, non adorabis ea, nec
coles, eodem pertinet quod addit:
coram me. Coram Deo ponitur ima-
go quæ Deo æquatur. Nulla siqui-
dem res rationis experts, capax est a-
dorationis, hoc est venerationis ex-
ternæ, nec cultus, hoc est internæ
venerationis. Christianus si caput
inclinat signo crucifixi, scit ligno ni-
hil honoris deberi, sed ad occasio-
nem imaginis veneratur illud quod
ea repræsentat. Iam si quis amore Chri-
sti charam habeat imaginem Christi,
sic ut interdum exosculetur, & in lo-
co mundo reponat, modo absit super-
stitio, arbitror eum affectum non es-
se ingratum Deo. Alioqui quum in
templis osculamur codicem Euange-
licum,

licum, non adoramus membranam
aut aurum eburve, sed Christi doctri-
nam veneramur. Ac fortasse non in-
utile fuerit, ut episcopi in suis quis-
que ecclesiis super hac re statuant se-
cundum præsentem gregis utilitatē,
citra tumultum tamen & iniuriam.
Nam ut imagines sint in templis nul-
la præcipit vel humana constitutio.
Et ut facilius est ita tutius quoque est
omnes imagines è templis submove-
re, quam impetrare, ut nec modus
prætereatur, nec admisceatur super-
stitio. Iam ut animus sit ab omni su-
perstitutione purus, tamen non caret
superstitutionis specie, orantem ad li-
gneum simulacrum procumbere, in
hoc intentos habere oculos, ad hoc
verba facere, huic oscula figere, nec
orare prorsus nisi coram imagine, il-
lud addam, quicumque sibi aliusmodi
fingunt Deum quam est, contra præ-
ceptum hoc colunt sculptilia. Iudæi
non habent simulacra in templis, sed
habent in animo idola turpissima. dū
patrem fingunt orbem, quum habeat
filiū, dum solum, quum in con-
sortio

230 EXPL. IN SYMBOLUM
sortio habeat Filium & Spiritum
Sanctum. Non igitur Deum colunt
sicuti iactant, sed pro illo colunt I-
dolum quod sibi in animo suo fabri-
cati sunt. Hoc exempli causa dixisse
sat est, cætera ex teipso coniicies.
Quoniam autem illius summæ ma-
iestatis hoc postulat dignitas, ut non
solū apud te magnifice de ea sentias,
nec tantum abstineas à cultu simula-
crorum, verum etiam nec verbo pa-
rum reverente dehonestes apud ho-
mines: additum est, non assumes no-
men Dei invanum. Nam assuetudo
levium verborum, paulatim minuit
in loquentium & auditorum animis
reverentiam numini debitam. Is por-
ro mos erat gentium, passim incul-
cantium in sermone quamvis ludi-
cro aut etiam obscæno, *ὡς τὸν δία*, E-
depol, Ecastor, medius fidius: & u-
tinam hodie nulli essent Christiani,
qui prava consuetudine tertio quo-
que verbo addunt, per Deum, per
mortem Dei, præsertim quum ludūt
aleam, aut Baccho sacrificant uvidi.
Legimus imperatores quosdam Ro-
manos

manos licet ethnicos, iussisse flagris castigari eos, qui iurassent per genium principis. Apud Iudæos vero tanta erat veneratio divini nominis, ut mysticum illud nomen quod tetragrammaton appellant, scriberent litteris non efferendis: verum sit hoc datum crassis Iudæorum mentibus: nam Deus tam est innominabilis, quā est inimaginabilis & invisibilis, euangelicæ pietatis est, nunquam nominare Deum, aut Christum, aut Spiritum Sanctum temere, seu irreverenter, ne voces transeant in affectus, affectus in actiones. Illud animadverrendum, quod non dixit non nominabis Deum, sed non assumes nomen Dei. Assumitur enim quod ad aliquem usum adhibetur: in vanum sive frustra ac temere assumitur, quod ad usum prophanum ac vulgare assumitur: velut quum quis per Deum iurat in negotio parvi momenti. Nam qui iurant, ut facilius fallant, aut per temulentiam, iracundiamve, aut animi gratia, blasphemix proximi sunt. Saltem hoc tribuamus

buamus omnium principi Deo, quod Galli tribuunt regi suo, qui regem non nominant, nisi adiectis verbis boni ominis, & attacto pileo. Nos itaq; Deum seu Christum nominantes aut flectamus genua, aut aperiamus caput, aut si neutrum licet, modica capitis inflexione & vultu, reverentiam præ nobis feramus. κα. Ex isto sermone quatuor scrupuli pungunt animum meum, primus est, quod hoc præceptum videtur ad proximi dilectionem pertinere, dū prohibemur, per hoc nomen fallere proximum. Secundus quod hoc secundo præcepto permitti videtur, quod primo vetitum est: nomen enim Dei res est creata, & simulacro simile. Tertius, quod idem videtur hoc præcepto vetari quod primo. Nullus enim sciens peierat per Deum, qui bene de illo sentiat. Aut enim sentit illum ignorare mentes hominum aut non offendi malis. Quartus quod qui hodie iurant, magna ex parte, videntur violare hoc præceptum, siquidem iuxta sermonem Ecclesiastæ, in rebus

rebus humanis vanitas vanitatū est,
 & omnia vanitas. In his igitur nun-
 quam fas esset iurare. CA. Ut ad sin-
 gula tribus verbis respondeam. Tria
 prima præcepta quodammodo unum
 sunt, ac præcipue pertinent ad la-
 triam quæ est summa veneratio, quæ
 uni Deo debetur, tanquam omnium
 optimo, & cuius sublimitas non re-
 cipit vilius creaturæ consortium. Sed
 quatenus illius cōtemptus redundat
 in proximi malum, hætenus hoc
 præceptum & ad proximi dilectio-
 nem attinet quemadmodum & o-
 mnis in proximum iniuria perti-
 net ad Dei contumeliam, Deum
 enim quod in ipso est lædit,
 qui contempto illius præcepto, læ-
 dit proximum, sed blasphemiae
 propior est, qui per Dei nomen
 iurans fallit proximum, quam qui
 simplicibus verbis. Abutitur enim
 ad suam cupiditatem, & divino no-
 minis honore, & proximi religione,
 qui adhibito Dei nomine credit iu-
 rato, non crediturus iniurato. Ad se-
 cundum ita respondebo; Nomen Dei
 ab ho-

234 EXPL. IN SYMBOLUM
ab homine prolatum est res creata,
nec illi voci flectitur genu, sed ei quæ
vox indicat. De simulacro vero non
est simile, Nullum enim est pericu-
lum ne vox hominis adoretur: sed
in simulacris periculum est; quod
philosophi quidam docuerint, sicut
in corpus apte compositum à natura
immigrat anima, ita in statuam scite
effictam immigrare dæmones. Et ne-
cesse est Deum aliquo signo declara-
ri. Ad quem usum præcipue institu-
ta est hominis oratio. Ad tertiū hoc
habe responsum, iuxta quidem meam
sententiam: eos qui remulenti aut
irati iurant, aut studio fallendi no-
cendive scientes peierant, primi præ-
cepti violatores esse verius quam se-
cundi. Tales enim, ut tu fateris, aut
non credūt esse Deum, aut stupidum
esse credunt, ut ignoret quid agant
homines, aut somnolentum ut non
curet, aut malum ut faveat, aut in-
iustum ut non puniat. Sed qui vel cō-
suetudine, vel sine gravi causa sponte
iurant, adversus hoc præceptum pec-
cant. Ne vero nihil ad quartum re-
spon-

spondeam, Dominus inter perfecti-
 nis hortamenta, ponit & illud, ut in
 totum abstineamus ab omni iureiu-
 rando. Idem visum est quibusdam
 probatis ecclesiæ doctoribus. Cæte-
 rum quo colore possit excusari con-
 suetudo nunc passim iurantium in o-
 mni pene negotio viderint alii, mihi
 videtur iusiurādum vix excusari pos-
 se, nisi aut necessitate, aut negotii
 gravitate. Crebro iurando peierare
 discimus. Nescio an quisquam bene
 iuret qui volens iurat. Iurat Paulus,
 sed non pro penula aut ære, sed pro
 gloria Evangelii. Haud tamen dixe-
 rim omnem iurandi consuetudinem
 aut temeritatem esse crimen lethale,
 sed certe crimini affinis est, & huic
 ripæ non bene creditur. Tutius est
 igitur Domini ac Iacobi consilium
 consequi. Tertium præceptum va-
 rios habet respectus. Spectat enim ad
 cultum Dei, præscribens septimum
 quenque diem, quo totus homo va-
 cet operibus latriæ; hoc est hymnis,
 precationibus, sacræ doctrinæ, sa-
 crificiis, & eleemosynis, aliisque ex-
 erciti-

ercitantis quæ fidē & charitatem
 erga Deum excitant, ne quis excusa-
 re possit sibi per necessarias occupa-
 tiones non esse ocium colligendi a-
 nimum ad ea quæ sunt pietatis. Spe-
 ctat & ad humanitatem erga proxi-
 mum. Tanta siquidem fuit olim Iu-
 dæorum, & hodie proh dolor non-
 nullorum Christianorum tum incle-
 mentia tum avaritia ut nullam rela-
 xationem darent servis, ancillis, ac
 mercenariis advenis. Nec hanc cau-
 sam dissimulat lex, quum addit Deu-
 teronomii §. Memento quod & ipse
 servieris in Aegypto, & eduxerit te
 inde dominus Deus tuus: ut divinæ
 mansuetudinis memoria, exemplum
 esset humanitatis erga proximum.
 Simili de causa institutum Iubileum,
 id est annus libertatis, septimo quo-
 que anno. Quod autem Deuterono-
 mii quinto, additur de bove & asino,
 vel oppositum est quorundam inex-
 plebili cupiditati, qui quum ipsis nō
 liceat exercere opus servile, tamen
 iumenta sua sabbatho aliis ad quæstū
 locant: vel excessus est additus, quo
 longius

longius submoveamur ab inhumanitate erga homines, quum iubeamur & iumentis parcere. Siquidem in hec inclementia, gradus est ad inclementiam erga nobis subiectos homines. Nam & iumenta nobis serviunt. Porro quod Paulus ait: Nunquid de bubus cura est Deo? non sentit Deo nullam esse curam bouum, quum in Euangelio testante domino, ne passerculus quidem sine illo cadat in terram: sed solam & præcipuam esse negat. Quemadmodum enim iumenta creavit propter hominem ita & curat illa in hominis gratiam. KA. Quid est opus servile? CA. Omne opus externum, quod quæstus gratia solet exerceri, velut arare, fabricari, negotiari. KA. Quur prohibetur quod sanctum est? CA. Non vetatur quasi vitiosum, sed ut quod per se bonum est, cedat ei quod est optimum, ei cuius gratia præcipue conditus est homo, videlicet, ut cognoscat, veneretur, colat, ametq; Deum super omnia. KA. Non potest is coli nisi per quietem corporis? CA. Et potest & debet etiam in mediis

238 EXPL. IN SYMBOLUM
mediis laboribus. Sed vix homo po-
test animum, ut par est in Deum at-
tollere, nisi liber ab his laboribus,
qui & tempus absumunt, & magnam
animi partem sibi vendicant, & à de-
core publici cōventus avocant. Infir-
mis igitur & crasse mētis hominibus
hec lex potissimū data est, quo per ex-
ternū ociū discerent, & animū habere
à tumultuosis cupiditatibus feriatū,
videlicet ab odio, ab ira, ab ambitio-
ne, à libidine cæterisq; carnis affecti-
bus. Itaq; qui sabbatis ita quiescebāt,
ut eos dies vel somno, vel fabulis, vel
inertiæ darent, nequaquā servabant
hoc præceptū, non præstantes hoc,
cuius gratia præceptum est proditū.
Eoque lex ita loquitur: Memento ut
sanctifices sabbathi diē. Sanctificare
enim est sãctis operibus trãfigere, nec
ullis Deo indignis actionibus pro-
phanare. KA. Quir ad id designatus
est dies septimus? CA. Lex ipsa causam
expressit: Septimo die Sabbathū do-
mini Dei tui est, Sabbathū autē He-
bræis sonat requiē. Id explanatius di-
ctum est Exodi trigesimoprimo. Sex
diebus

diebus fecit Dominus cœlū & terrā,
 & in septimo ab omni opere cessavit.
 Ne mihi hic imagineris fabricam sex
 dierū opera absolutā, deinde sexto die
 lassū architectū septimo die recreas-
 se lassitudinem ocio. Tota Geneseos
 scriptura mystica illud voluit. Iudeos
 meminisse, quod hic mundus à Deo
 conditus sit, non ut in his quę huius
 mundi sunt conquiesceremus, sed ut
 ex his quę cōdita sunt agnoscētes cō-
 ditorē, ad illius exemplū requiesce-
 remus ab amore rerū visibiliū, ac per
 fidē vitæq; innocentiam, quæ vera a-
 nimi pax est, ad illā eternam requiem
 properaremus. Audis hic tria quodā-
 modo Sabbatha. Primū fuit solius Dei
 sine nobis. Secundū est nostrū per il-
 lius beneficentiam, sed imperfectum
 in hac vita. Tertiū est absolutū in fu-
 turo seculo: Præterea voluit populum
 ingratum & obliuiosum meminisse
 misericordiæ divinæ, per quā fuisset
 è durissima servitute Pharaonis libe-
 ratus. Qui typus & nos admonet, ut
 meminerimus nos per agni immacu-
 lati sanguinem à fœdissima tyrannide
 Satanæ

Satanæ redemptos, ne per ingratitude[m] revolvamur in maiorem servitutem. K A. Dicebas Mosaicā legem quod ad ceremonias attinet, abrogatam esse. Sed hoc præceptum maxima ex parte videtur ad ceremoniarū genus pertinere. CA. Dixi quasdam Ceremonias abrogatas non omnes: Neque enim abrogatū est flexis genibus orare Deū, neq; ieiunium, aut cōciones: quasdā immutatas & ad Evangelicā pietatē accōmodatas. Quorū de numero est Sabbathi observatio. KA. Quis igitur septimus dies versus est nobis in octavū? CA. Id quidē credibile est Apostolorū auctoritate factum esse mutatus est dies, ne in hoc convenientes cum Iudeis, videremur & in reliquis consentire: quemadmodus Chrysostomus, necis tamen solus, miro studio deterret Christianos ne iisdem diebus ieiunarent, quibus Iudæi solenniter ieiunabant. KA. Ergo non sine gravi cōsilio, mutatus est in octavum septimus, potius quā in decimū, aut duodecimū. CA. Recte dicis. Deus enim quodammodo bis cō-

didit

didit mundum, & in hoc hominem.
 Primum enim creavit quod non erat,
 utiq; per filiū. Dein per eundē incar-
 natum restituit quod perierat. Ibi re-
 quievissē dicitur ab opere condendi:
 Hic Christus ab operibus dispēratio-
 nis requiescēs, dū corpore requiescit
 in sepulchro, velut abrogat Iudaicū
 Sabbatismū: dūq; octavi diei diluculo
 resurgit immortalis, Sabbatū Euāgē-
 licum nobis cōmendavit. Eoq; is dies
 dominicus dicitur, & in eo cantat ec-
 clesiasticus chorus, Hic dies quē fecit
 dominus. Dicitur & paschē dies, ipso
 vocabulo nos admonēs veteris typi.
 Iudei refecti agno trāsierunt mareru-
 brum: nos refecti sanguine Christi, tē-
 dimus ad terram cœlestem. Illos agni
 cruor illitus postea servavit ab angelo
 extinctore: nos Christi sanguis libe-
 ravit à tyrānide peccati. κα. Ista pro-
 fectō mire quadrāt per omnia. Verū,
 est ne satis, si quis diebus dominicis
 colat Deū? ca. Vere piis omnis dies
 dominicus est, nō quod semper absti-
 neāt ab externis operibus, sed quod
 omni die quoties datur opportunitas
 L frequen-

frequenter attollit animū in Deū fidē
 excitās, charitatē extimulās spē acu-
 ens, hymnis laudās, aliquid petēs sa-
 lutiferū, pro omnibus gratias agens.
 Sed quēadmodū pietatis est, hoc quo-
 tidie meditari, ita scelus vix expiabile
 est id dominicis diebus nō facere, quū
 huc invitet Christi & Apostolorū in-
 stitutio, populi Christiani solēnis cō-
 vētus, sacra lectio, sacra cōcio, ac reli-
 giosi ritus à patribus instituti. KA. Pec-
 cāt igitur criminaliter qui festis die-
 bus aliquid operis faciūt? CA. Peccāt,
 nisi excuset aut magna necessitas, aut
 magna utilitas: quod evidēter docuit
 nos ipse dominus, excusās discipulos
 quod spicas vellerēt sabbatho, & alle-
 gās Levitas, qui sabbatis operabātur
 in tēplo, & Pharisæis calūniantibus
 quod sanaret sabbatho obiiciēs, quod
 ipsi sabbato bovē ducerēt ad aquā, &
 asinū in foveā collapsum extraherent
 sabbatho, deniq; pronūciāns hominē
 nō esse factū sabbati causa, sed sabbatū
 hominis gratia institutū, ut intelligas
 hoc præceptū non esse eius generis,
 ut nunquam debeat cedere charitati.

KA. Qui convenit ut requiei dies dicatur, quum legamus aliquoties, in eo affligetis animas vestras? CA. Ista cantio Iudæis decantata est, quorū est flere, quoniam non habent sponsum. Christianorum longe alia est cātio, sese cohortantium, exultemus & lætemur in eo. Apud priscos autē in plerisq; ecclesiis Sabbathis ieiunabatur, ut purgationibus animis ad dominici diei celebritatem accederēt. Quod si quis adhuc obnoxius est Iudaicis affectibus, per confessionē ac pœnitentiā affligat animā suā, ut Deo recōciliatus, animo requieto fruatur diei gaudiis: hinc enim vulgata Germanorum lingua dicitur Soendach, nō à sole, ut quidā interpretātur, sed à recōciliando. Ut si quid per cæteros dies ex humanis negociis cōtractū est labis, vel sabbato vespere, vel dominico die mane cū Deo redeat in gratiā. Tū si quid cū quoquā habet similitatis, reiiciat ex animo, ut & ab odio purus, & ab omni crimine requietus ingrediatur tēplū domini. Proinde qui iuxta dōmini vocē: Discite à me quia mitis sum & humilis corde, & in-

venietis requiē animabus vestris, quasi
 modo geniti infātes, deposuerūt omnē
 malitiā, ac superiores rebus humanis
 toto pectore rapiuntur ad illius eternæ
 quietis contemplationē, hi demū sen-
 tiunt quāta felicitas sit, quāti gaudii,
 quantæ quietis res sit Euāgelicum ce-
 lebrare Sabbatū: hoc est post domini-
 cę sepulture imitationē, eius exprime-
 re resurrectionē, hoc enim vere est sab-
 bathū Dei. Nā habet mundus oia sua
 foris, sed intus labores longe servilio-
 res quā pertulerint Hebræi servientes
 Aegyptiis in luto & latere. κα. Ista pro-
 fecto promeo cāptu satis explanate dis-
 scruiſti. ε α. Summa impietas est quæ
 recta petit Deū: proxima, qua per ho-
 mines læditur. Deus propter ipsū ho-
 norādus ac diligendus est, homo pro-
 pter Deū. Secundū primus honos de-
 betur parētibus, per quos Deus nobis
 hoc vitæ munus dedit, quorū cura nos
 educavit, alioqui perituros, per quos
 nos instituit ad cognitionē Dei summi
 parētis omniū & ad charitatē ipsius e-
 vexit. Proinde Honora inquit, patrem
 tuum & matrē tuā, ut sis lōgēvus super
 terram,

terrā, quā dominus Deus daturus est tibi. Honos apud Latinos frequenter prēmium sonat, unde illud Comœdię, Hic tibi ab illo honos est habitus, & honos alit artes. Ergo officium in parētes repēsatio quædā est impendiorū, molestiarū ac laborū quos nobis infātibus impenderunt, dum mater fert tēdiū gestationis, pariendi, munus lactādi & nutricādi, lōgarum itē curarum, quas pater tolerat sumptus suggerēs, & omnē adhibens curā, ut liberi ad pietatē erudiantur. Fit autē sæpenumero ut parētes vel ætate defecti, vel alio quopiam casu deiecti, egeāt vicissim filiorum auxilio. Hic primas debemus parentibus, Id Græci vocant ἀντιπαραργεῖν, quod Ciconiæ dicantur parentes senio lassos gestare vicissim ac fovere: & apud Ethnicos laudatur Aeneas, qui patrem Anchisen, humeris sublatum extulit ex urbis incendio. Apud eosdem præmio non caruit puella, quæ matrē clā uberibus suis aluerat. Unde & vox communis addita est pietatis. Pietas enim propie dicitur affectus in Deum, in parentes ac patriā, quæ quasi cōmu-

246 EXPL. IN SYMBOLUM
nis est parens multorum, sicut Deus est
pater omnium. Referre gratiam iis per
quos vitā vel acceperimus vel recupe-
raverimus, pietatis est. Bene mereri de
his qui prius de nobis bene meriti sūt,
gratitudinis est: præceptoribus autem
eximiā debemus gratiā, quod sicut per
parentes contigit ut vivamus, ita per
hos contigit ut bene vivamus, & quē-
admodū illis corporis vitam ferimus
acceptā, ita his debemus animi vitam.
Bruti nascimur, quid enim aliud? insti-
tutione reddimur homines. Plurimum
igitur honoris debetur parentibus iis,
qui hæc omnia simul præstiterunt. KA.
Quid si & lactādi tædiū fugiat mater,
neuter autem instituat ad bonos mo-
res, sed liberos pro servis habeant, &
eorū obsequium ad inhonestas actio-
nes exigant? CA. Quo minus præstite-
rint officii, hoc minus illis debetur hō-
noris: & tamē illis quoq; propter Deū
mos gerēdus est, iuxta illud Tragicū,
Nī pater esses: nisi forte præscribant
ingrata Deo. Tum enim æquum est ut
audiant, Oportet obedire Deo magis
quā hominibus. Porro quod de paren-
tibus

tibus dictū est, pertinet ad omnes qui nobis sanguinis propinquitate iuncti sunt, aut qui ea præstiterunt officia, quæ parentes pii solent suis præstare liberis. Nā genuisse corpus, minima pars est officiorum. Decet quidem erga omnes esse beneficos, sed in his ordo est. Secundum parentes, ut quisq; sanguine proximus est, ita primum sublevandus, ne in alios consumpta liberalitate, non sit quo domesticis opituleris. Paulus mulierem pronunciat infideli deteriorem, quæ suorum curam non habet, nō quod gravius sit peccatum negligere cognatos, quā nō credere Evangelio, sed quod talis mulier ne id quidē officii præstat suis, quod Ethnicæ solent exhibere cognatis, quum Evangelica pietas non abroget affectus naturæ, sed eos perficiat. Et in Evangelio dominus damnat eos, qui neglectis parentibus facultates suas mittunt in Corbonam. Addā & illud, Hoc præceptum nō solum ad parentes, verum & ad episcopos, præceptores ac magistratus pertinere, qui quodāmodo parentum funguntur vice. Quibus
enim

enim iubetur rependi honor, hi eadem opera iubentur ea præstare officia quibus magna debetur gratia. Eoque beatus Paulus Eph. 6. aliisq; locis hoc præceptum repetens utrâq; partem admonet officii sui. Et vos inquit patres, nolite ad iracundiâ provocare filios vestros, sed educate eos in disciplina & correptione domini. Quum vetat exacerbare filios, excludit herile imperiû: quû addit in correptione domini, cõmendat mansuetam ad pietatem institutionem, ut tales simus erga nobis subditos, qualis dominus fuit erga nos. Qua enim fronte queruntur de filiis suis quod sint parum frugi, quum ipsi ad luxum ac nequitiam illos instituerint? KA. Ergo ne longævi sunt omnes, qui pie colunt parentes? CA. Annotavit istuc divus Paulus, huic præcepto primum additam mercedem etiam in hac vita: verum ita loquendum erat crassis Iudæis, qui spe commodorum temporalium velut infantes, alliaciendi erât ad officia pietatis. Duriter habitî in Aegypto, lōgisq; per deserta itineribus fatigati miro desiderio inhiabant

hiabant ad terram lacte & melle fluentem, eoq; adiectū est, ut bene sit tibi, & longævus sis super terram, quā dominus dabit tibi. Probabile autem est multos ex eo populo cui data est lex, non pervenisse ad terrā repromissam, qui tamen erga parētes præstitere pietatem. Verum qui spiritualia spiritualiter diiudicant, nō hic expectant pietatis præmiū, sed in illa terra vivētium. Nec enim illi bene esse potest, qui male vivit. Et hæc vita licet ad decrepitam usq; senectam proferatur, longæva tamen nō est, imo temporis punctū est, si ad illam æternitatem cōferatur. Ille diu vixit, qui hic benefactis æternā promeruit vitā, quiq; cōsummatus in brevi explevit tēpora multa. Quanquā & in hac vita Deus sæpenumero reponit præmium pietatis erga parētes. Aliqua præmii pars est honesta fama. Nā & vulgus Ethnicorum execratūr eos, qui progēitores suos negligunt cōtristatq;: ac fere fit, ut qualem se quisque præstiterit parentibus suis, tales habeat erga se liberos, nec est alia gravior homini calamitas, quam habere filios impios.

pios. Meretur autem ingratitude, ut quod immerens accepit, invitum amittat. Vitā debemus progenitoribus, in quos si grati fuerimus, æquū est, ut eo quod accepimus diu fruamur. Nec hi tamen falluntur promissio, quibus hic non contigit longævitas. Aut enim hoc datur, quod iuxta literā promissū est, aut aliquid illo multo præstātius. Neque enim fallit, qui pollicitus vitrū dat gemmam. Quatuor his præceptis admone-mur, ut grati simus erga benemeritos, ac bene mereamur deis, erga quos Dei vice quodāmodo fungimur. Nunc ob retundēdā Iudæorū crassam maliciam expresse vetāture ea quibus homo lædit hominē. Omnium autem iniuriarum atrocissima est, homicidiū: quanquam homicidii nomine cōtinentur omnes affectus, qui huc tendunt: quorū primus gradus est, ira in animo cōcepta, & odium. Ira est dolor flagitans vindictam: odium est ira inveterata, affectus, ad omnem occasionem paratus ad lædendum: illa vehementior veluti crudi vulneris, hoc insanabilius. Utroque peior invidia, quæ alienam felicitatem suam

suam interpretatur iniuriam. Proximus gradus est, ira erumpens in vocem indignationis, quam dominus appellat Raccha. Tertius est dolor erumpens in manifestum convicium, ut quum dicimus fatue. Apud homines homicidii defertur qui vitam eripuit proximo: apud Deum homicida est: quisquis odit proximum, hoc est, qui male vult. Nā irascimur & his quibus bene volumus, non ut lædamus, sed ut corrigamus: & odimus in homine nō quod fecit Deus, sed quod fecit ipse. Calūniator & Sycophanta pro gladio, iaculo & veneno utitur lingua. Avarus dū egenti non succurrit, fame occidit. Occidit enim qui quum servare possit, non servat. Fortasse nō perit proximus, sed tamen quantum in illo est qui periclitanti nō tulit opem, extinctus est. Maleficæ perimunt incantamentis. Maledicus ad mortem adigit. Non refert quo pacto quis adimat vitam, ubicunque est lædendi perversa voluntas, ibi est homicidium. Mulieres quæ phar-
 macis cient abortum, infanticidium committunt. Qui libellis famosis lapi-
 dant

dant hominē, interficiunt calamo. KA.
 Si nullo pacto licet occidere, quid dicemus de bellis & publicis iudiciis? CA.
 In legitimis iudiciis, lex ipsa occidit nō iudex. Lex autem à Deo est, iubens unum membrum tolli ob totius corporis incolumitatē: sed ad sectionem nō accedūt medici donec alia via spēs est recuperandæ sanitatis: ita Christiani iudicis aut principis est, ad capitis supplicium non nisi tentatis omnibus & coactum venire. Qui corrupte iudicat, aut legibus ad privatum odium cōmodumve abutitur, etiam si nocens morte dignus est, tamen iudex patrat homicidium. De bello quid dicā? Utinam omnes sic à bellis abhorreant quasi sit patricidium illic occidere, quando omnis Christianus Christianogermanus est. Sed in bello iuste suscepto & legitime gesto, lex occidit non homo. Ceterum princeps qui nō necessitate, neque Reipub. studio, sed ob privatos affectus bellum suscipit, tot homicidia cōmittit, quot homines in eo bello pereunt, vel ad famem adiguntur. Adde quisquis, vel odio, vel spe prædæ currit ad bel-

ad bellum, etiam si neminem occidat, homicida est. Non enim voluntas abfuit, sed voluntati defuit facultas aut occasio. KA. Quid si quis privatus occidat invadentem? CA. Si certa mors intenditur, nec est ullū effugium, homini perfecto suaserim, ut à Deo imploret auxiliū, quod sæpe propinquius est quam credimus; quādo legimus & draconem eius, cuius olim fuerat alūnus, clamore excitum accurrisse, & à latronibus liberaffe. Hic si mavult occidi quam occidere, existimarim Christiani hominis officii functum. Ad hoc autem ut liceat capitis periculum, intentantis exitio depellere, multa requiruntur, quæ persequi non est huius iustituti. KA. Quid de his qui sibi manus adferunt? CA. Si isti nō sunt homines, nō committunt homicidiū, morbum mentis omne iudicium adimentem excipio. KA. Quid de his, qui ieiuniis, vigiliis, frigore, nuditate, reliquisque corporis afflictionibus sibi vitam vel abrumpūt, vel abbreviant? CA. Si adest hypocrisis, homicidæ sunt: si syncerus animus, levius peccant, præsertim

fertim si studio iuvandi proximum ex-
 cedunt modum. Charitas enim mul-
 ta excusat. Iniuria in proximum atro-
 cissima est, homicidium: proxima, a-
 dulterium. Ut enim viro, nihil cōiun-
 ctius, nihil charius uxore legitima, ita
 nulla est cōtumelia intolerabilior quā
 uxor per adulterium cōstuprata. Quā-
 quam autem adulterare Latinis, ut
μοιχεύειν Græcis, verbum sit generale ad
 omnem corruptionem: nam & mone-
 ram adulterat, qui eam viciat, & adul-
 terant verbum Dei, qui illud corrupto
 affectu tractant: tamen frequentior ū-
 sus ad stupro violatum coniugium ac-
 commodavit. Nec aberrant qui putāt
 hoc præcepto vetari omnem coitum
 nefarium. Quod genus sunt incestus,
 externus & spiritualis, venus mascula,
 coitus cum incubonibus, aut brutis a-
 nimentibus, omnis immundities. De-
 niq; stuprum simplex, quod ita levissi-
 mum est in hoc genere, ut interdum ex
 circumstantiis gravius fiat adulterio.
 Quin & in legitimo cōiugio, cōmitti-
 tur adulterium, si immodice serviatur
 libidini, atque congressus ita peragatur,
 ut inde

ut inde nulla sit spes prolis. Addūt huc adulterium spirituale, quod in omni quidem crimine cōmittitur, sed peculiarius in apostasia, quum quis à cultu veri Dei recedit ad cultum dæmoniorum, de quo dictum est in primo præcepto. Nunc mihi cōsidera decentem ordinem: tria prima præcepta pertinet ad Deum, quo nihil melius aut charius. Quartum ad parentes, quibus secundum Deum honos debetur. Quintum ad vitam & corpus, quæ possessio cuiq; charissima est: Sextum ad uxorem, quæ est una caro cū viro. Septimum ad externa bona, sine quibus tamen non vivitur. Unde qui pauperem spoliatur necessariis, quod in ipso est vitam eripit. De his enim vere dixit poeta quidam ethnicus, pecunias esse animam miseris mortalibus. Furti vero nomen generale, ad peculatores, qui suppilant ex ærario publico, ad sacrilegos, qui res sacras auferunt, ad abigeos, qui abducūt aliena iumenta aut pecudes, ad plagiariorum qui abducunt aliena mancipia, seu liberos, ad piratas & prædones, qui vi ac belli specie spoliāt homines

mines, & ad eos qui clam aliena surripiunt: itaq; hæc quidem furtorum genera, nulli non sunt notissima: illa sunt quidem tectiora, sed æque scelerata, ne dicam sceleratiora. **KA.** Quæ sunt ista? **CA.** Qui mercenarium debita mercede fraudat, fur quidem ille nō dicitur, sed est. Qui mutuum aut cōmodatum aut depositum accipit retinetve hoc animo ut si possit nunquam reddat, nō minus fur est, quā is qui effractis scriniis rem alienam aufert. Similiter & operarius, aut nō præstans id quod pollicitus est, aut decem diebus absolvens quod poterat quinq;, si mercedem integrā accipit fur est. De iis qui monetā publicam arte reddunt deteriorem, quid attinet dicere? Aut quid de impostoribus, qui gemmas facticias vendūt pro nativis, aut simili fūco pauperiem faciunt proximo? Quid de institoribus, qui merces suas vendunt, non quanti debent sed quanti possunt? lucrum appellant, sed revera furtum est. Idem de monopolis dicendum. Nec excusat œnopolas & aurigas, quod in cōsuetudinem abiit, ut aquam sulphuratam aut lixivium vendant.

dant pro vino. Nec ideo molitores, pictores, ac vestiarii fures nō sunt, rem alienam vel subtrahentes vel vitiantes, quia fit à plerisq;. Quidam adiungunt huc clericos, & sacerdotes, qui census ecclesiasticos accipiunt, nec ea prestare conantur, ob quæ illi sunt instituti. Aut qui sacerdotii census accipiunt, quum abhorreāt à sacris. Breviter, furtum est quicquid cogaris restituere, si adsit facultas. Nam fur est, & qui bona fama spoliatur hominem, & qui puellæ simplicem animum astu vitiat. Super sunt tria præcepta, quorum primū cohibet linguam, reliqua duo concupiscentiam animi, magisq; sunt superiorum quorundam explanationes, quam nova præcepta. Nam si falso testimonio proximum lædens, id faciat amore luctri, ad furti præceptum pertinet: si odio, ad homicidium. Tanta autem erat illius populi crassitudo, ut crederet nō esse homicidium, nisi quod ferro suste-ve perageretur, quum lingua sit omni ferro nocentior. Nec absurdum est, quæadmodum homicidii nomine comprehenditur omnis læsio proximi, ita
sub

sub falsi testimonii titulo cōtineri no-
 xam omnem, qua per linguā afficimus
 proximum. Sed à Mose positum est ex-
 emplum insigne. Falsum enim testimo-
 nium cōplectitur periurium. Nam o-
 lim & iudices iurati cognoscebant, &
 testes iurati respondebant. Nec minus
 occidit hominem, qui falso testimonio
 opprimit innocentem, quam qui ferro
 necat. Nec minus est prædo, qui corru-
 pto iudicio, aut falso testimonio pro-
 ximum facultatibus exurit, quam qui
 latrocinio spoliatur. Eadem mens est, ea-
 dem est voluntas, organum modo mu-
 ratum est. In hunc scopulum impingūt
 omnes, qui vel obtrectando, vel adulā-
 do, vel subdolis cōsiliis, vel corrupta
 doctrina, nocent proximo: quæ quo
 magis adversantur Christianæ charita-
 ti, hoc propius accedunt ad peccatum
 capitale. Reliqua duo cōiunctim ponū-
 rur in Exodo sic: Nō cōcupisces domū
 proximi tui, nec desiderabis uxorem
 eius, nō servum, nō ancillam, nō bovē,
 nō asinum, nec oīa quæ illius sunt. In
 Deut. hoc modo. Nō cōcupisces uxo-
 rem proximi tui; nō domum, nō agrū,
 non

nō servum, nō ancillā, nō bovē, nō asinum, & universa quæ illius sunt. Si cōcupiscētiā uxoris separes à ceteris possessionibus, duo erunt præcepta, quorum prius ad adulterium pertinet, posterius ad furtum. κλ. Quid erat opus his duobus præceptis? An nō qui malū facinus prohibet, eadē opera prohibet malā voluntatē? κα. Datum est hoc ruditati illius populi, qui quoniā pravæ voluntati nō est præstituta pœna per legē, crediturus erat nō esse peccatum apud Deum, quod apud hōines est impunitum, nō quia nō sit crimē, sed quia volubilis est hominis cogitatio, & factum probāri potest, voluntas soli Deo est cognita. κλ. Sed quur in præcepto vetate periurium & homicidiū, nō est expressa cōcupiscētiā? cλ. Sunt qui sic respōdeāt, libidinis & habēdi affectum penitus esse cunctis à natura insitum, quā periurii aut homicidii, ab his enim abhorremus potius, nisi violēta cupiditas naturæ sēsū obruat. Atq; Iudeorum natio propēsiore erat ad vindictam quā ad libidinē eoq; permissum est illis dare libellum repudii. Mihi ut cum oī m

pace

pace dixerim, cōcupiscētia videtur hoc loco nō tā sonare qualēcunq; uxoris aut rei alienę cupiditatē, quā conatū malefici. Quēadmodum dicimur appetere insidiis aliquē, nō quod illū læserimus, sed quod structis insidiis conati simus lædere, crassus autē ille populus iudicasset nō esse crimē tentatū adulteriū, furtūve nisi successus accederet. Alioqui nō statim crimē est cōcupiscere, velut si quis optet mulierē ducere, si cōtingeret maritum decedere: aut si quis possessionē alienā dono, emptōve cupeeret fieri suā. Nec omne furtū punitur capite, nec adulterii conatus: nō enim puniuntur nisi deprehēsi in cōgressu. Homicidiū vero patratū capite punitur, & tētatum pertrahit hominē in discrimē iudicii. Hāc ob causam expresse vetita est cōcupiscētia, in his in quibus nō punitur conatus. Hic video quosdā in hoc elaborasse, ut universa pręcepta sive iubentia sive vetātia ad hęc decem redigāt: & capitalium peccatorum species quę septē numerantur, in aliquod horum referunt, sed sedula diligētia verius quā seria. Ad istum enim modum fit

fit omnium præceptorum cōfusio, dum nunc oīa sub uno cōprehēduntur, nunc eadem sub diversis. Ad hæc, quum hæc leges agresti rudiq; populo traditę sint (oportet autē legē esse planā ac dilucidā) qui suspicari poterāt Iudæi, sub adulterii nomine vetari stuprum omne quāvis simplex? aut sub homicidii titulo oēm interdictā malevolētiā? Simplicius igitur est meā quidē sentētia dicere, quod hæc decē præcepta tradita sunt intractabili populo, tanquā prima rudimēta, ne prolaberetur in oīa facinorosa: ut ab his elemētis proficeret ad alia præcepta quę sunt innumera, tum in lege, tum in prophetis, tum in Solomonis proverbiiis, donec veniret ad perfectiōnē euangelicā, cuius & exēpla quędam & præscripta etiam in veteris testamenti libris cōtinentur. Eoq; dominus optimus legis interpret, adolescēti sic respōdet: Si vis ad vitā ingredi, serva mādara, indicans decalogum esse limē & ingressum ad pietatē, nō cōsummam religionem. Sed quoniā tu in hoc sermone rudis & infantis personā agis, equum est ut his rudimentis interim sis contentus.

Restat

Restat precatio, cuius optima formula ea est quam ipse dominus nobis prescripsit. Sicut autem Petrus profitens Christum esse filium Dei vivi, apostolorum oīm voce loquutus est, ita qui Symbolum pronunciat, totius ecclesię voce pronunciat. Eadē est enim omniū Christianorū fides. Iridē qui precatur iuxta dominicā formulā, totius ecclesię voce precatur. Hoc indicāt illa pronomina nobis, nos, & nostra. Inanis autem est precatio, nisi adsit fides & charitas. Fides addit fiduciam, charitas ardorē. Qui eīm hæsitat, nō credit illi qui dixit, Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Qui vacuus est charitate, frigide orat, & sibi magis orat quā aliis. Sed ut est unus omnium filiorum Dei spiritus, ita uno ore precātur oēs pro singulis, & singuli per oībus, patrē cœlestē cui per Christum renati sunt appellantes, ut ipsius nomē glorificetur per universum orbē, quo pariter de patre cōmuni gloriētur oēs, de se nemo: ut expulsa peccati tyrannide spiritus illius regnet in animis oīm: ut quēadmodum in illa cœlesti civita-

civitate nulla est adversus Deum rebellio, ita in hac ad illius imaginē enitēte, & ad illius hæreditatē destinata, actiones oēs ad summi parētis ac principis nutum cōponantur: qua particula simul & præmium ostensum est & exemplum. Quisquis enim in terris reprimat suā voluntatē, & divinæ parer, recta tēdit ad cœlestem vitā, ubi nulla est lucta, nulla rebellio. Nec aliud interim filii petunt in hac vita, quæ militia est, salarii, aut cōmeatus, quā ut detur ab imperatore cibus animi & corporis, quo valeāt strenue sua obire munia, nō postulāt honores, nō opes, nō voluptates huius sæculi, nō thesauros, ad vitā corporis & ad salutē animæ necessaria tātum petunt: hæc enim quotidiani panis noīe cōprehēduntur. Ut autem sit plena cōcordia & filiis cum patre, & fratribus inter ipsos, orant ut humana delicta sine quibus in hoc mūdo non vivitur, velit ignoscere, quod tamē nolunt impetrare nisi ipsi mutuis inter se, lapsibus ignoscētes patris erga se clementiā provocarint. Iniquum enim est postulare, ut Deus offēsus ignoscat

scat homini, si homo homini multo levius offensus nolit ignoscere. Postremo dum reputant quā benignum habeant dominum, quā amantem patrem, qui filium suum unigenitum tradidit in mortē, ut eos Satanae tyrānide redimeret, orāt, ne ipsius permissu revolvantur in illius mali potestātē, & ita pertrahātur in tētationem, ut mereantur à bono patre exhæredari. KA. Quur non petunt vitā eternā? CA. Quia bonorum militum est, tantum obire munia quæ præscripsit imperator, de mercede securos: & bonorum filiorum est ad hoc rātum eniti, ut patrē habeant pacatum ac propitium, haudquaquā sollicitos de hereditate, præsertim quum talem habeant patrē, quo nihil ditius, nihil benignius, nihil veracius. De precatione dominica nō differā pluribus. In promptu sunt in hanc piorum atq; eruditorum hoīm cōmētarii, præcipue divi Cypriani. Si nō gravaberis meā in eam paraphrāsim olim à me scriptā legere, simul & orabis, & orādo disces orādi rationē: saltē illud assequeris, nisi fallor, ut ad lectionē eorum quos dixi venias aliquanto instructior. FINIS.